

Έργο: “Roma Influencers, βάζοντας τέλος στον κύκλο των
πρώιμων γάμων και της πρώιμης μητρότητας στις κοινότητες των
Ρομά”

Roma Influencers
Network

ROMA INFLUENCERS NETWORK/2024-1-EL01-KA220-ADU-000247507

Κλίμακα

Πρόγραμμα Ανάπτυξης Ανθρώπινου
& Κοινωνικού Κεφαλαίου
για την Αντιμετώπιση
του Κοινωνικού Αποκλεισμού

Κέντρο Ημέρας για Ρομά

Cairde

Challenging ethnic minority health inequalities

SASTIPEN

www.romainfluencersnetwork.eu

romainfluencersnetwork@gmail.com

Roma Influencers Network

Roma_Influencers_Network

Συγκριτική Έκθεση

για τους Πρώιμους Γάμους και την
Πρώιμη Μητρότητα στις Κοινότητες
των Ρομά

Συντάκτης: CESIS – Centro de Estudos para a Intervenção Social

Επικεφαλής του Πακέτου Εργασίας 2: Roma Influencers, βάζοντας τέλος στον
κύκλο των πρώιμων γάμων και της πρώιμης μητρότητας στις κοινότητες των
Ρομά

“Το σχέδιο “Roma Influencers Network” συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το περιεχόμενο του υλικού είναι αποκλειστική ευθύνη του συγγραφέα και ούτε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Εθνική Μονάδα Συντονισμού Erasmus+ IKY, ή οι Εθνικές Μονάδες των άλλων χωρών που συμμετέχουν στο Έργο είναι υπεύθυνες για τη χρήση που μπορεί να γίνει των πληροφοριών που αναφέρονται”.

Περιεχόμενα

I. Εισαγωγή	5
I.1. Το έργο «Δίκτυο Roma Influencers»	5
I.2. Πρώιμος γάμος και πρώιμη μητρότητα: Παγκόσμια ανησυχία	6
II. Πλαίσιο για τον πρώιμο γάμο και την πρώιμη μητρότητα σε εθνικό επίπεδο	9
II.1. Συγκριτική Προσέγγιση στο Εθνικό Νομικό Πλαίσιο	9
II. 1.1. Σχετικά με τις έννοιες	9
II.1.2. Δίκαιο και πολιτική στις τέσσερις χώρες	13
II.1.2.1. Διεθνείς Συμβάσεις και κατευθύνσεις	13
II. 1.2.2. Εθνικό νομοθετικό πλαίσιο	16
II.1.3. Εθνικές πολιτικές και έργα που καλύπτουν τον πρώιμο γάμο και την πρώιμη μητρότητα	20
II. 2. Τι είναι γνωστό για τον πρώιμο γάμο και την πρώιμη μητρότητα	24
II. 2.1. Τι λένε τα στοιχεία	24
II. 3. Οι κοινότητες των Ρομά στις χώρες των εταίρων	29
II.3.1 Γενικά χαρακτηριστικά των κοινοτήτων των Ρομά	29
II.3.1.1 Οι Ρομά στις χώρες των εταίρων: Ομοιότητες και διαφορές	30
III. Ακούγοντας τους Ρομά – Έρευνα πεδίου με γυναίκες Ρομά σχετικά με τον πρώιμο γάμο και την πρώιμη μητρότητα	35
III. 1. Χαρακτηριστικά των συμμετεχουσών στις συνεντεύξεις	35
III.2. Τι λένε οι γυναίκες για τον (πρώιμο) γάμο	41
III. 3. Μητρότητα	49
III. 4. Γίνομαι μητέρα- αλλαγές στα συναισθήματα	56
III. 5. Η σημασία της πληροφορίας	59
III. 6. Πρόληψη του πρώιμου γάμου και της πρώιμης μητρότητας	65
Βιβλιογραφικές Αναφορές	72

Γραφήματα

Γράφημα 1 - Ηλικιακή ομάδα των γυναικών Ρομά που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις (απόλυτοι αριθμοί)	36
Γράφημα 2 – Μέση ηλικία των γυναικών Ρομά που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις, ανά χώρα(%)	37
Γράφημα 3 - Οικογενειακή κατάσταση των γυναικών Ρομά που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις, ανά χώρα (%)	37
Γράφημα 4 – Με ποιον ζουν οι γυναίκες, ανά χώρα (%)	38
Γράφημα 5 - Ηλικία γάμου/έναρξης συμβίωσης, ανά χώρα (απόλυτοι αριθμοί)	43
Γράφημα 6 - Λόγοι για τον γάμο σε αυτή την ηλικία, ανά χώρα (%)	45
Γράφημα 7 – Μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα που συμμετείχε στην έρευνα(%)	50
Γράφημα 8 – Μέσος όρος ηλικίας των γυναικών κατά τη γέννηση του πρώτου παιδιού, ανά χώρα	50
Γράφημα 9 – Επαρκής πληροφόρηση για την εγκυμοσύνη, ανά χώρα (%)	60
Γράφημα 10 – Επαρκής πληροφόρηση σχετικά με την φροντίδα του παιδιού, ανά χώρα (%)	61
Γράφημα 11 – Σημασία των δράσεων για τη μείωση ή την πρόληψη του πρώιμου γάμου (%)	65
Γράφημα 12 – Σημασία των δραστηριοτήτων για τη μείωση ή την πρόληψη της πρώιμης μητρότητας (%)	67

Πίνακες

Πίνακας 1 - Κορίτσια που παντρεύτηκαν για πρώτη φορά, ανά ηλικία και ανά χώρα, 2021-2023	25
Πίνακας 2 - Ποσοστό γεννήσεων 1.000 εφήβων γυναικών το 2021, ανά χώρα (‰)	27
Πίνακας 3 – Αριθμός Ρομά και η αναλογία τους στον συνολικό πληθυσμό, ανά χώρα	30
Πίνακας 4 - Αριθμός συνεντεύξεων ανά χώρα	36
Πίνακας 5 – Περιοχές διαμονής των γυναικών Ρομά που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις, ανά χώρα	39
Πίνακας 6 – Τύπος στέγασης των Ρομά γυναικών που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις, ανά χώρα	40
Πίνακας 7 – Τρόπος γνωριμίας γυναικών Ρομά που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις με τους συζύγους/συντρόφους τους, ανά χώρα	42
Πίνακας 8 – Αντιδράσεις της οικογένειας στον γάμο, ανά χώρα	47
Πίνακας 9 – Αλλαγές στη ζωή μετά τον γάμο, ανά χώρα	49
Πίνακας 10 - Ηλικία των γυναικών κατά τη γέννηση του πρώτου παιδιού, ανά χώρα (Απόλυτοι αριθμοί)	51
Πίνακας 11 - Λόγοι για τους οποίους θέλουν να αποκτήσουν παιδιά αργότερα στη ζωή, ανά χώρα	53
Πίνακας 12 - Αντίδραση της οικογένειας στην εγκυμοσύνη, ανά χώρα (%)	55
Πίνακας 13 - Πώς ήταν να γίνεις μητέρα, ανά χώρα (%)	57
Πίνακας 14 – Αλλαγές στη ζωή μετά τη μητρότητα, ανά χώρα (%)	58
Πίνακας 15 – Λόγοι μη παρακολούθησης σε ιατρικών/νοσοκομειακών επισκέψεων, ανά χώρα (%)	62
Πίνακας 16 – Λόγοι για τη μη παρακολούθηση μαθημάτων προετοιμασίας τοκετού, ανά χώρα (%)	63
Πίνακας 17 - Λόγοι για τους οποίους δεν προωθούνται δραστηριότητες για τη μείωση/πρόληψη του πρώιμου γάμου (απόλυτοι αριθμοί)	66
Πίνακας 18 - Λόγοι για τους οποίους δεν προωθούνται δραστηριότητες για τη μείωση/πρόληψη της πρώιμης μητρότητας (απόλυτοι αριθμοί)	67

I. Εισαγωγή

I.1. Το έργο «Δίκτυο Roma Influencers»

Η παρούσα έκθεση εκπονήθηκε για το Ευρωπαϊκό Έργο «Δίκτυο Roma Influencers - βάζοντας τέλος στον κύκλο των πρώιμων γάμων και της πρώιμης μητρότητας στις κοινότητες των Ρομά» (Σύμβαση Επιχορήγησης αριθ. 2024-1-EL01-KA220-ADU-000247507) στο πλαίσιο του Προγράμματος ERASMUS+.

Το Δίκτυο Roma Influencers επικεντρώνεται στον πρώιμο γάμο και την πρώιμη μητρότητα στις κοινότητες των Ρομά και κυρίως στην ενδυνάμωση και την ευαισθητοποίηση της κοινότητας των Ρομά, ιδίως των γυναικών και των κοριτσιών. Ο κύριος σκοπός είναι να προτείνει τρόπους αλλαγής συμπεριφορών και στάσεων, προκειμένου να ξεπεραστεί, να μειωθεί ή να εξαλειφθεί το πρόβλημα.

Η κοινοπραξία του έργου αποτελείται από 4 χώρες: Ελλάδα, Ιρλανδία, Πορτογαλία και Ρουμανία.

Αυτή η Συγκριτική Έκθεση αποτελεί μέρος του Πακέτου Εργασίας 2: «Βάζοντας τέλος στον κύκλο των πρώιμων γάμων και της πρώιμης μητρότητας στις κοινότητες των Ρομά», και ειδικότερα της Δραστηριότητας 2.2: «Εθνική έρευνα σχετικά με τους πρώιμους γάμους και την πρώιμη μητρότητα στην κοινότητα των Ρομά σε 4 χώρες» και υλοποιήθηκε στις τέσσερις διαφορετικές χώρες με επικεφαλής τον οργανισμό CESIS.

Στόχος της Συγκριτικής Έκθεσης είναι να συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση του πρώιμου γάμου και της πρώιμης μητρότητας, ιδίως μεταξύ των γυναικών και των κοριτσιών Ρομά σε όλες τις χώρες των εταίρων του Έργου, σκιαγραφώντας το νομικό πλαίσιο και τις πολιτικές, καθώς και την κατάσταση της κοινότητας των Ρομά.

1.2. Πρώιμος γάμος και πρώιμη μητρότητα: Παγκόσμια ανησυχία

Ο πρώιμος γάμος και η πρώιμη μητρότητα παραμένουν επείγουσες παγκόσμιες προκλήσεις. Τόσο το Ταμείο των Ηνωμένων Εθνών για τα Παιδιά (UNICEF) όσο και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (ΠΟΥ), μαζί με άλλους βασικούς ερευνητικούς οργανισμούς όπως το Διεθνές Κέντρο Έρευνας για τις Γυναίκες (ICRW), το Ταμείο Πληθυσμού των Ηνωμένων Εθνών (UNFPA) και ο οργανισμός Girls Not Brides (Κορίτσια, όχι νύφες), έχουν καταγράψει εκτενώς τις αιτίες και τις συνέπειες που σχετίζονται με αυτές τις πρακτικές.

Η UNICEF (2023) ορίζει τον παιδικό γάμο ως κάθε επίσημο γάμο ή άτυπη ένωση που αφορά παιδί κάτω των 18 ετών και εκτιμά ότι περίπου 12 εκατομμύρια κορίτσια παντρεύονται πριν φτάσουν σε αυτό το όριο ηλικίας κάθε χρόνο, πολλά από τα οποία γίνονται μητέρες λίγο αργότερα.

Ο πρώιμος γάμος και η πρώιμη μητρότητα είναι ιδιαίτερα διαδεδομένες σε χώρες χαμηλού και μεσαίου εισοδήματος, όπου η ανισότητα των φύλων, η φτώχεια και η έλλειψη εκπαίδευσης συνδυάζονται για να υπονομεύσουν τα δικαιώματα και το μέλλον εκατομμυρίων κοριτσιών. Ωστόσο, παραμένει πρόβλημα και στην Ευρώπη, με σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών. Χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, όπως η Βουλγαρία και η Ρουμανία, αναφέρουν υψηλότερα ποσοστά γεννήσεων στην εφηβική ηλικία. Για παράδειγμα, το 2021 η Βουλγαρία είχε το υψηλότερο ποσοστό γεννήσεων στην εφηβική ηλικία σε ολόκληρη την Ευρώπη¹. Στις ηλικίες μεταξύ 10 έως 14 ετών, το ποσοστό είναι 1,6‰ στη Βουλγαρία και 1,45‰ στη Ρουμανία. Τα ποσοστά αυξάνονται στην ηλικιακή ομάδα 15-19 ετών: 38,7‰ και 33,89‰ αντίστοιχα. Το 2015, 11,9% των γεννήσεων του πρώτου παιδιού στη Βουλγαρία και το 12,3% στη Ρουμανία αφορούσαν σε έφηβες μητέρες².

Η ίδια πηγή αναφέρει τα ακόλουθα ποσοστά για την Ελλάδα: 7,44‰ για την ηλικιακή ομάδα 15-19 ετών· 0,48‰ για την ηλικιακή ομάδα 10-14 ετών. Τα ποσοστά για την

¹ Ποσοστό Γεννήσεων από έφηβες, 10-14 ετών: <https://ourworldindata.org/grapher/adolescent-fertility?tab=chart&country=PRT~GRC~IRL~ROU>; Adolescent birth rate, 15-19 year olds: <https://ourworldindata.org/grapher/adolescent-fertility-15-19?tab=chart&country=ROU~BGR>

² <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20170808-1>

Πορτογαλία και την Ιρλανδία όσον αφορά την ηλικιακή ομάδα 10-14 ετών είναι 0,07 % και 0,01 %, αντίστοιχα· 5,75 % στην Πορτογαλία και 8,3 % στην Ιρλανδία, για την ηλικιακή ομάδα 15-19 ετών.

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (ΠΟΥ), οι επιπλοκές που σχετίζονται με την εγκυμοσύνη και τον τοκετό αποτελούν την κύρια αιτία θανάτου κοριτσιών ηλικίας 15-19 ετών παγκοσμίως. Λόγω της σωματικής τους ανωριμότητας, οι έφηβες μητέρες διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο απειλητικών για τη ζωή επιπλοκών, όπως η δυστοκία και το μαιευτικό συρίγγιο. Τα παιδιά τους είναι επίσης πιο πιθανό να γεννηθούν πρόωρα, με χαμηλό βάρος γέννησης ή με προβλήματα υγείας.

Οι συνέπειες της πρώιμης μητρότητας δεν περιορίζονται στην υγεία. Η UNICEF (2023) τονίζει ότι ο πρώιμος γάμος συχνά οδηγεί στη διακοπή της εκπαιδευτικής διαδικασίας του κοριτσιού και στην απώλεια της αυτονομίας και των οικονομικών του ευκαιριών. Τα κορίτσια συχνά απομονώνονται από τους συνομηλίκους τους, υφίστανται ενδοοικογενειακή βία και εξαναγκάζονται σε δια βίου εξάρτηση.

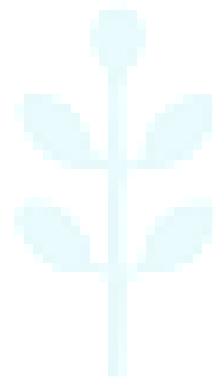
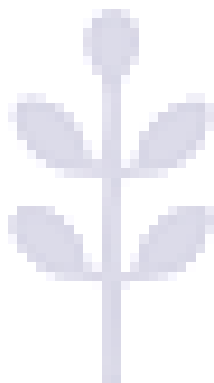
Αυτές οι παρατηρήσεις υποστηρίζονται από στοιχεία του Διεθνούς Κέντρου Έρευνας για τις Γυναίκες (ICRW), τα οποία υπογραμμίζουν ότι ο πρώιμος γάμος είναι βαθιά ριζωμένος στις κοινωνικές νόρμες και την οικονομική ανασφάλεια και τονίζουν την ανάγκη για ολοκληρωμένες, πολυτομεακές προσεγγίσεις που περιλαμβάνουν την εκπαίδευση, την κινητοποίηση της κοινότητας και θέσπιση οικονομικών κινήτρων για τις οικογένειες. Πιο πρόσφατα, οργανισμοί όπως ο οργανισμός Girls Not Brides (Κορίτσια, όχι νύφες) (2020) δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στους κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες που οδηγούν στους γάμους ανηλίκων ενώ παράλληλα αναγνωρίζουν τη φτώχεια, την ανασφάλεια και την έλλειψη πρόσβασης στην εκπαίδευση ως σημαντικούς παράγοντες κινδύνου και ζητούν στοχευμένες πολιτισμικά λύσεις.

Στην έκθεσή του για την Κατάσταση του Παγκόσμιου Πληθυσμού 2013, το Ταμείο των Ηνωμένων Εθνών για τον Πληθυσμό (UNFPA) διερευνά πώς η εφηβική εγκυμοσύνη συχνά αντανακλά βαθιά ριζωμένες ανισότητες μεταξύ των φύλων (UNFPA, 2013). Αυτό με τη σειρά του υποδεικνύει την ανάγκη για διαρθρωτικές αλλαγές - αλλαγή του

περιβάλλοντος στο οποίο ζουν τα κορίτσια και των προσδοκιών που τίθενται για αυτά - και προώθηση των ανθρωπίνων και γυναικείων δικαιωμάτων.

Όλοι οι φορείς και οι ερευνητές συγκλίνουν σε κάποια βασικά συμπεράσματα: ο πρώιμος γάμος και η πρώιμη μητρότητα καθοδηγούνται από αλληλεπικαλυπτόμενους παράγοντες, όπως οι διακρίσεις λόγω φύλου, η φτώχεια και οι κοινωνικές νόρμες. Οι συνέπειες είναι εκτεταμένες, επηρεάζοντας την υγεία, την εκπαίδευση, την αυτονομία και τις μελλοντικές προοπτικές των κοριτσιών. Επομένως, οι λύσεις για να είναι αποτελεσματικές πρέπει να είναι ολιστικές - συνδυάζοντας τη νομική μεταρρύθμιση, την εκπαίδευση, την πρόσβαση στην υγειονομική περίθαλψη, τη συμμετοχή της κοινότητας και την οικονομική υποστήριξη.

II. Πλαίσιο για τον πρώιμο γάμο και την πρώιμη μητρότητα σε εθνικό επίπεδο

II.1. Συγκριτική Προσέγγιση στο Εθνικό Νομικό Πλαίσιο

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, σκοπός της παρούσας έκθεσης είναι να παράσχει μια συγκριτική επισκόπηση των εθνικών πλαισίων όλων των χωρών που συμμετέχουν στο έργο. Και οι τέσσερις χώρες έχουν νομικά πλαίσια κατοχυρωμένα από την εθνική νομοθεσία σχετικά με την προστασία των παιδιών, συμπεριλαμβανομένου του γάμου μεταξύ παιδιών.

Η κατανόηση των πλαισίων αυτών, οι ομοιότητες και οι διαφορές τους είναι σημαντική στο πλαίσιο του έργου.

II. 1.1. Σχετικά με τις έννοιες

Η κατώτατη νόμιμη ηλικία γάμου στις τέσσερις χώρες που συμμετέχουν στο έργο είναι τα 18 έτη.

Αν και υπάρχουν ορισμένες διαφορές, οι έννοιες του παιδικού γάμου, του πρώιμου γάμου και της πρώιμης μητρότητας εμφανίζονται στα εθνικά πλαίσια των χωρών.

Όσον αφορά τον παιδικό γάμο, η Ελλάδα, η Πορτογαλία και η Ρουμανία συμφωνούν ότι αναφέρεται σε οποιαδήποτε επίσημη ή άτυπη ένωση όπου το ένα ή και τα δύο μέρη είναι κάτω των 18 ετών. Η ρουμανική νομοθεσία δεν διακρίνει τις έννοιες του γάμου παιδιών, του πρώιμου γάμου ή του καταναγκαστικού γάμου, αλλά μπορούν να συναχθούν από τις γενικές διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας. Παρόλο που δεν υπάρχει νομικός ορισμός στην Ιρλανδία, ο γάμος κάτω των 18 ετών απαγορεύεται από το νόμο, χωρίς εξαιρέσεις. Οι εξαιρέσεις τροποποιήθηκαν από τον Αστικό Κώδικα της

Πορτογαλίας τον Απρίλιο του 2025. Πριν από αυτήν την τροποποίηση, οι ανήλικοι επιτρεπόταν να παντρεύονται στην ηλικία των 16 ετών με την άδεια των γονέων τους.

Στην Ελλάδα και τη Ρουμανία, εξακολουθεί να είναι δυνατό για έναν νέο να παντρευτεί πριν από την ηλικία των 18 ετών.

Επομένως, ο πρώτος γάμος αποτελεί νόμιμη δυνατότητα για έναν ανήλικο να παντρευτεί.

Ο Ελληνικός Αστικός Κώδικας ορίζει ότι η ελάχιστη ηλικία γάμου είναι τα 18 έτη. Ωστόσο, άτομα κάτω των 18 ετών μπορούν να παντρευτούν με τη συγκατάθεση αρμόδιου δικαστηρίου εάν υπάρχουν «σημαντικοί λόγοι» για τον γάμο, χωρίς να προσδιορίζεται η ελάχιστη ηλικία. Αυτοί οι λόγοι μπορεί να είναι οποιοιδήποτε, όπως η εγκυμοσύνη της ανήλικης ή μια άμεση απειλή για την τιμή της οικογένειας του ανήλικου κοριτσιού, για παράδειγμα, σε περίπτωση εξωσυζυγικών σχέσεων. Η απόφαση λαμβάνεται κατά περίπτωση. Σύμφωνα με αυτό το σύστημα, ωστόσο, τα ανήλικα κορίτσια δεν προστατεύονται επαρκώς από τον καταναγκαστικό γάμο, καθώς όσοι έχουν την επιμέλεια του κοριτσιού μπορούν να παρακάμψουν αυτή τη διάταξη. Η Ελλάδα έχει επίσης ένα διπλό νομικό σύστημα, σύμφωνα με το οποίο η μουσουλμανική μειονότητα στην περιοχή της Δυτικής Θράκης επιτρέπεται να εφαρμόζει τον νόμο της Σαρία. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ο γάμος παιδιών επιτρέπεται εάν το κορίτσι είναι έγκυος ή εάν έχει γονική συναίνεση. Σύμφωνα με τον νόμο Χανάφι, ένα κορίτσι ή ένα αγόρι πρέπει να φτάσει στην εφηβεία πριν μπορέσει να παντρευτεί. Για τα κορίτσια κάτω των 15 ετών απαιτείται η γονική συναίνεση για να παντρευτούν. Οι γάμοι Χανάφι αναγνωρίζονται νομικά βάσει του ελληνικού αστικού δικαίου.

Σύμφωνα με τον Αστικό Κώδικα της Ρουμανίας, η ελάχιστη νόμιμη ηλικία γάμου είναι τα 18 έτη, αλλά μπορεί να μειωθεί στα 16 έτη με τη συγκατάθεση των γονέων και την έγκριση του δικαστηρίου σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Τέτοιες μειώσεις επιτρέπονται μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, οι οποίες αξιολογούνται κατά περίπτωση.

Απαιτείται δήλωση συναίνεσης για τον γάμο από τους γονείς ή τους νόμιμους κηδεμόνες. Το δικαστήριο πρέπει να εξετάσει εάν υπάρχουν εύλογοι λόγοι για να επιτραπεί ο γάμος. Αυτοί οι λόγοι μπορεί να περιλαμβάνουν εγκυμοσύνη ή άλλες

περιστάσεις που υποδεικνύουν ότι ο γάμος είναι προς το συμφέρον των ανηλίκων. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μπορεί να απαιτείται ιατρική εξέταση για να επιβεβαιωθεί η σωματική και ψυχολογική ωριμότητα των ανηλίκων. Ο πρώιμος γάμος περιλαμβάνει επίσης όλες τις νόμιμες ή παραδοσιακές ενώσεις που συνάπτονται πριν από την επίτευξη της συναισθηματικής, σωματικής και κοινωνικής ωριμότητας των εμπλεκόμενων μερών, ακόμη και αν έχει συμπληρωθεί η νόμιμη ελάχιστη ηλικία.

Στην Πορτογαλία, ο πρώιμος γάμος αποτελεί επίσης μια ξεχωριστή έννοια από τον παιδικό γάμο, εστιάζοντας στη συνολική ανάπτυξη των εμπλεκόμενων ατόμων και όχι σε συγκεκριμένα ηλικιακά όρια. Η χώρα περιγράφει τον πρώιμο γάμο ως «μια επίσημη ή άτυπη ένωση μεταξύ δύο ατόμων, στην οποία τουλάχιστον το ένα μέρος, λόγω της συναισθηματικής, σεξουαλικής ή ψυχοκοινωνικής του ανάπτυξης, δεν είναι σε θέση να παράσχει ελεύθερη, ενημερωμένη και πλήρη συναίνεση». (GTCIPF, 2024, σ. 15)

Τέλος, η έννοια του καταναγκαστικού γάμου έχει συμπεριληφθεί στην εθνική νομοθεσία, με παρόμοιους ορισμούς σε όλες τις χώρες και σε όλα τα πλαίσια και ο καταναγκαστικός γάμος τιμωρείται από το νόμο.

Στην Ελλάδα, ο καταναγκαστικός γάμος δεν θεωρείται ξεχωριστό αδίκημα, αλλά μπορεί να τιμωρηθεί ως μέρος άλλων αδικημάτων, όπως ο βιασμός, η σωματική και ψυχολογική βία, η εκούσια ή ακούσια απαγωγή, καθώς και τα εγκλήματα τιμής. Ωστόσο, ο Αστικός Κώδικας της Ελλάδας θεσπίζει το πλαίσιο για έναν συναινετικό γάμο, καθώς ορίζει ότι ο γάμος απαιτεί τη συμφωνία των μελλοντικών συζύγων, οι οποίοι πρέπει να υποβάλουν δήλωση αυτοπροσώπως και χωρίς όρους ή προθεσμία.

Ο Αστικός Κώδικας της Ρουμανίας ορίζει επίσης ότι κάθε γάμος πρέπει να συνάπτεται μετά από ελεύθερη διαδικασία συναίνεσης και των δύο μερών, χωρίς καμία πίεση ή καταναγκασμό. Οι καταναγκαστικοί γάμοι απαγορεύονται αυστηρά και οι παραβιάσεις αυτού του κανόνα τιμωρούνται από το νόμο. Αυτές οι διατάξεις τονίζουν τη σημασία της προστασίας της αυτονομίας των εμπλεκόμενων και του σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους.

Τον Απρίλιο του 2025, η Πορτογαλία τροποποίησε τον Νόμο για την Προστασία των Παιδιών και των Νέων που Διατρέχουν Κίνδυνο, ώστε να συμπεριλάβει τον παιδικό, τον

πρώιμο ή τον καταναγκαστικό γάμο μεταξύ των καταστάσεων κινδύνου που δικαιολογούν παρέμβαση για την προώθηση των δικαιωμάτων και την προστασία των παιδιών και των νέων που διατρέχουν κίνδυνο. Επιπλέον, ο καταναγκαστικός γάμος αποτελεί δημόσιο αδίκημα από το 2015.

Στην Ιρλανδία, ο καταναγκαστικός γάμος ορίζεται σαφώς και απαγορεύεται από το νόμο. Ο Νόμος περί Ενδοοικογενειακής Βίας του 2018 ποινικοποιεί τον εξαναγκασμό κάποιου να συμμετάσχει σε γαμήλια τελετή ή την απομάκρυνση ενός ατόμου από τη χώρα για τον σκοπό αυτό. Επιπλέον, ο Νόμος Οικογενειακού Δικαίου του 1995 απαγορεύει τον καταναγκαστικό γάμο, ο οποίος πρέπει να βασίζεται στην ελεύθερη βούληση και στην ελεύθερη διαδικασία συναίνεσης.

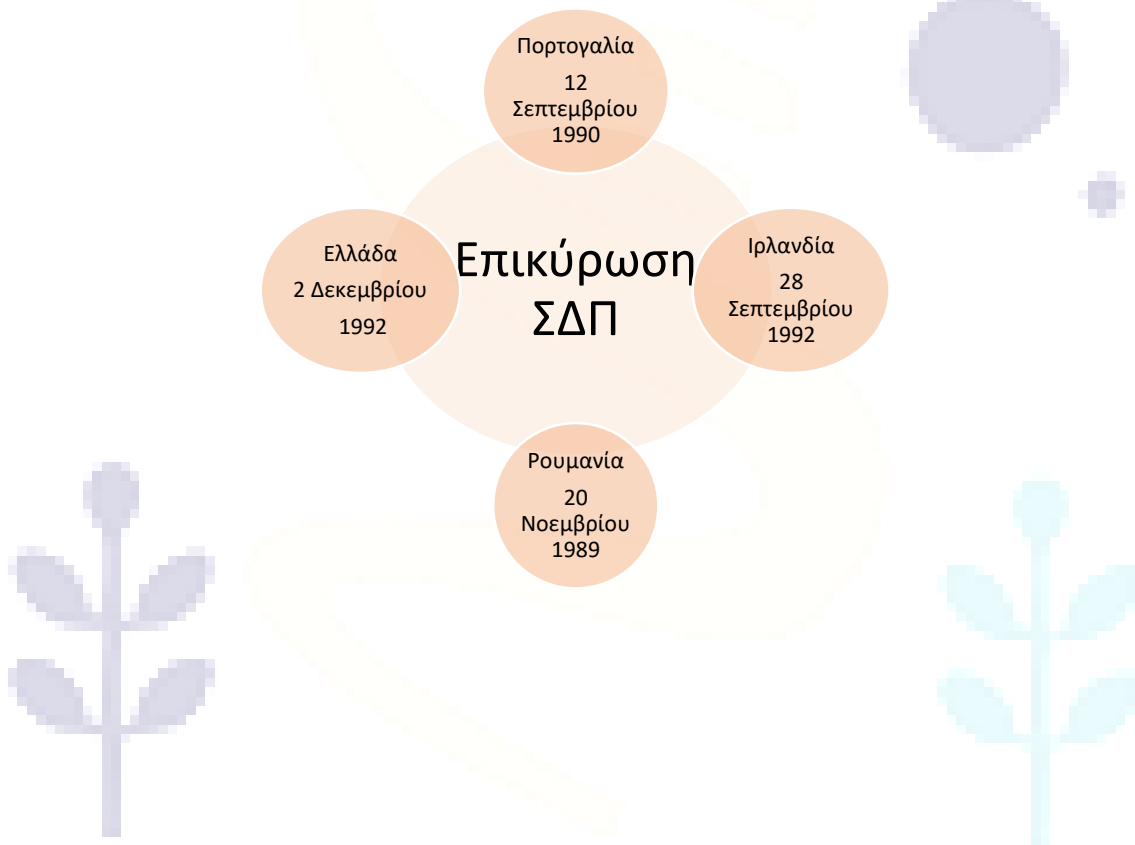
II.1.2. Δίκαιο και πολιτική στις τέσσερις χώρες

II.1.2.1. Διεθνείς Συμβάσεις και κατευθύνσεις

Ως προς την επικύρωση διεθνών πράξεων από τις τέσσερις χώρες εμφανίζονται συγκλίσεις.

Η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (ΣΔΠ) τέθηκε σε ισχύ στις 2 Σεπτεμβρίου 1990, ένα έτος περίπου μετά την υιοθέτησή της από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 20 Νοεμβρίου 1989. Η ΣΔΠ είναι ουσιαστικά παγκόσμια, καθώς είναι η πιο επικυρωμένη σύμβαση στην ιστορία με τη συμμετοχή 193 κρατών. Ωστόσο, για να είναι πραγματικά αποτελεσματική, η ΣΔΠ εξαρτάται από την εφαρμογή της, ιδίως σε ότι αφορά στο εσωτερικό δίκαιο της κάθε χώρας. Η πλήρης εφαρμογή της ΣΔΠ από όλα τα κράτη μέρη παραμένει προβληματική.

Και οι τέσσερις χώρες που συμμετέχουν στο έργο έχουν επικυρώσει τη Σύμβαση· η Ρουμανία ήταν η πρώτη από τις τέσσερις που το έπραξε.

Εκτός από την ίδια τη σύμβαση, υπάρχουν και προαιρετικά πρωτόκολλα. Αυτά περιλαμβάνουν το Προαιρετικό Πρωτόκολλο για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και την παιδική πορνογραφία, και το Προαιρετικό Πρωτόκολλο για τα Δικαιώματα του Παιδιού σχετικά με τη συμμετοχή παιδιών σε ένοπλες συγκρούσεις.

Τα προαιρετικά πρωτόκολλα συμπληρώνουν και επεκτείνουν τις υφιστάμενες συμβάσεις. Μπορεί να αφορούν σε οποιοδήποτε θέμα σχετικό με την αρχική σύμβαση και μπορούν να χρησιμοποιηθούν είτε για να αντιμετωπίσουν κάτι επιπλέον από την αρχική σύμβαση, ένα νέο ή αναδυόμενο ζήτημα είτε μια διαδικασία για την εφαρμογή της σύμβασης. Τα προαιρετικά πρωτόκολλα είναι και τα ίδια συμβάσεις και είναι ανοιχτά για υπογραφή, για επικύρωση ή για προσθήκη. Είναι «προαιρετικά» επειδή ενδέχεται να επιβάλουν πιο απαιτητικές υποχρεώσεις από την αρχική σύμβαση, πράγμα που σημαίνει ότι τα κράτη μέρη πρέπει να αποφασίσουν εάν θα δεσμευτούν από αυτά. Το 2000, η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ενέκρινε δύο Προαιρετικά Πρωτόκολλα. Ένα τρίτο Προαιρετικό Πρωτόκολλο υιοθετήθηκε το 2014, επιτρέποντας στα παιδιά να υποβάλουν καταγγελίες απευθείας στην Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Παιδιού.

Τρεις από τις χώρες που συμμετέχουν στο έργο έχουν υιοθετήσει τα δύο πρώτα πρωτόκολλα, με εξαίρεση την Ιρλανδία, η οποία δεν έχει ακόμη επικυρώσει το πρωτόκολλο για τα δικαιώματα του παιδιού όσον αφορά την εμπορία παιδιών, την παιδική πορνεία και την παιδική πορνογραφία. Ωστόσο, τόσο η Ιρλανδία όσο και η Πορτογαλία επικύρωσαν το Τρίτο Προαιρετικό Πρωτόκολλο το 2013 και το 2014, αντίστοιχα. Καμία άλλη χώρα δεν έχει επικυρώσει ακόμη το εν λόγω Πρωτόκολλο.

Μια ακόμα σημαντική σύμβαση είναι η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας, η οποία εκπονήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης το 2011. Βασίζεται στην κατανόηση ότι η βία κατά των γυναικών είναι έμφυλη βία που διαπράττεται κατά των γυναικών απλώς και μόνο επειδή είναι γυναίκες. Το κράτος υποχρεούται να αντιμετωπίζει πλήρως όλες τις μορφές βίας κατά των γυναικών και να λαμβάνει μέτρα για την πρόληψή της, την προστασία των θυμάτων και τη δίωξη των

δραστών. Πράξεις βίας όπως η παρενόχληση, η σεξουαλική παρενόχληση, η σεξουαλική βία (συμπεριλαμβανομένου του βιασμού) και η σωματική και ψυχολογική κακοποίηση στα χέρια των συντρόφων είναι βαθιά τραυματικές. Η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης απαιτεί από τα υπογράφοντα μέρη να αναπτύξουν νόμους, πολιτικές και υπηρεσίες υποστήριξης για τον τερματισμό της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας.

Όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, όλες οι χώρες έχουν υπογράψει και επικυρώσει τη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης.

Το 2014, τα Ηνωμένα Έθνη ενέκριναν Ψήφισμα για τους Παιδικούς, Πρώιμους και Καταναγκαστικούς Γάμους. Επιβλαβείς πρακτικές, όπως αυτές, παραβιάζουν τα δικαιώματα των γυναικών και των κοριτσιών και το ψήφισμα στοχεύει στην ενίσχυση των εθνικών προσπάθειών για την εξάλειψή τους και την επίτευξη ισότητας των φύλων.

Παρόλο που το ψήφισμα αυτό έχει υπογραφεί και από τις τέσσερις χώρες που συμμετέχουν στο έργο, η Ρουμανία δεν το έχει συμπεριλάβει σε σχετική νομοθεσία. Οι διατάξεις του αντικατοπτρίζονται στο ισχύον εθνικό νομικό πλαίσιο προστατεύει τα δικαιώματα των παιδιών και καταπολεμά επιβλαβείς πρακτικές, όπως οι πρώιμοι και οι καταναγκαστικοί γάμοι.

Σύμφωνα με τον στόχο 5.3 των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ, η Ελλάδα, η Πορτογαλία και η Ιρλανδία έχουν δεσμευτεί να τερματίσουν τους παιδικούς, πρώιμους και καταναγκαστικούς γάμους έως το 2030: Να εξαλείψουν όλες τις επιβλαβείς πρακτικές, όπως ο παιδικός, πρώιμος και καταναγκαστικός γάμος και ο ακρωτηριασμός των γυναικείων γεννητικών οργάνων.

II. 1.2.2. Εθνικό νομοθετικό πλαίσιο

Οι αρχές της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού αποτελούν μέρος των εθνικών νομικών πλαισίων που προστατεύουν τα παιδιά από την κακοποίηση και τη βία, δίνοντας προτεραιότητα στο βέλτιστο συμφέρον τους.

Το κύριο νομοσχέδιο στην Ιρλανδία που ρυθμίζει την πολιτική για τη φροντίδα και την προστασία των παιδιών είναι ο Νόμος περί Φροντίδας Παιδιών του 1991. Ο νόμος στοχεύει στην προώθηση της ευημερίας των παιδιών που ενδέχεται να μην λαμβάνουν επαρκή φροντίδα και προστασία και καλύπτει διάφορους βασικούς τομείς αυτού. Ωστόσο, ο πρώιμος γάμος και η μητρότητα δεν αναφέρονται συγκεκριμένα.

Ένας άλλος νόμος που επηρεάζεται από τις αρχές της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού είναι ο νόμος 2101/1992 στην Ελλάδα. Όπως και η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού, καθοδηγείται από τέσσερις θεμελιώδεις αρχές:

- i) η απαγόρευση των διακρίσεων (Άρθρο 2)·
- ii) το συμφέρον του παιδιού (Άρθρο 3)·
- iii) η επιβίωση, ανάπτυξη και προστασία (Άρθρο 6)·
- iv) η ελευθερία έκφρασης και συμμετοχής (Άρθρο 12).

Η Ελλάδα έχει επίσης συστήσει Εθνικό Παρατηρητήριο για τα Δικαιώματα του Παιδιού με στόχο την προώθηση και την παρακολούθηση της εφαρμογής της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού ενώ σε κάθε δήμο έχει συσταθεί Ομάδα Προστασίας Ανηλίκων (ΟΠΑ).

Στην Πορτογαλία, τρεις βασικοί νόμοι διέπουν την κρατική παρέμβαση σε περιπτώσεις όπου η ασφάλεια, η υγεία, η εκπαίδευση ή η ανάπτυξη ενός παιδιού τίθεται σε κίνδυνο λόγω ενεργειών ή αμέλειας γονέων, νόμιμων κηδεμόνων ή φροντιστών. Αυτοί οι νόμοι είναι ο νόμος 147/99 της 1ης Σεπτεμβρίου, γνωστός και ως Νόμος για την Προστασία Παιδιών και Νέων σε Κίνδυνο, ο νόμος 14/2007 της 2ας Μαρτίου και ο νόμος 10/2012 της 18ης Μαΐου. Μέχρι τον Απρίλιο του 2025, ο γάμος παιδιών δεν αναγνωριζόταν ρητά ως παράγοντας κινδύνου από το νόμο.

Η Εθνική Επιτροπή για τα Παιδιά και τους Νέους που βρίσκονται σε Κίνδυνο ιδρύθηκε το 1998, παράλληλα με τις τοπικές Επιτροπές Προστασίας Παιδιών και Νέων σε επίπεδο Δήμων. Αυτές οι επιτροπές είναι υπεύθυνες για την προώθηση των δικαιωμάτων των παιδιών και την προστασία όσων βρίσκονται σε κίνδυνο. Μέχρι τον Απρίλιο του 2025, οι καταστάσεις πρώιμου ή καταναγκαστικού γάμου θα μπορούσαν να ταξινομηθούν σε διάφορες κατηγορίες κινδύνου και να αποτελέσουν αντικείμενο δράσης από αυτές τις επιτροπές. Ωστόσο, μετά την τροποποίηση της νομοθεσίας για τους γάμους παιδιών, πλέον αναγνωρίζεται νομικά ως παράγοντας κινδύνου.

Τέλος, στη Ρουμανία ο νόμος αριθ. 272/2004 είναι ένα από τα σημαντικότερα νομοσχέδια της χώρας για την προστασία των παιδιών και εμπνέεται από τις θεμελιώδεις αρχές της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Παρέχει ένα στέρεο πλαίσιο για την προστασία των παιδιών από την κακοποίηση, συμπεριλαμβανομένων των πρώιμων και καταναγκαστικών γάμων, και απαιτεί από τις δημόσιες αρχές να παρεμβαίνουν άμεσα σε περιπτώσεις παραβίασης των δικαιωμάτων των παιδιών.

Η Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης έχει επίσης συμπεριληφθεί στη νομοθεσία και των τεσσάρων χωρών. Στην Πορτογαλία, για παράδειγμα, ο καταναγκαστικός γάμος ποινικοποιήθηκε το 2015 μέσω της 38ης τροποποίησης του Ποινικού Κώδικα. Επιπλέον, ο νόμος 83/2015 καθιέρωσε τον ακρωτηριασμό των γυναικείων γεννητικών οργάνων ως αυτοτελές ποινικό αδίκημα, εισήγαγε το έγκλημα της παρενόχλησης και αναθεώρησε τις νομικές διατάξεις για το βιασμό, τον σεξουαλικό εξαναγκασμό και τη σεξουαλική παρενόχληση. Επιπλέον, καθώς ο καταναγκαστικός γάμος θεωρείται δημόσιο αδίκημα όπως η ενδοοικογενειακή βία και ο ακρωτηριασμός γυναικείων γεννητικών οργάνων, η ποινική διαδικασία δεν εξαρτάται από την υποβολή μήνυσης από το θύμα.

Στην Ελλάδα, ο νόμος 4531/2018, ο οποίος επικυρώνει και εφαρμόζει τη Σύμβαση της Κωνσταντινούπολης, είναι το πρώτο νομικά δεσμευτικό κείμενο της χώρας που αναγνωρίζει την έμφυλη βία. Οι ελληνικές αρχές εισάγουν διάφορα θετικά μέτρα πολιτικής για την πρόληψη και την καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών και της ενδοοικογενειακής βίας. Αυτά περιλαμβάνουν τη δημιουργία καταφυγίων και κέντρων συμβουλευτικής που παρέχουν βασικές υπηρεσίες σε γυναίκες θύματα έμφυλης βίας. Έχουν επίσης εισαχθεί και άλλοι κανονισμοί για την εφαρμογή των διατάξεων της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης.

Μέσω του νόμου αριθμ. 30/2016, η Ρουμανία αναγνωρίζει τον καταναγκαστικό γάμο ως σοβαρή μορφή βίας κατά των γυναικών και επιβάλλει αυστηρές ποινές γι' αυτόν. Η χώρα έχει επίσης νόμο (αριθ. 217/2003) για την πρόληψη και την καταπολέμηση της ενδοοικογενειακής βίας, ο οποίος επιτρέπει στην αστυνομία να εκδίδει αμέσως εντολές προστασίας σε θύματα ενδοοικογενειακής βίας. Ο ποινικός κώδικας της Ρουμανίας ποινικοποιεί την κακοποίηση παιδιών, την εργασιακή εκμετάλλευση και τον

καταναγκαστικό γάμο και επιβάλλει αυστηρές ποινές στις παραβιάσεις αυτών των δικαιωμάτων.

Στην Ιρλανδία, ο νόμος του 2018 για την ενδοοικογενειακή βία ψηφίστηκε για να ενοποιήσει και να ενδυναμώσει τους νόμους που σχετίζονται με την ενδοοικογενειακή βία. Ο Υπουργός Δικαιοσύνης και Ισότητας κατέθεσε νομοσχέδιο για την ενδοοικογενειακή βία, με στόχο την ενοποίηση της νομοθεσίας περί ενδοοικογενειακής βίας. Ο νόμος του 2019 που αφορά στην οικογένεια κατήργησε διατάξεις που επέτρεπαν σε άτομα κάτω των 18 ετών να παντρευτούν με δικαστική απόφαση. Καθώς η Ιρλανδία έχει λάβει νομικά μέτρα αντιμετώπισης των καταναγκαστικών γάμων, ο καταναγκαστικός γάμος δεν έχει αναγνωριστεί ως ξεχωριστό αδίκημα.

Στο πνεύμα του ψηφίσματος των Ηνωμένων Εθνών για τους γάμους παιδιών, τους πρώιμους και τους καταναγκαστικούς γάμους, η πορτογαλική κυβέρνηση συγκρότησε την πρώτη Ομάδα Εργασίας για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση των Γάμων Παιδιών, των Πρώιμων και Καταναγκαστικών Γάμων. Η ομάδα ανέλαβε τη σύνταξη της Λευκής Βίβλου για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση των Γάμων Παιδιών, των Πρώιμων και Καταναγκαστικών Γάμων, όπως ορίζεται στην Απόφαση Αρ. 1498-Α/2021 της 5ης Φεβρουαρίου. Το έγγραφο που προέκυψε διατυπώνει μια σειρά συστάσεων.

Το 2020, η Πορτογαλία ενέκρινε επίσης την Εθνική Στρατηγική για τα Δικαιώματα του Παιδιού 2021–2024 (2021–2024), στην οποία η πρόληψη και η καταπολέμηση όλων των μορφών βίας κατά των παιδιών και αυτών που διαπράττονται από αυτά αποτελεί μία από τις προτεραιότητες, συμπεριλαμβανομένης της εκμετάλλευσης, της εμπορίας ανθρώπων, των πρώιμων και καταναγκαστικών γάμων και του ακρωτηριασμού των γυναικείων γεννητικών οργάνων. Μία από τις προγραμματισμένες δράσεις στο πλαίσιο αυτού του στόχου είναι η παροχή κατάρτισης στους επαγγελματίες σχετικά με τον πρώιμο και καταναγκαστικό γάμο και τον ακρωτηριασμό των γυναικείων γεννητικών οργάνων.

Ο Ποινικός Κώδικας της Ρουμανίας ποινικοποιεί την κακοποίηση παιδιών, την εργασιακή εκμετάλλευση και τον καταναγκαστικό γάμο, επιβάλλοντας αυστηρές

ποινές σε περίπτωση παραβίασης αυτών των δικαιωμάτων. Οι καταναγκαστικοί γάμοι απαγορεύονται αυστηρά και οι παραβάτες αντιμετωπίζουν νομικές συνέπειες. Ωστόσο, η αποτελεσματική καταπολέμηση του πρώιμου γάμου και της πρώιμης μητρότητας παραμένει δύσκολη, ιδίως σε ευάλωτες κοινότητες όπου οι πολιτισμικοί και οικονομικοί κανόνες περιπλέκουν την εφαρμογή τους.

Ο Νόμος περί Οικογενειακού Δικαίου του 1995 αντιμετωπίζει το θέμα του γάμου σε νεαρή ηλικία στην Ιρλανδία ορίζοντας την ελάχιστη ηλικία γάμου στα 18 έτη. Αυτό ισχύει ακόμη και αν ένα ή και τα δύο άτομα ζουν στην Ιρλανδία αλλά παντρεύονται εκτός της χώρας. Για να παντρευτεί κάποιος στην Ιρλανδία, πρέπει να είναι άνω των 18 ετών. Δεν υπάρχουν εξαιρέσεις. Ο Νόμος ορίζει ότι τα άτομα πρέπει να συναινέσουν ελεύθερα στον γάμο.

Στην Ελλάδα, ο καταναγκαστικός γάμος δεν θεωρείται αυτοτελές αδίκημα, αλλά μπορεί να τιμωρηθεί ως επιβαρυντικός παράγοντας σε αδικήματα όπως ο βιασμός, η σωματική και ψυχολογική βία, η εκούσια ή ακούσια απαγωγή και τα εγκλήματα τιμής. Ενώ ο γάμος ανηλίκων γενικά απαγορεύεται, ένα δικαστήριο μπορεί να τον εγκρίνει εάν υπάρχουν επιτακτικοί λόγοι για να το πράξει. Η Επιτροπή των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού έχει συστήσει στην ελληνική κυβέρνηση να ευαισθητοποιήσει κυρίως την κοινότητα των Ρομά και τη μουσουλμανική μειονότητα στη Θράκη σχετικά με τις βλαβερές συνέπειες του παιδικού γάμου και να ενθαρρύνει την αναφορά τέτοιων γάμων, προκειμένου να θεσπιστούν συστήματα προστασίας για τα θύματα.

II.1.3. Εθνικές πολιτικές και έργα που καλύπτουν τον πρώιμο γάμο και την πρώιμη μητρότητα

Στις τέσσερις χώρες εφαρμόζονται πολιτικές που σχετίζονται με τα θέματα του πρώιμου γάμου και της πρώιμης μητρότητας.

Όλοι οι εταίροι αναπτύσσουν πολιτικές σύμφωνες με τις Εθνικές Στρατηγικές για την Ισότητα, με κάποιες διαφοροποιήσεις. Οι περισσότερες Εθνικές Στρατηγικές για την Ισότητα βρίσκονται ακόμη σε εξέλιξη.

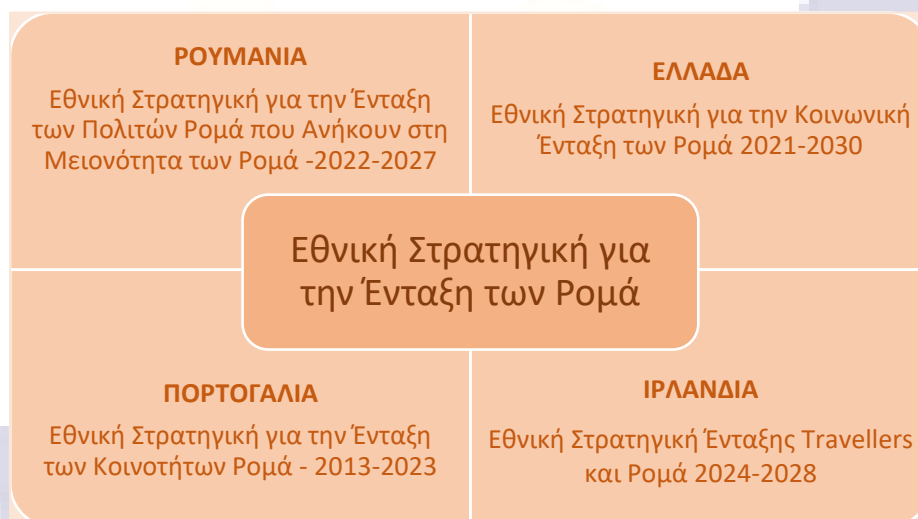
Στο πλαίσιο της Εθνικής Στρατηγικής για την Ισότητα, η Πορτογαλία εφαρμόζει το Σχέδιο Δράσης για την Πρόληψη και την Καταπολέμηση της Βίας κατά των Γυναικών και της Ενδοοικογενειακής Βίας. Ένας από τους στρατηγικούς στόχους του είναι να διασφαλίσει ότι όλες οι περιπτώσεις ακρωτηριασμού των γυναικείων γεννητικών οργάνων και παιδικών, πρώιμων και καταναγκαστικών γάμων εντοπίζονται στο πλαίσιο του συστήματος αναφοράς και προστασίας και υπόκεινται σε κατάλληλες διαδικασίες παρακολούθησης.

Η Στρατηγική για την Ισότητα, την Ποικιλομορφία και την Ένταξη (2024–2026) στην Ιρλανδία προσδιόρισε ορισμένες ομάδες που απαιτούν συγκεκριμένες προσπάθειες για την προώθηση ενός περιβάλλοντος χωρίς αποκλεισμούς. Μία από αυτές τις ομάδες είναι η κοινότητα των Ρομά. Ωστόσο, δεν υπάρχει συγκεκριμένη αναφορά στις γυναίκες Ρομά, ούτε στο ζήτημα του πρώιμου γάμου και της μητρότητας, που επηρεάζει ιδιαίτερα τις γυναίκες.

Το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων για την περίοδο 2021–2025 βρίσκεται αυτή τη στιγμή σε εξέλιξη στην Ελλάδα. Αυτό το Σχέδιο Δράσης δίνει προτεραιότητα στην πρόληψη του πρώιμου γάμου και της μητρότητας, ιδίως μεταξύ των γυναικών Ρομά. Στόχος του είναι η ενημέρωση του πληθυσμού των Ρομά σχετικά με τους πρώιμους και τους καταναγκαστικούς γάμους, τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας και τα δικαιώματα του παιδιού, καθώς και η ευαισθητοποίηση της κοινότητας των Ρομά σχετικά με τις συνέπειες των πρώιμων/καταναγκαστικών γάμων.

Η Εθνική Στρατηγική της Ρουμανίας δίνει σημαντική έμφαση σε ζητήματα που σχετίζονται ιδιαίτερα με το έργο «Δίκτυο Roma Influencers», όπως η διασφάλιση ίσης πρόσβασης στην εκπαίδευση για κορίτσια και αγόρια. Η εκπαίδευση, και συγκεκριμένα η πρόληψη της εγκατάλειψης του σχολείου, θεωρούνται τρόποι πρόληψης του πρώιμου γάμου και της εφηβικής μητρότητας. Η Στρατηγική αντιμετωπίζει επίσης τα πολιτισμικά πρότυπα που διακινδυνεύουν επιβλαβείς πρακτικές, όπως ο πρώιμος γάμος, και προωθεί εκστρατείες ευαισθητοποίησης που απευθύνονται στις γυναίκες. Επιπλέον, αντιμετωπίζει το ζήτημα του πρώιμου γάμου και της μητρότητας σε σχέση με την υποστήριξη των θυμάτων έμφυλης βίας. Έχουν θεσπιστεί μέτρα υποστήριξης για γυναίκες και κορίτσια που έχουν βιώσει καταναγκαστικό γάμο ή πρώιμη μητρότητα, που συχνά προκαλείται από κοινωνικές ή οικονομικές πιέσεις. Οι γυναίκες Ρομά χαρακτηρίζονται ως ομάδα προτεραιότητας λόγω της αυξημένης ευαλωτότητάς τους.

Από τις τέσσερις χώρες που συμμετέχουν στο έργο, η Πορτογαλία είναι επί του παρόντος η μόνη που δεν διαθέτει Εθνική Στρατηγική για την Ένταξη των Ρομά. Ωστόσο, υπήρχε εθνική στρατηγική μέχρι το 2023 και παρατάθηκε έως το 2024. Δεν υπάρχουν περισσότερες πληροφορίες σχετικά με αυτό το θέμα.

Η Εθνική Στρατηγική για τους Ρομά στην Ιρλανδία στοχεύει στη δημιουργία μιας ασφαλούς, δίκαιης και χωρίς αποκλεισμούς κοινωνίας στην οποία οι Travellers και οι Ρομά μπορούν να ζήσουν μια υγιή και πλήρη ζωή. Η στρατηγική περιλαμβάνει στόχους που σχετίζονται με τομείς όπως ο ρατσισμός και οι διακρίσεις, καθώς και η εκπαίδευση,

η στέγαση, η υγεία, η απασχόληση, η ισότητα των φύλων, ο πολιτισμός και η συμμετοχή. Οι κύριες ομάδες-στόχοι είναι οι Travellers και οι Ρομά. Δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις ανάγκες των γυναικών Ρομά όσον αφορά την ισότητα των φύλων και την πρόσβαση σε υπηρεσίες όπως η υποστήριξη των θυμάτων ενδοοικογενειακής βίας, οι υπηρεσίες υγείας και η στέγαση. Η Ιρλανδία εφαρμόζει επίσης τη Στρατηγική Εκπαίδευσης Travellers και Ρομά 2024–2030, η οποία αντιμετωπίζει τις εκπαιδευτικές ανισότητες εντός αυτών των κοινοτήτων.

Στη Ρουμανία η στρατηγική για τους Ρομά στοχεύει στη μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού των κοινοτήτων Ρομά και στη βελτίωση της πρόσβασής τους σε υπηρεσίες και πόρους, υιοθετώντας μια ολοκληρωμένη προσέγγιση. Περιλαμβάνει δράσεις σε τομείς όπως η εκπαίδευση, η υγεία, η στέγαση, η απασχόληση και η αντιμετώπιση των διακρίσεων. Οι κύριες ομάδες-στόχοι της στρατηγικής είναι οι γυναίκες και τα παιδιά, ιδίως τα κορίτσια. Οι προτεραιότητες για αυτές τις ομάδες περιλαμβάνουν την πρόληψη των πρώιμων γάμων, τη μείωση των ποσοστών εγκατάλειψης του σχολείου και την προώθηση της ένταξης στην αγορά εργασίας.

Στην Ελλάδα, η Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη των Ρομά 2021–2030 προωθεί πολιτικές προσανατολισμένες στην ανάπτυξη για την πρόληψη και την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Ευθυγραμμισμένη με τις βασικές αξίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για ίση μεταχείριση, δικαιώματα και ευκαιρίες για όλους, η Εθνική Στρατηγική δίνει προτεραιότητα στην κοινωνική ένταξη, στην ενίσχυση της αρμονικής συνύπαρξης, στην οικοδόμηση αμοιβαίας εμπιστοσύνης και στην εγγύηση της ισότιμης συμμετοχής της κοινότητας των Ρομά στην κοινωνική, πολιτική, οικονομική και πολιτιστική ζωή της χώρας. Οι κύριοι τομείς που εστιάζει είναι η στέγαση, η εκπαίδευση, η υγεία και η απασχόληση. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην ενίσχυση των δεξιοτήτων των πιο ευάλωτων ομάδων Ρομά, όπως οι γυναίκες και οι νέοι, προκειμένου να ενθαρρυνθεί η ενεργός συμμετοχή τους στην τοπική κοινωνία.

Τέλος, η Εθνική Στρατηγική της Πορτογαλίας, η οποία έληξε το 2023 αλλά παρατάθηκε έως το 2024, είχε ως στόχο την προώθηση της ισότητας μεταξύ γυναικών και ανδρών με μέτρα για την ένταξη της κοινότητας των Ρομά. Περιελάμβανε δράσεις που στόχευαν στις διακρίσεις, τη συμμετοχή στα κοινά, την εκπαίδευση, την απασχόληση, τη

στέγαση, την υγεία, τη διαπολιτισμική μεσολάβηση και την ισότητα των φύλων αλλά και τα ζητήματα του πρώιμου γάμου και της πρώιμης μητρότητας.

II. 2. Τι είναι γνωστό για τον πρώιμο γάμο και την πρώιμη μητρότητα

II. 2.1. Τι λένε τα στοιχεία

Αυτή η ενότητα στοχεύει στην παροχή μιας συγκριτικής επισκόπησης των διαθέσιμων δεδομένων σχετικά με τον πρώιμο γάμο και τη μητρότητα στις τέσσερις χώρες που συμμετέχουν στο έργο. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι πληροφορίες που παρέχονται από τους εταίρους δεν είναι συγκρίσιμες λόγω διαφορετικών αναφορών ως προς τα έτη συλλογής των πληροφοριών αλλά και το είδος των πληροφοριών. Γενικά, υπάρχει επίσης έλλειψη μελετών σχετικά με τον πρώιμο γάμο και την πρώιμη μητρότητα που να μπορούν να παρέχουν ακριβείς, συγκρίσιμες πληροφορίες. Ωστόσο, όπου είναι δυνατόν, οι πληροφορίες παρουσιάζονται σε συγκριτική μορφή.

Όσον αφορά τους πρώιμους γάμους, τα στοιχεία της Eurostat καθιστούν δυνατή τη σύγκριση. Ο παρακάτω πίνακας δείχνει τον αριθμό των γάμων που αφορούν ανήλικα κορίτσια σε διάφορες χώρες. Όπως φαίνεται, υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των χωρών. Η Ρουμανία έχει τον υψηλότερο αριθμό γάμων που αφορούν κορίτσια κάτω των 18 ετών. Σε όλα τα έτη αναφοράς, ο αριθμός είναι σταθερά πάνω από 100. Ωστόσο, η χώρα εμφανίζει πτωτική τάση στον αριθμό των γάμων που αφορούν κορίτσια σε αυτές τις ηλικιακές ομάδες.

Γενικά, οι αριθμοί είναι πολύ χαμηλότεροι στην Ελλάδα και την Πορτογαλία³, αλλά η Πορτογαλία έχει υψηλότερους αριθμούς και ανοδική τάση. Στην πραγματικότητα, με την πάροδο των ετών, στην Πορτογαλία εμφανίζεται αύξηση στον αριθμό των κοριτσιών που παντρεύονται για πρώτη φορά σε όλες τις ηλικιακές ομάδες. Σε σύγκριση με την Ελλάδα, η Πορτογαλία έχει μεγαλύτερο αριθμό γάμων που αφορούν κορίτσια 16 ετών.

³ Δεν υπάρχουν διαθέσιμες πληροφορίες για την Ιρλανδία

Αύξηση έχει σημειωθεί και στην Ελλάδα, αλλά μόνο μεταξύ των 16χρονων. Γάμοι που αφορούν 15χρονα κορίτσια εμφανίζονται μόνο στην Ελλάδα, ενώ δεν έχουν καταγραφεί τέτοιες περιπτώσεις στην Πορτογαλία ή τη Ρουμανία.

Πίνακας 1 - Κορίτσια που παντρεύτηκαν για πρώτη φορά, ανά ηλικία και ανά χώρα, 2021-2023

	Ελλάδα	Ιρλανδία	Πορτογαλία	Ρουμανία
2021				
15 ετών	6	μ.δ.	0	0
16 ετών	9	μ.δ.	94	124
17 ετών	37	μ.δ.	29	179
2022				
15 ετών	2	μ.δ.	0	0
16 ετών	14	μ.δ.	106	128
17 ετών	27	μ.δ.	41	148
2023				
15 ετών	4	μ.δ.	0	0
16 ετών	17	μ.δ.	112	112
17 ετών	22	μ.δ.	54	132

μ.δ. – μη διαθέσιμο.

Πηγή: Eurostat. Διαθέσιμη στο:

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_nsinagec_custom_16771466/default/table?lang=en

Όπως αναφέρεται από τους εταίρους των χωρών του έργου, ο γάμος ανηλίκων θεωρείται αποδεκτός σε ορισμένες κοινότητες, ιδίως στις κοινότητες των Ρομά. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που παρέχονται, οι γάμοι ανηλίκων είναι επίσης συνηθισμένοι μεταξύ της μουσουλμανικής μειονότητας στην Ελλάδα.

Η βιβλιογραφία από τις τέσσερις χώρες του έργου εντόπισε διάφορους, κοινούς και στις 4 χώρες, λόγους που συμβάλουν στην πραγματοποίηση πρώιμων γάμων αλλά και δίνουν εξηγήσεις για την πραγματοποίησή τους:

Χαμηλό μορφωτικό επίπεδο/ Σχολική Διαρροή

Πολιτισμικοί κανόνες/ Ανάγκη διατήρησης του γάμου εντός της ομάδας

Φτώχεια

Θρησκευτικές αντιλήψεις

Πατριαρχική κοινωνία

Τρόπος μείωσης του οικονομικού βάρους στην οικογένεια/επιθυμία για ανεξαρτησία

Ανάγκη ελέγχου της σεξουαλικής συμπεριφοράς

Ύπαρξη περιοριστικών κοινωνικών κανόνων σχετικά με τον ρόλο των γυναικών

Στις εθνικές εκθέσεις της κάθε χώρας αναφέρθηκαν επίσης οι συνέπειες του πρώιμου γάμου, ο οποίος μπορεί να είναι εξαιρετικά επιβλαβής για τα νεαρά κορίτσια. Εθνικές μελέτες που ασχολούνται με αυτό το ζήτημα επισημαίνουν ότι οι αρνητικές σωματικές και ψυχολογικές συνέπειες του πρώιμου γάμου είναι αναμφισβήτητες, σχηματίζοντας έναν κύκλο όπου οι αιτίες και οι συνέπειες αλληλοενισχύονται:

Σχολική Διαρροή

Πρώιμη εγκυμοσύνη

Κοινωνικός έλεγχος και απομόνωση

Σωματική και σεξουαλική κακοποίηση

Στέρση

Οικονομική και ψυχολογική εξάρτηση της νεαρής συζύγου από τον σύζυγο/σύντροφό της

Απώλεια ελευθεριών

Κατάθλιψη

Μοναξιά

Σύμφωνα με την πορτογαλική έκθεση, η συχνότητα εμφάνισης των πρώιμων γάμων ενδέχεται να υποτιμάται, κάτι που μπορεί να ισχύει και για τις άλλες χώρες που συμμετέχουν στο έργο. Η ελλιπής αναφορά οφείλεται σε άτυπες σχέσεις, ιδίως εντός ορισμένων κοινωνικών ομάδων, όπου ο «γάμος» δεν είναι επίσημα καταχωρημένος,

αλλά υφίσταται ως «de facto» σχέση, δηλαδή συμβίωση χωρίς επίσημη καταχώριση. Τέτοιες άτυπες σχέσεις συχνά δεν αναγνωρίζονται νομικά, γεγονός που οδηγεί σε ζητήματα σχετικά με την κληρονομιά και την κοινωνική αναγνώριση. Κατά συνέπεια, τα άτομα σε τέτοιες σχέσεις ενδέχεται να είναι ευάλωτα σε σχέση με εκείνα που έχουν επίσημα αναγνωρισμένους γάμους.

Ο πρώιμος γάμος και η μητρότητα εγείρουν μεγάλη ανησυχία για τα νεαρά κορίτσια, ιδίως για τα κορίτσια Ρομά. Το δεύτερο συμβαίνει συχνά ως συνέπεια του πρώτου. Εθνικές εκθέσεις έχουν ασχοληθεί με τα ζητήματα που αφορούν αυτό το θέμα. Όπως και ο πρώιμος γάμος, έτσι και η πρώιμη εγκυμοσύνη αποτελεί σοβαρή παραβίαση των δικαιωμάτων των παιδιών.

Όπως φαίνεται από τον παρακάτω πίνακα, η Ρουμανία έχει σημαντικά υψηλότερα ποσοστά γεννήσεων σε εφηβική ηλικία από τις άλλες τρεις χώρες. Η Ρουμανία έχει το υψηλότερο ποσοστό γεννήσεων από ανήλικα κορίτσια. Το 2023, καταγράφηκαν 648 γεννήσεις από μητέρες κάτω των 15 ετών και 14.714 γεννήσεις από μητέρες ηλικίας 15–19 ετών.

Πίνακας 2 - Ποσοστό γεννήσεων 1.000 εφήβων γυναικών το 2021, ανά χώρα (%)

	Ποσοστό γεννήσεων 10-14 ετών	Ποσοστό γεννήσεων 15-19 ετών
Ελλάδα	0.48	7.44
Ιρλανδία	0.01	4.41
Πορτογαλία	0.07	5.75
Ρουμανία	1.43	33.89

Πηγή: Our World in Data. Διαθέσιμο στο <https://ourworldindata.org>

Όσον αφορά αυτό το θέμα, είναι επίσης δυνατό να εντοπιστούν ορισμένες αιτίες. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η μητρότητα σε νεαρή ηλικία συνδέεται κυρίως με τον πρώιμο γάμο. Στις κοινότητες των Ρομά, η πρώιμη μητρότητα θεωρείται φυσιολογική· επομένως, έχει μια πολιτισμική πτυχή. Για παράδειγμα, η πορτογαλική έκθεση αναφέρει ότι σε ορισμένες κοινότητες, η σεξουαλικότητα συνδέεται με τον γάμο και την τεκνοποίηση. Σε αυτές τις κοινότητες, «η έναρξη σεξουαλικής ζωής και η

τεκνοποίηση συμπίπτουν, επομένως η πρώιμη μητρότητα είναι όχι μόνο αποδεκτή, αλλά και επιθυμητή» (Εθνική Έκθεση της Πορτογαλίας). Αυτή η διατήρηση πολιτισμικών κανόνων που υποστηρίζουν τον πρώιμο γάμο αναφέρεται επίσης και σε εθνικές εκθέσεις των άλλων χωρών.

Γενικά, οι εταίροι των χωρών που συμμετέχουν στο έργο, τονίζουν ότι η πρώιμη μητρότητα επηρεάζει δυσανάλογα τα κορίτσια από χαμηλά κοινωνικοοικονομικά περιβάλλοντα. Αυτό το φαινόμενο συνδέεται στενά με τη φτώχεια, την ευαλωτότητα, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, τη σχολική διαρροή και τις περιορισμένες προοπτικές εκπαίδευσης και απασχόλησης. Υπάρχει επίσης χαμηλή αξιοποίηση των προγεννητικών υπηρεσιών, σε συνδυασμό με τη δυσπιστία προς τους παρόχους υγειονομικής περίθαλψης ή/και την έλλειψη γνώσης σχετικά με την σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία.

Όπως και με τον πρώιμο γάμο, το να γίνεις μητέρα σε νεαρή ηλικία ενέχει κινδύνους, ιδιαίτερα σωματικούς, τόσο για τη νεαρή μητέρα όσο και για το νεογέννητο μωρό της.

Αυτές οι συνέπειες αναφέρονται στις εθνικές εκθέσεις, οι οποίες παραπέμπουν σε μελέτες που αντικατοπτρίζουν αυτήν την πτυχή. Παρά τις περιορισμένες πληροφορίες που είναι διαθέσιμες για τις κοινότητες των Ρομά, αυτές οι μελέτες υποδηλώνουν ότι τα κορίτσια Ρομά επηρεάζονται ιδιαίτερα.

Μια πιθανή συνέπεια της πρώιμης μητρότητας είναι ο αυξημένος κίνδυνος γέννησης μωρού με χαμηλό βάρος γέννησης, κάτι που είναι πιο συχνό στις κοινότητες των Ρομά. Ο παρακάτω πίνακας απεικονίζει αυτές και άλλες συνέπειες που επισημαίνονται στις εθνικές εκθέσεις.

Χαμηλό βάρος γέννησης του βρέφους

Μαιευτικές επιπλοκές

Πρόωρες γεννήσεις

Προβλήματα ψυχικής υγείας

Συγγενείς ανωμαλίες

Περιγεννητική κατάθλιψη

Αδιαφορία και έλλειψη κινήτρου για το σχολείο

Μητρική θνησιμότητα

Κίνδυνος θνησιγένειας (εμβρυϊκοί θάνατοι)

Πράγματι, ο πρώιμος γάμος και η πρώιμη μητρότητα είναι ζητήματα που εξακολουθούν να αξίζουν την προσοχή της κοινότητας. Εκτός από συχνό φαινόμενο είναι και συνώνυμα με την ανισότητα, την κοινωνική μειονεξία και τη φτώχεια. Έχουν επίσης καταστροφικές επιπτώσεις στη ζωή πολλών νεαρών κοριτσιών. Πάνω απ' όλα, όμως, παραβιάζουν τα δικαιώματά τους. Έχουν καταβληθεί πολλές προσπάθειες στις χώρες που συμμετέχουν στο έργο για την εξεύρεση λύσεων και μέτρων πρόληψης. Οι εκστρατείες ευαισθητοποίησης εμφανίζονται να είναι πιο σημαντικές από ποτέ. Είναι γνωστό ότι αυτά τα φαινόμενα είναι πιο διαδεδομένα στην κοινότητα των Ρομά, και ως εκ τούτου εκεί απαιτείται μεγαλύτερη παρέμβαση.

II. 3. Οι κοινότητες των Ρομά στις χώρες των εταίρων

II.3.1 Γενικά χαρακτηριστικά των κοινοτήτων των Ρομά

Υπάρχουν κοινότητες Ρομά που ζουν και στις τέσσερις χώρες, αν και ως προς τον αριθμό των Ρομά, διαφέρουν. Σε ορισμένες χώρες, όπως η Πορτογαλία, ο αριθμός των Ρομά είναι μόνο εκτιμώμενος, καθώς η συλλογή δεδομένων σχετικά με τα εθνικά χαρακτηριστικά δεν επιτρέπεται.

Είναι σημαντικό να τονιστεί το γεγονός ότι οι Ρομά στην Ιρλανδία είναι κυρίως μετανάστες από τη Ρουμανία αλλά και από άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εκτός Ε.Ε. Αν και πολλοί Ρομά ζουν στην Ιρλανδία εδώ και αρκετά χρόνια, η πλειοψηφία είναι νεοεισερχόμενοι και δεν κατάγονται από την Ιρλανδία.

Ο παρακάτω πίνακας παρέχει μια επισκόπηση του αριθμού των Ρομά που ζουν σε κάθε χώρα που συμμετέχει στο έργο. Η Ρουμανία έχει τον μεγαλύτερο πληθυσμό Ρομά, με σχεδόν 570.000, και κατά συνέπεια το υψηλότερο ποσοστό Ρομά στο συνολικό πληθυσμό της. Αντίθετα, η Ιρλανδία έχει τον χαμηλότερο αριθμό.

Πίνακας 3 – Αριθμός Ρομά και η αναλογία τους στον συνολικό πληθυσμό, ανά χώρα

	Ελλάδα	Ιρλανδία	Πορτογαλία	Ρουμανία
Αριθμός Ρομά	175,000 (εκτίμηση)	16,059	52,000 (εκτίμηση)	569,477
Ποσοστό επί του συνολικού πληθυσμού	1.5%	0.3%	0.5%	3.4%

Πηγές: Εθνικές Εκθέσεις.

Παρά τις διαφορές στον αριθμό των Ρομά σε αυτές τις χώρες, υπάρχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Αυτές οι κοινότητες είναι από τις πιο μειονεκτούσες, ευάλωτες και περιθωριοποιημένες σε όλες τις χώρες που συμμετέχουν στο έργο.

II.3.1.1 Οι Ρομά στις χώρες των εταίρων: ομοιότητες και διαφορές

Αν και το μέγεθος και η αναλογία των κοινοτήτων Ρομά στις χώρες των εταίρων που συμμετέχουν στο έργο διαφέρουν, οι ίδιες οι κοινότητες έχουν πολλές ομοιότητες. Γενικά, αντιμετωπίζουν παρόμοιες προκλήσεις και δυσκολίες, γεγονός που τις κατατάσσει μεταξύ των ομάδων που είναι πιο επιρρεπείς σε διακρίσεις και διαχωρισμό και στις τέσσερις χώρες.

Παρακάτω αναλύεται ένα σύνολο χαρακτηριστικών που προσδιορίζουν τους Ρομά στις εν λόγω χώρες.

Νεότερος πληθυσμός

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του πληθυσμού των Ρομά σε αυτές τις τέσσερις χώρες είναι ότι τείνει να είναι νεότερος από τον γενικό πληθυσμό. Επίσης, τείνουν να έχουν περισσότερα παιδιά ανά οικογένεια.

Μεγαλύτερος κίνδυνος φτώχειας

Πρόκειται για μια ομάδα που διατρέχει υψηλό κίνδυνο φτώχειας. Σύμφωνα με την Έκθεση Έρευνας⁴ για τους Ρομά του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων που έγινε το 2021, το 96% του πληθυσμού των Ρομά στην Πορτογαλία και την Ελλάδα διατρέχει κίνδυνο φτώχειας, σε σύγκριση με το 78% στη Ρουμανία. Όσον αφορά τη σοβαρή υλική στέρηση, το 59% των Πορτογάλων Ρομά τη βιώνουν.

Τα παιδιά συγκαταλέγονται στις πιο ευάλωτες ομάδες. Σύμφωνα με την ίδια έκθεση, δεν υπάρχει διαφορά μεταξύ κοριτσιών και αγοριών Ρομά στις χώρες που συμμετείχαν στην έρευνα, εκτός από τη Ρουμανία, όπου το 83% των κοριτσιών Ρομά ζουν σε κίνδυνο φτώχειας, σε σύγκριση με το 75% των αγοριών Ρομά.

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με την ίδια Έκθεση, το 84% των Ρομά βιώνει σοβαρή υλική στέρηση, η οποία είναι η υψηλότερη μεταξύ των χωρών που συμμετείχαν στην έρευνα.

Στέρηση στέγασης

Ένα σημαντικό ποσοστό του πληθυσμού των Ρομά ζει σε ακατάλληλες συνθήκες στέγασης. Οι ακατάλληλες συνθήκες που εντοπίστηκαν περιλαμβάνουν τη διαβίωση σε σπίτια χωρίς φως ή θέρμανση, προβλήματα υγρασίας, υπερπληθυσμό και έλλειψη ντους ή μπάνιου. Όπως αναφέρεται στην πορτογαλική έκθεση, οι Ρομά ζουν γενικά σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης και αντιμετωπίζουν σοβαρά εμπόδια όταν αναζητούν να ενοικιάσουν σπίτι από ιδιώτη, με αποτέλεσμα συχνά να αναγκάζονται να μοιράζονται υπερπλήρη καταλύματα.

⁴ Η Έρευνα για τους Ρομά 2021 – Κύρια Αποτελέσματα, περιελάμβανε δεδομένα μόνο από την Ελλάδα, την Πορτογαλία και τη Ρουμανία. Η Ιρλανδία δεν συμπεριλαμβανόταν σε αυτήν την έρευνα.
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results2_en.pdf

Σύμφωνα με την ίδια έκθεση, περισσότερα από τα μισά νοικοκυριά Ρομά (52%) βιώνουν έλλειψη στέγης σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις οποίες αναφέρεται η εν λόγω έρευνα. Στην Πορτογαλία (66%), την Ελλάδα (68%) και τη Ρουμανία (70%) τα ποσοστά είναι υψηλότερα, γεγονός που αντικατοπτρίζει τις δυσκολίες των Ρομά. Άλλες πτυχές που παρουσιάζονται στην έκθεση είναι οι καταστάσεις υπερπληθυσμού. Στην περίπτωση αυτή, η Ελλάδα παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό, με το 94% των Ρομά να ζουν σε νοικοκυριά που δεν διαθέτουν τον ελάχιστο αριθμό δωματίων. Στην Πορτογαλία είναι 83% και στη Ρουμανία 87%.

Στην Ιρλανδία, εκθέσεις σε εθνικό επίπεδο, κυρίως από οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, υπογραμμίζουν τις σοβαρές στεγαστικές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι κοινότητες των Ρομά. Αυτές περιλαμβάνουν εκτεταμένες διακρίσεις κατά την πρόσβαση σε ιδιωτικές ενοικιαζόμενες κατοικίες, υψηλού βαθμού υπερπληθυσμού, υποβαθμισμένες συνθήκες διαβίωσης και εμπόδια στην πρόσβαση σε κοινωνική στέγαση. Σύμφωνα με την Εθνική Γραμμή Πληροφοριών για τους Ρομά Ετήσια έκθεση 2024 (Cairde, 2025), πάνω από το 70% των εισερχόμενων κλήσεων στην Γραμμή Πληροφοριών έγιναν από ή για λογαριασμό Ρομά που ήταν άστεγοι. Τα στοιχεία αυτά περιλαμβάνουν άτομα που ζουν σε καταλύματα έκτακτης ανάγκης ή σε υπερπλήρεις ιδιωτικές ενοικιαζόμενες κατοικίες. Τα ευρήματα αυτά υπογραμμίζουν τον δυσανάλογο αντίκτυπο της κρίσης στέγασης της Ιρλανδίας στις κοινότητες των Ρομά και την επείγουσα ανάγκη για στοχευμένες παρεμβάσεις στέγασης.

Χαμηλό μορφωτικό επίπεδο

Οι διάφορες εκθέσεις ανά χώρα τόνισαν ότι οι κοινότητες των Ρομά τείνουν να έχουν υψηλό ποσοστό σχολικής διαρροής πριν από την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Τείνουν επίσης να έχουν χαμηλό ποσοστό συμμετοχής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, ο πρώιμος γάμος και η μητρότητα είναι σημαντικοί παράγοντες που επηρεάζουν την πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου, ιδίως μεταξύ των κοριτσιών Ρομά. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές στην πορτογαλική έκθεση, όπου τα κορίτσια Ρομά αντιμετωπίζουν τα μεγαλύτερα εμπόδια όταν εισέρχονται στην εφηβεία,

σε αντίθεση με τον γενικό πληθυσμό. Αναμένεται να εγκαταλείψουν το σχολείο και να προετοιμαστούν για γάμο.

Η ιρλανδική έκθεση αναφέρει ότι το ποσοστό των Ρομά τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι χαμηλότερο από ό,τι στον γενικό πληθυσμό. Επίσης, όσον αφορά την Έκθεση Έρευνας για τους Ρομά του 2021 του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, το ποσοστό των Ρομά ηλικίας μεταξύ 20 και 24 ετών που ολοκλήρωσαν τουλάχιστον την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι πολύ χαμηλό σε σύγκριση με τον γενικό πληθυσμό. Η Πορτογαλία είναι αυτή που παρουσιάζει το χαμηλότερο ποσοστό (10%). Στην Ελλάδα το ποσοστό ανέρχεται σε 16% και στη Ρουμανία σε 22%, το υψηλότερο ποσοστό ανάμεσα στις 3 χώρες όπου έχουμε στοιχεία.

Διακρίσεις

Οι εθνικές εκθέσεις έχουν επισημάνει ότι ο πληθυσμός των Ρομά αντιμετωπίζει διακρίσεις λόγω της ταυτότητάς του σε διάφορους τομείς. Τα πιο συνηθισμένα ζητήματα είναι η πρόσβαση στην εκπαίδευση και την υγειονομική περίθαλψη, καθώς και η απασχόληση και η στέγαση στον ιδιωτικό τομέα ενοικίασης κατοικιών. Σύμφωνα με την ίδια Έκθεση, κατά μέσο όρο, ένας στους τέσσερις ερωτηθέντες Ρομά (25%) ένιωσε ότι δέχθηκε διακρίσεις λόγω της εθνοτικής του καταγωγής κατά τους 12 μήνες που προηγούνται της έρευνας. Η Πορτογαλία είναι η χώρα με το υψηλότερο ποσοστό με 62%, ακολουθούμενη από την Ελλάδα με 53% και τη Ρουμανία με 20%.

Κακή κατάσταση υγείας

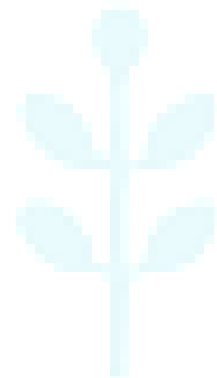
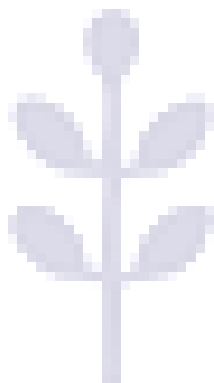
Η κακή υγεία σχετίζεται με το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και την έλλειψη γνώσεων σχετικά με την πρόληψη ασθενειών και τις διαδικασίες υποβολής αιτήσεων παροχών υγείας. Άλλοι παράγοντες περιλαμβάνουν τη γεωγραφική απομόνωση, την αδυναμία φυσικής πρόσβασης στις υπηρεσίες, τη χαμηλή αξιοποίηση των προγεννητικών υπηρεσιών, την έλλειψη εμπιστοσύνης στους παρόχους υγειονομικής περίθαλψης, την έλλειψη πληροφόρησης, τις διακρίσεις, τα οικονομικά εμπόδια καθώς και τα γλωσσικά και επικοινωνιακά εμπόδια. Όσον αφορά την πρώιμη μητρότητα, η ρουμανική έκθεση αναφέρει ότι τα κορίτσια που γεννούν σε νεαρή ηλικία διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο ιατρικών επιπλοκών για τα ίδια τα κορίτσια και τα μωρά τους, συμπεριλαμβανομένων

των υψηλών ποσοστών μητρικής και βρεφικής θνησιμότητας. Το προσδόκιμο ζωής είναι επίσης χαμηλότερο στους Ρομά σε σύγκριση με το γενικό πληθυσμό στην Ελλάδα, την Πορτογαλία και τη Ρουμανία, σύμφωνα με την ίδια Έκθεση. Στην Πορτογαλία, οι γυναίκες Ρομά ζουν λιγότερο από 10 χρόνια από τις μη Ρομά γυναίκες (9,7 χρόνια στην Ελλάδα και 8,6 χρόνια στη Ρουμανία).

Υψηλά ποσοστά ανεργίας

Οι Ρομά έχουν πολύ υψηλότερα ποσοστά ανεργίας από το γενικό πληθυσμό. Αντιμετωπίζουν επίσης σημαντικά εμπόδια στην πρόσβαση στην αγορά εργασίας, κυρίως λόγω χαμηλού μορφωτικού επιπέδου, έλλειψης επαγγελματικών προσόντων, καθώς και περιορισμένης εργασιακής εμπειρίας. Όπως αναφέρει η έκθεση για τη Ρουμανία, τα χαμηλά επίπεδα εκπαίδευσης περιορίζουν την πρόσβαση των κοριτσιών στην εκπαίδευση και, κατά συνέπεια, στις ευκαιρίες απασχόλησης και στην οικονομική ανεξαρτησία. Σύμφωνα με έρευνα της IPSOS, η κοινότητα των Ρομά ήταν η δεύτερη μεγαλύτερη εθνική ομάδα (μετά την κοινότητα των Travellers) που πίστευε ότι θα αντιμετώπιζε πρόβλημα κατά την υποβολή αίτησης για εργασία στην Ιρλανδία.

III. Ακούγοντας τους Ρομά – Έρευνα πεδίου με γυναίκες Ρομά για τους πρώιμους γάμους και τη μητρότητα

Η παρούσα έκθεση παρουσιάζει ευρήματα που συλλέχθηκαν από γυναίκες Ρομά μέσω συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν και στις τέσσερις χώρες. Πρωταρχικός στόχος αυτών των συνεντεύξεων ήταν η κατανόηση των πρακτικών των πρώιμων γάμων και της πρώιμης μητρότητας εντός των κοινοτήτων Ρομά, όπως έχει περιγραφεί στην εγκεκριμένη πρόταση του έργου.

Αυτή η προσέγγιση παρείχε πολύτιμες πληροφορίες σχετικά με τις συνέπειες αυτών των πρακτικών σε διάφορες πτυχές της ζωής των γυναικών στις διαφορετικές χώρες. Επιπλέον, επέτρεψε την ανάπτυξη μιας συγκριτικής οπτικής, η οποία παρουσιάζεται στην παρούσα έκθεση.

III. 1. Χαρακτηριστικά των συμμετεχουσών στις συνεντεύξεις

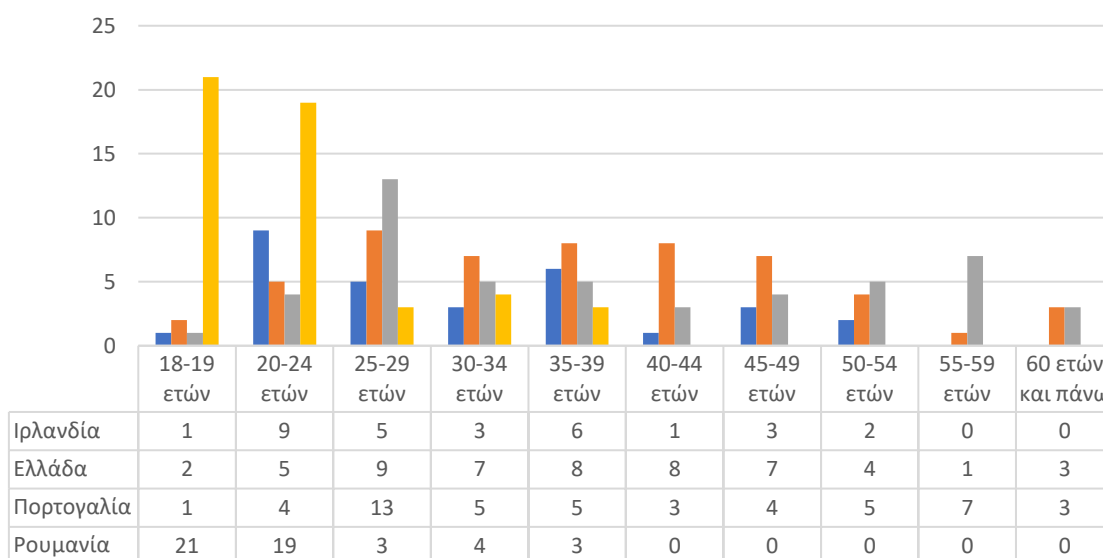
Συνολικά πραγματοποιήθηκαν 184 συνεντεύξεις με γυναίκες Ρομά και στις τέσσερις χώρες που συμμετείχαν στο πρόγραμμα ERASMUS+. Η κατανομή των συνεντεύξεων δεν ήταν ίση μεταξύ όλων των εταίρων. Οι λόγοι για αυτή την άνιση κατανομή σχετίζονται με το μέγεθος του πληθυσμού Ρομά σε κάθε χώρα και με τον βαθμό ευκολίας στην πρόσβαση σε δυνητικές συμμετέχουσες. Η κατανομή των συνεντεύξεων ανά χώρα παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 4 – Αριθμός συνεντεύξεων ανά χώρα

Ιρλανδία	30
Ελλάδα	54
Πορτογαλία	50
Ρουμανία	50
Σύνολο	184

Όσον αφορά την ηλικία των γυναικών Ρομά που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις, η Ρουμανία είχε τις νεότερες γυναίκες από όλες τις συμμετέχουσες χώρες. Ο αριθμός των γυναικών ηλικίας έως 24 ετών στη Ρουμανία ήταν σημαντικά υψηλότερος σε σύγκριση με τις άλλες χώρες, ιδίως στην ηλικιακή ομάδα 18–19 ετών. Αντιθέτως, στην Πορτογαλία καταγράφηκε η μεγαλύτερης ηλικίας γυναίκα Ρομά που συμμετείχε στη μελέτη, ενώ 15 γυναίκες ήταν άνω των 50 ετών.

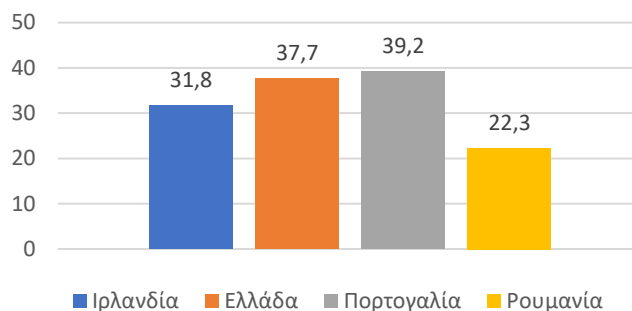
Γράφημα 1 – Ηλικιακή ομάδα των γυναικών Ρομά που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις (απόλυτοι αριθμοί)

■ Ιρλανδία ■ Ελλάδα ■ Πορτογαλία ■ Ρουμανία

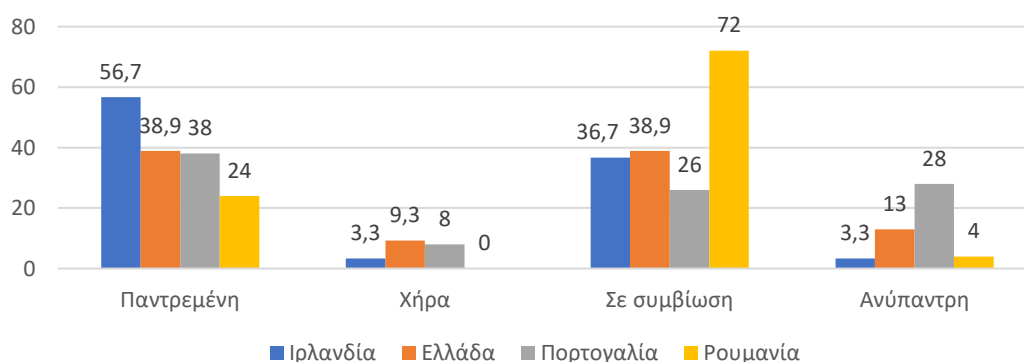
Η μέση ηλικία των γυναικών κυμαίνεται από 39,2 έτη στην Πορτογαλία έως 22,3 έτη στη Ρουμανία.

Γράφημα 2 – Μέση ηλικία των γυναικών Ρομά που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις, ανά χώρα (%)

Όσον αφορά την οικογενειακή κατάσταση, οι περισσότερες γυναίκες Ρομά είναι είτε παντρεμένες είτε συζούν με τους συντρόφους τους. Η συμβίωση είναι πιο συχνή στη Ρουμανία, ενώ ο γάμος είναι πιο διαδεδομένος στην Ιρλανδία. Και στις τέσσερις χώρες, ο αριθμός των χήρων γυναικών είναι μικρός. Η Πορτογαλία ξεχωρίζει ως χώρα με υψηλό ποσοστό ανύπαντρων γυναικών.

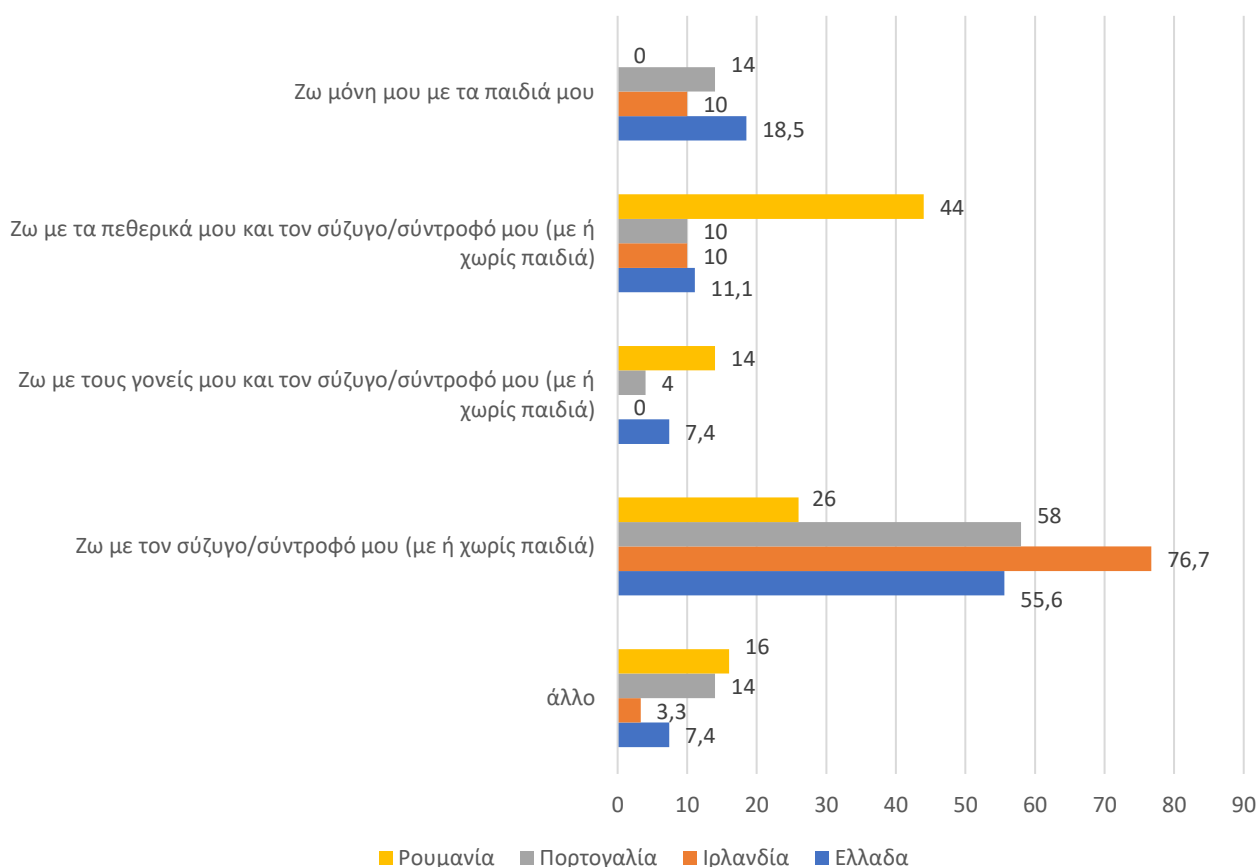
Γράφημα 3 – Οικογενειακή κατάσταση των γυναικών Ρομά που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις, ανά χώρα (%)

Βάσει των απαντήσεων, είναι σαφές ότι η πλειονότητα των γυναικών, σχεδόν σε όλες τις χώρες, ζει με τους συζύγους ή τους συντρόφους τους (με ή χωρίς παιδιά), ποσοστό που αντιστοιχεί στο 51,6% των περιπτώσεων. Το ποσοστό αυτό είναι υψηλότερο στην Ιρλανδία (76,7%). Αντιθέτως, το υψηλότερο ποσοστό γυναικών που ζουν με τους συζύγους/συντρόφους τους καθώς και με τα πεθερικά τους παρατηρείται στη Ρουμανία (44%). Αυτό πιθανώς σχετίζεται με την ηλικία των συμμετεχουσών, καθώς

είναι πιο πιθανό να ζουν ακόμη με τους δικούς τους ή με συγγενείς του συζύγου τους. Η Ελλάδα, από την άλλη πλευρά, καταγράφει το υψηλότερο ποσοστό γυναικών που ζουν μόνες με τα παιδιά τους (18,5%).

Γράφημα 4 – Με ποιον ζουν οι γυναίκες, ανά χώρα (%)

Όσον αφορά την περιοχή διαμονής τους, σχεδόν το 68% όλων των συμμετεχουσών ζει σε αστικές περιοχές. Σχεδόν όλες οι γυναίκες που ζουν σε αστικές αλλά απομονωμένες περιοχές προέρχονται επίσης από την Ελλάδα (11 από τις 12 συνολικά). Αγροτικές περιοχές δηλώνουν πιο συχνά ως τόπο διαμονής οι γυναίκες από τη Ρουμανία (50%) και την Ιρλανδία (36,7%).

Πίνακας 5 – Περιοχές διαμονής των γυναικών Ρομά που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις, ανά χώρα

	Αστική		Αστική αλλά απομονωμένη		Αγροτική		Αγροτική αλλά απομονωμένη	
	%	α.α.	%	α.α.	%	α.α.	%	α.α.
Ιρλανδία	50	15	3.3	1	36.7	11	3.3	2
Ελλάδα	64.8	35	20.4	11	1.9	1	13	7
Πορτογαλία	80	40	-	-	20	10	-	-
Ρουμανία	50	25	-	-	50	25	-	-
Σύνολο	62.5	115	6.5	12	25.5	47	4.9	9

Σημείωση: Για την Ιρλανδία καταγράφηκε μία «μη απάντηση».

Όσον αφορά τις συνθήκες στέγασης, γενικά οι περισσότερες γυναίκες Ρομά (59%) ζουν σε σπίτια και/ή περιοχές ιδιαίτερα υποβαθμισμένες. Αυτό είναι πολύ εμφανές στην Ελλάδα (92.6%) και στην Πορτογαλία (76.6%). Στη Ρουμανία, εκτός από τις γυναίκες που ζουν σε παρόμοιες συνθήκες (34%), ένα σημαντικό ποσοστό των συμμετεχουσών γυναικών (40%) ζει σε επισφαλείς συνθήκες στέγασης. Στην Ιρλανδία, οι περισσότερες από αυτές τις γυναίκες Ρομά ζουν σε κατοικίες με υπέρβαση του ανώτατου επιτρεπτού ορίου συνωστισμού (55,6%), ενώ το 37% αναφέρει ότι ζει σε καλές συνθήκες στέγασης, μαζί με την Πορτογαλία με το 6,4%.

Σχετικά με τον τύπο στέγασης, η κοινωνική στέγαση εμφανίζεται στην Πορτογαλία σε ποσοστό 78% και στην Ιρλανδία σε ποσοστό 63,3%⁵. Στην Ελλάδα, η πλειονότητα των γυναικών Ρομά που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις (68,5%) ζει σε επισφαλείς συνθήκες σε καταυλισμούς, υποβαθμισμένες περιοχές ή πρόχειρους οικισμούς. Ωστόσο, αυτή είναι και η χώρα με το υψηλότερο ποσοστό γυναικών που ζουν σε διαμερίσματα ή

⁵ Τα ποσοστά βασίζονται στις απαντήσεις από τις συμμετέχουσες στην παρούσα έρευνα και δεν μπορούν να θεωρηθούν και αντιπροσωπευτικά για όλη την κοινότητα των Ρομά στην Ιρλανδία.

σπίτια εκτός κοινωνικής στέγασης, σε συνθήκες παρόμοιες με αυτές του γενικού πληθυσμού (31,5%).

Η Ρουμανία παρουσιάζει μεγαλύτερη κατανομή μεταξύ των διαφόρων τύπων στέγασης. Συνολικά, το 44% ζει σε επισφαλή στέγαση, ενώ το 36% ζει σε γειτονιές κοινωνικής στέγασης. Αξιοσημείωτο είναι ότι επτά γυναίκες στην Ιρλανδία ζουν σε χώρους για επείγουσες περιπτώσεις, κάνοντάς την τη μοναδική χώρα που αναφέρει αυτή την κατάσταση. Αν και δεν είναι δυνατόν να επιβεβαιωθεί πλήρως μέσω των πληροφοριών που συλλέχθηκαν από τις γυναίκες Ρομά, βασισμένο σε προγενέστερες πληροφορίες, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι πολλές από τις γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνα στην Ιρλανδία έχουν ζήσει ως άστεγες σε κάποια φάση της ζωής τους στη χώρα.

Είναι επίσης σημαντικό να επισημανθεί ότι πολλές γυναίκες Ρομά στην Ιρλανδία δεν κατάγονται από την Ιρλανδία, αλλά είναι μετανάστριες, κυρίως από τη Ρουμανία ή άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό διαφοροποιεί το ιρλανδικό πλαίσιο από εκείνο των άλλων χωρών που συμμετέχουν στο έργο, όπου οι συμμετέχουσες Ρομά είναι συνήθως πολίτες της χώρας στην οποία διαμένουν.

Πίνακας 6 – Τύπος στέγασης των Ρομά γυναικών που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις, ανά χώρα

	Διαμέρισμα / σπίτι σε περιοχή κοινωνικής στέγασης		Διαμέρισμα / σπίτι (όχι κοινωνική στέγαση) σε παρόμοιες συνθήκες με τον γενικό πληθυσμό (ενοικιαζόμενο ή ιδιόκτητο)		Επισφαλής κατοικία σε παραγκούπολη / καταυλισμό / υποβαθμισμένο οικισμό		Κατάλυμα έκτακτης ανάγκης	
	%	α.α.	%	α.α.	%	α.α.	%	α.α.
Ιρλανδία	63.3	19	13.3	4	0	0	23.3	7
Ελλάδα	0	0	31.5	17	68.5	37	0	0
Πορτογαλία	78.0	39	20	10	2.0	1	0	0
Ρουμανία	36.0	18	20.0	10	44.0	22	0	0
Σύνολο	46.7	86	16.8	41	32.6	60	3.8	7

III. 2. Τι λένε οι γυναίκες για τον (πρώιμο) γάμο ⁶

Όπως ήδη αναφέρθηκε, οι περισσότερες γυναίκες Ρομά είναι είτε παντρεμένες είτε συζούν με τον σύντροφό τους.

Όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο έγιναν και γιορτάστηκαν οι γάμοι (ή οι ενώσεις), το 63% των ερωτηθεισών δήλωσε ότι ο γάμος ή η ένωση έγινε σύμφωνα με την παράδοση των Ρομά. Το ποσοστό αυτό αναδεικνύει το σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν οι παραδόσεις στις κοινότητες αυτές, ιδίως όσον αφορά το γάμο, ο οποίος δεν θεωρείται απλώς μια ένωση μεταξύ δύο ατόμων, αλλά είναι βαθιά ριζωμένος στις παραδόσεις του κοινωνικού ιστού και περιλαμβάνει διαδικασίες που ευθυγραμμίζονται με τους κανόνες της κοινότητας.

Ο παραδοσιακός γάμος είναι ιδιαίτερα συνηθισμένος στην Ελλάδα (77%) και την Ιρλανδία (72%). Στην Πορτογαλία και τη Ρουμανία, παρόλο που ένα υψηλό ποσοστό γυναικών παντρεύτηκε υπό αυτές τις συνθήκες (58% και 48%, αντίστοιχα), ένα σημαντικό ποσοστό δήλωσε ότι αυτό δεν συνέβη. Και στις τέσσερις χώρες, η πλειονότητα των ερωτηθεισών Ρομά ανέφερε ότι δεν πραγματοποιήθηκε ούτε θρησκευτική ούτε πολιτική τελετή.

Επιπλέον, σχεδόν όλες οι γυναίκες είναι ή υπήρξαν σε μια κατά κανόνα ενδογαμική σχέση με Ρομά άντρα, γεγονός που τείνει να διατηρεί την πολιτισμική συνέχεια και να ενισχύει την ομαδική ταυτότητα.

Στην Ελλάδα και την Ιρλανδία, είναι σαφές ότι οι περισσότεροι γάμοι ήταν αποτέλεσμα οικογενειακών (πολιτισμικών) συμφωνιών, σε ποσοστά 57% και 59% αντίστοιχα, και ακολουθεί η απάντηση «τον ήξερα από την παιδική ηλικία».

Στην Πορτογαλία, οι οικογενειακές (πολιτισμικές) συμφωνίες παραμένουν σημαντικός λόγος (25%), αλλά εμφανίζονται και άλλες περιπτώσεις, όπως και στη Ρουμανία, όπου οι οικογενειακές (πολιτισμικές) συμφωνίες αποτελούν το χαμηλότερο ποσοστό (8%).

⁶ Απαντήσεις από παντρεμένες ή σε σχέση γυναίκες (συμπεριλαμβανομένων των χήρων), περιλαμβάνονται 160 γυναίκες σε αυτήν την αναφορά.

Ωστόσο, η σημασία της οικογένειας και των στενών κοινωνικών σχέσεων (φίλοι, οικογενειακές εκδηλώσεις, γάμοι και γειτονιά) είναι εμφανής σε όλες τις περιπτώσεις και αποτελεί θεμελιώδη παράγοντα για την εύρεση συζύγου.

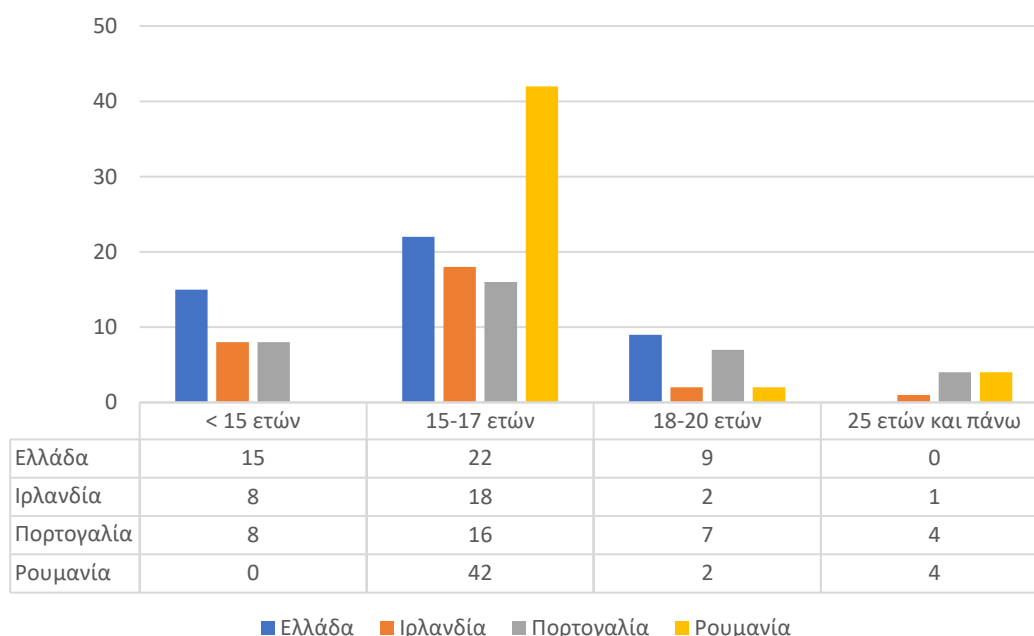
Πίνακας 7 – Τρόπος γνωριμίας γυναικών Ρομά που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις με τους συζύγους/συντρόφους τους, ανά χώρα

	Ελλάδα		Ιρλανδία		Πορτογαλία		Ρουμανία	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ήταν οικογενειακή συμφωνία	27	57.4	17	58.6	9	25	4	8.3
Τον ήξερα από την παιδική μου ηλικία	7	14.9	6	20.7	9	25	4	25
Τον γνώρισα σε γάμο άλλου προσώπου	3	6.4	0	0	2	5.6	4	8.3
Τον γνώρισα στο σχολείο	3	6.4	0	0	2	5.6	6	12.5
Μέσω κοινωνικών δικτύων	2	4.3	1	3.4	2	5.6	1	2.1
Τον γνώρισα μέσω φίλων	0	0	2	6.9	3	8.3	4	8.3
Τον γνώρισα μέσω της οικογένειας	1	2.1	0	0	2	5.6	7	14.6
Μένουμε στην ίδια γειτονιά	1	2.1	2	6.9	1	2.8	4	8.3
Τον γνώρισα σε πάρτι/οικογενειακή συγκέντρωση	1	2.1	0	0	0	0	2	4.2
Δεν επιθυμώ να απαντήσω	0	0	0	0	0	0	1	2.1
Άλλο	1	4.3	1	3.4	6	16.7	3	6.3

Σημείωση: Οι έξι περιπτώσεις «Άλλο» στην Πορτογαλία είναι διαφορετικές και δεν παρουσιάζουν ενιαία χαρακτηριστικά

Οι περισσότερες από τις Ρομά γυναίκες που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις είχαν παντρευτεί ή συνάψει σχέση ενώ ήταν ακόμη ανήλικες, ανεξαρτήτως χώρας. Η Ελλάδα αναδεικνύεται ως η χώρα με τον μεγαλύτερο αριθμό γυναικών που παντρεύτηκαν πριν από την ηλικία των 15 ετών (15 γυναίκες). Στην Ιρλανδία και την Πορτογαλία, αντίστοιχα, καταγράφηκαν οκτώ περιπτώσεις, ενώ στη Ρουμανία δεν υπήρξε καμία. Ωστόσο, η ηλικιακή ομάδα 15 έως 17 ετών είναι εκείνη με τον μεγαλύτερο αριθμό γυναικών που παντρεύτηκαν σε αυτή την ηλικία, με τη Ρουμανία να εμφανίζει τον υψηλότερο αριθμό.

Γράφημα 5 – Ηλικία γάμου/έναρξης συμβίωσης, ανά χώρα (απόλυτοι αριθμοί)

Αυτή η πληροφορία δείχνει ότι υπάρχει μια τάση για πρώιμο γάμο σε αυτές τις πληθυσμιακές ομάδες, ανεξαρτήτως χώρας καταγωγής. Ιδιαίτερα για τις γυναίκες, ο γάμος θεωρείται ένα τελετουργικό πέρασμα από την παιδική ηλικία στην ενηλικίωση, σε έναν κόσμο όπου η παιδική ηλικία είναι σύντομη και η εφηβεία δεν υφίσταται. Αυτή η πρώιμη μετάβαση στην παντρεμένη ζωή συχνά συνδέεται με αντιλήψεις γύρω από την τιμή και την αγνότητα, με την παρθενία κατά τη στιγμή του γάμου να θεωρείται πολύτιμη (Magano, 2022)⁷.

⁷ Magano, O. (2022). Μονοπάτια χειραφέτησης των Πορτογάλων τσιγγάνων/Γυναίκες Ρομά. Κοινωνικές επιστήμες, 11(6), 237

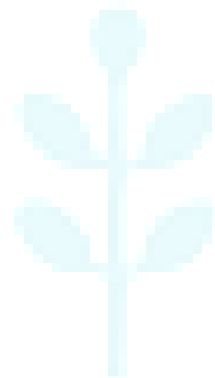
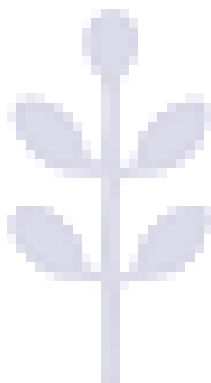

Από νεαρή ηλικία, τα κορίτσια κοινωνικοποιούνται με την προσδοκία του πρώιμου γάμου. Επομένως, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η θέληση των γυναικών είναι ο κύριος λόγος που αναφέρεται για τον γάμο ή τη συμβίωση, ιδιαίτερα στην Πορτογαλία (83%) και στην Ιρλανδία (76%).

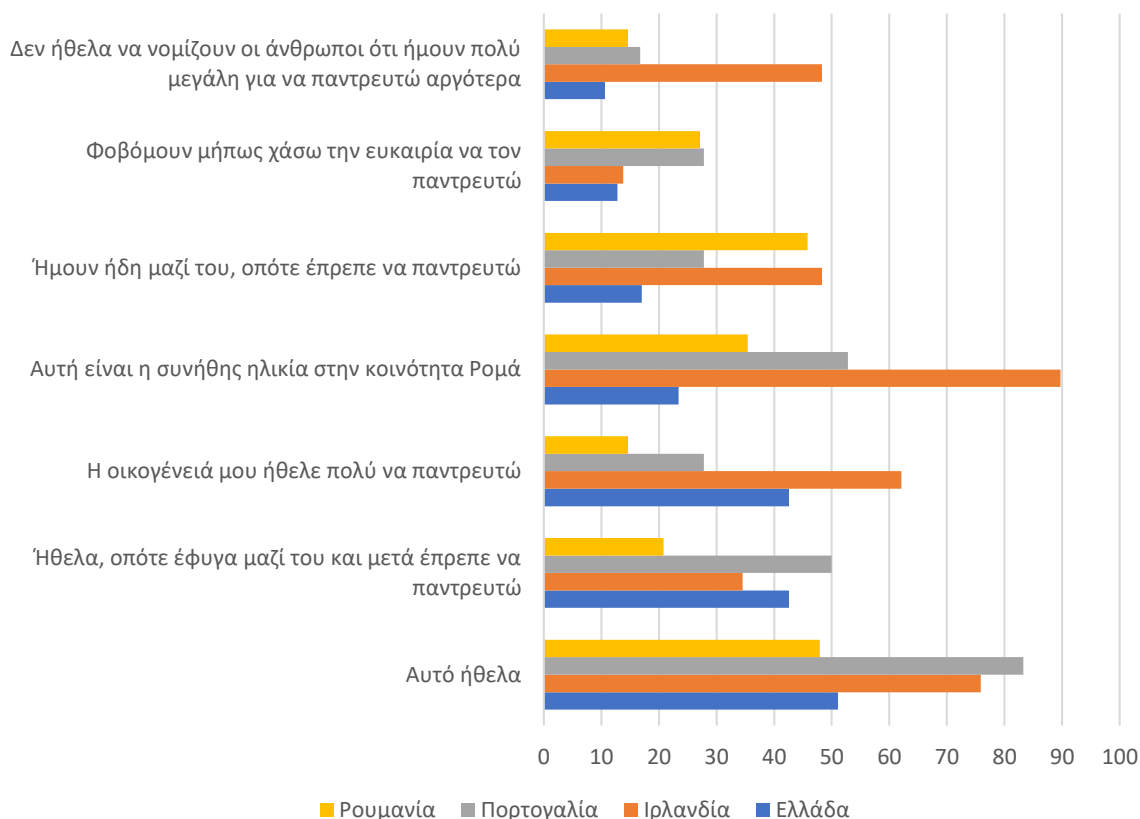
Ωστόσο, εκτός από τη θέληση, υπάρχει και η συνειδητοποίηση ότι οι οικογένειες ασκούν πίεση για να πραγματοποιηθεί ο γάμος. Αυτή η οπτική είναι εμφανής στην Ιρλανδία.

Ένας άλλος σημαντικός λόγος είναι ότι η νεαρή ηλικία κατά την οποία πραγματοποιείται ο γάμος θεωρείται φυσιολογική στις κοινότητες Ρομά. Αυτό όχι μόνο νομιμοποιεί τους πρώιμους γάμους, αλλά και υποδηλώνει ότι η ελεύθερη βούληση μπορεί να περιορίζεται από μια τέτοια κοινωνική νόρμα. Αυτό αναφέρθηκε ιδιαίτερα στην Ιρλανδία (90%) και επίσης στην Πορτογαλία (53%).

Η ύπαρξη προγαμιαίων σχέσεων αναφέρθηκε επίσης ως λόγος για τον γάμο, ιδιαίτερα στην Ιρλανδία και στη Ρουμανία. Ο γάμος αναφέρθηκε επίσης σε σχέση με «φυγή» από το σπίτι από το ήμισυ των Ρομά γυναικών στην Πορτογαλία. Λαμβάνοντας υπόψη όσα έχουν διδαχτεί από την εργασία με τις κοινότητες Ρομά, στη χώρα αυτή είναι μερικές φορές η περίπτωση όπου η φυγή για να παντρευτεί κάποιος είναι ένας νέος τρόπος να αποφύγει τα έξοδα (και τις απαιτήσεις απόδοσης) ενός παραδοσιακού γάμου.

Γράφημα 6 – Λόγοι για τον γάμο σε αυτή την ηλικία, ανά χώρα (%)⁸

Ο γάμος σε νεαρή ηλικία εξακολουθεί να είναι συνηθισμένο φαινόμενο στις κοινότητες των Ρομά και πολλές γυναίκες έχουν δηλώσει ότι ήθελαν να παντρευτούν νωρίς στη ζωή τους. Ωστόσο, όταν ρωτήθηκαν σχετικά, περισσότερες από τις μισές γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνα σε τέσσερις χώρες απάντησαν ότι θα προτιμούσαν να περιμένουν λίγο περισσότερο.

Σε όλες τις χώρες εκτός από την Πορτογαλία, πάνω από το 60% των γυναικών εκφράζουν αυτή την άποψη. Παρ' όλα αυτά, υπάρχει ακόμη ένα ποσοστό γυναικών που δηλώνουν ότι, αν γύριζαν πίσω, θα παντρεύονταν στην ίδια ηλικία. Αυτή η ομάδα είναι ιδιαίτερα εμφανής στην Πορτογαλία, όπου το 42% των γυναικών θα παντρεύονταν στην ίδια ηλικία.

Οι οικογένειες αυτών των γυναικών αντέδρασαν με διαφορετικό τρόπο στους γάμους τους.

⁸ Πολλαπλές απαντήσεις.

Γενικά, μπορεί να ειπωθεί ότι οι γάμοι έγιναν δεκτοί κυρίως με θετικά συναισθήματα – η χαρά και η ευτυχία ήταν τα κυρίαρχα συναισθήματα.

Σχετικά περισσότερες Ρομά γυναίκες στην Ιρλανδία βίωσαν χαρούμενες αντιδράσεις από τις οικογένειές τους (76%). Στην αντίπερα όχθη βρίσκεται η Ρουμανία, όπου μόνο το 31% (15 γυναίκες) των Ρομά δήλωσαν ότι υπήρξαν τέτοιες θετικές αντιδράσεις.

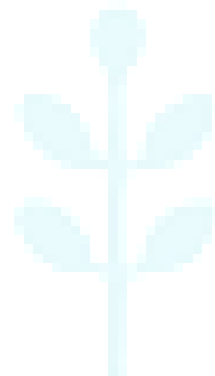
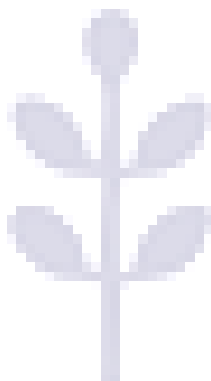
Στην Ελλάδα, την Ιρλανδία και την Πορτογαλία, η χαρά συνδέεται με το γεγονός ότι η οικογένεια ήδη γνωρίζει και εμπιστεύεται το αγόρι. Από την άλλη, 23 Ρομά γυναίκες (79%) στην Ιρλανδία δήλωσαν ότι ο γάμος/συμβίωση ήταν αναμενόμενος και αποτελεί μέρος της ζωής στις κοινότητές τους.

Ωστόσο, οι απαντήσεις αποκάλυψαν και κάποιες ανησυχίες και ασυνέπειες. Πράγματι, η Ρουμανία είναι η χώρα με τις πιο αρνητικές αντιδράσεις. Κάποιες Ρομά γυναίκες ανέφεραν ότι η πρώτη αντίδραση των οικογενειών τους ήταν η αποδοκιμασία:

«Ήταν θυμωμένοι μαζί μου επειδή δεν διάλεξαν αυτοί τον σύζυγό μου· δεν είχα τη στήριξη της οικογένειάς μου, αλλά έκανα αυτό που ένιωθα σωστό για μένα». — Ρομά γυναίκα, 18 ετών.

«Ήταν δύσκολο για μένα γιατί οι γονείς μου δεν μου έδωσαν την ευχή τους». — Ρομά γυναίκα, 18 ετών.

Η Πορτογαλία ξεχωρίζει ως η χώρα με τον μεγαλύτερο αριθμό γυναικών που ανέφεραν ότι έφυγαν από το σπίτι πριν παντρευτούν ή συγκατοικήσουν.

Πίνακας 8 – Αντιδράσεις της οικογένειας στον γάμο, ανά χώρα ⁹

	Ελλάδα		Ιρλανδία		Πορτογαλία		Ρουμανία	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Με μεγάλη χαρά	59.6	28	75.9	22	61.1	22	31.3	15
Ήταν χαρούμενοι επειδή γνώριζαν τον σύντροφό μου και τον εμπιστεύονταν	38.3	18	72.4	21	50	18	29.2	14
Κανονικά / Ουδέτερα	29.8	14	79.3	23	44.4	16	16.7	8
Ήταν ανήσυχοι επειδή ήμουν πολύ νέα	23.4	11	27.6	8	36.1	13	25	12
Ήταν ανήσυχοι επειδή τον γνώρισα μέσω κοινωνικών δικτύων	4.3	2	3.4	1	2.8	1	2.1	1
Ήταν ανήσυχοι επειδή είχαμε φύγει μαζί (χωρίς άδεια)	19.1	9	27.6	8	47.2	17	16.7	8
Ήταν ανήσυχοι επειδή δεν τον ήξεραν ούτε γνώριζαν την οικογένειά του	19.1	9	24.1	7	19.4	7	14.6	7
Άλλο	10.5	5	10.3	3	5.6	2	33.3	6

Σημείωση: Η κατηγορία «Άλλο» σχετίζεται κυρίως με διάφορες αρνητικές αντιδράσεις που δεν εντάσσονται στις υπάρχουσες κατηγορίες.

Πριν τον γάμο, η πλειοψηφία των Ρομά γυναικών που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις ζούσε με τους γονείς της, φροντίζοντας την οικογένεια και το νοικοκυριό, ιδιαίτερα στην Ελλάδα (60%), την Ιρλανδία (59%) και τη Ρουμανία (52%). Στην Πορτογαλία, το 42% των ερωτηθεισών φοιτούσε στην εκπαίδευση – το υψηλότερο ποσοστό μεταξύ των τεσσάρων χωρών – με την Ιρλανδία να ακολουθεί στενά (41%).

Επιπλέον, πριν τον γάμο, παρατηρείται ένα ποσοστό 19% Ρομά γυναικών που εργάζονταν στην Ελλάδα, 14% στην Πορτογαλία και 10% στη Ρουμανία.

Δεν προκαλεί έκπληξη ότι ένας μεγάλος αριθμός γυναικών (139 γυναίκες – 87%) ένιωσε ότι ο γάμος άλλαξε τη ζωή τους. Τα υψηλότερα ποσοστά γυναικών που είχαν την αντίθετη άποψη προέρχονται από την Ελλάδα και τη Ρουμανία (21% και 19% αντίστοιχα).

Οι απόψεις δεν είναι ομόφωνες μεταξύ εκείνων που ανέφεραν ότι ο γάμος άλλαξε τη ζωή τους.

⁹ Πολλαπλές απαντήσεις.

Οι Ρομά γυναίκες στην Πορτογαλία (76%) εξέφρασαν ιδιαίτερα το αίσθημα μεγαλύτερης ελευθερίας μετά τον γάμο. Στην Πορτογαλία, ο γάμος συνοδεύτηκε και από συναισθήματα σεβασμού (67%), αίσθηση ότι έχουν φωνή στην κοινότητα (64%), και αντίληψη κοινωνικής ανόδου μέσω του ρόλου της συζύγου (73%). Το τελευταίο αυτό εύρημα είναι επίσης εμφανές σε 90% των Ρομά γυναικών που ζουν στην Ιρλανδία.

Η μετακόμιση στο σπίτι των πεθερικών αποτελεί μια κοινή αλλαγή, η οποία αναφέρθηκε κυρίως από γυναίκες στην Ελλάδα (59%), την Πορτογαλία (76%) και την Ιρλανδία (86%).

Αυτό το στοιχείο είναι πιο έντονο στις γυναίκες στην Ιρλανδία, όπου το 90% των Ρομά γυναικών ανέφεραν γενικότερη αλλαγή ζωής λόγω του γάμου, ενώ το 86% συγκεκριμένα αναφέρθηκε στη συγκατοίκηση με τα πεθερικά.

Αυτό δείχνει ότι οι γυναίκες δεν αποκτούν απαραίτητα περισσότερη ελευθερία μέσω του γάμου – συχνά τη χάνουν. Η Ελλάδα καταγράφει το υψηλότερο ποσοστό γυναικών που το δήλωσαν ρητά αυτό (35%). Αυτό δεν οφείλεται μόνο στο ότι μετακομίζουν στα πεθερικά, αλλά και επειδή σταματούν το σχολείο (66% στην Ιρλανδία) και εγκαταλείπουν την εργασία τους (33% στην Πορτογαλία, 32% στη Ρουμανία).

Στη Ρουμανία, αξίζει να σημειωθεί ότι το 53% των γυναικών δήλωσε ότι ένιωσε πίεση να κάνει παιδιά μετά τον γάμο.

Από την άλλη πλευρά, περίπου οι μισές από τις ερωτηθείσες αναφέρθηκαν στις δυσκολίες της έγγαμης ζωής.

«Ποτέ δεν φανταζόμουν ότι θα ήταν τόσο δύσκολο». — Ρομά γυναίκα, 18 ετών, Ρουμανία.

«Φοβόμουν ότι δεν θα τα κατάφερνα ως γυναίκα στο σπίτι. Δεν ήμουν έτοιμη να παντρευτώ». — Ρομά γυναίκα, 24 ετών, Ρουμανία.

Πίνακας 9 – Αλλαγές στη ζωή μετά τον γάμο, ανά χώρα ¹⁰

	Ελλάδα		Ιρλανδία		Πορτογαλία		Ρουμανία	
	%	α	%	α	%	α	%	α
Μου έδωσε περισσότερη ελευθερία	45.9	17	31	9	75.8	25	0	0
Άρχισα να νιώθω πιο σεβαστή	27	10	58.6	17	66.7	22	2.6	1
Άρχισα να νιώθω ότι έχω φωνή στην κοινότητα	16.2	6	34.5	10	63.6	22	0	0
Σταμάτησα να είμαι η κόρη κάποιου και έγινα η σύζυγος κάποιου	32.4	12	89.7	26	72.7	24	7.9	3
Έχασα την ελευθερία μου	35.1	13	51.7	15	21.2	7	18.4	7
Δεν μπορούσα να πάω πια στο σχολείο	21.6	8	65.5	19	33.3	11	26.3	10
Δεν μπορούσα να πάω πια στη δουλειά	5.4	2	24.1	7	33.3	11	31.6	12
Μετακόμισα με τα πεθερικά μου	59.5	22	86.2	25	75.8	25	18.4	7
Άρχισα να νιώθω την πίεση να κάνω παιδιά	16.2	6	24.1	7	18.2	6	52.6	20
Άλλο	0	0	13.8	4	0	0	57.9	22

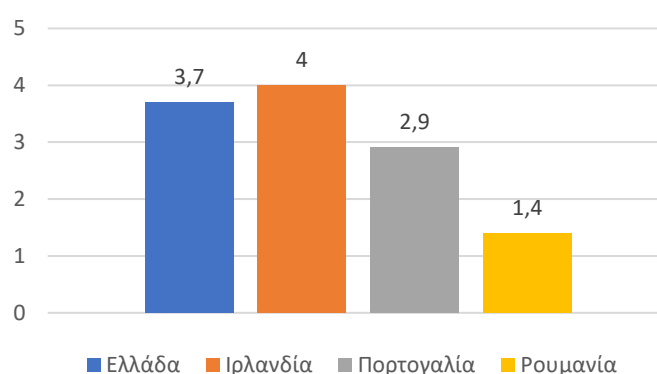
III. 3. Μητρότητα

Είναι ευρέως γνωστό στους επαγγελματίες που εργάζονται με κοινότητες Ρομά ότι η μητρότητα παίζει κεντρικό και βαθιά σεβαστό ρόλο, αποτελώντας τόσο πολιτισμικό θεμέλιο όσο και σύμβολο ταυτότητας και συνέχειας. Στις περισσότερες κοινότητες Ρομά, η μητρότητα θεωρείται σημαντικός σταθμός στη ζωή μιας γυναίκας, ο οποίος σηματοδοτεί την πλήρη συμμετοχή της στη ζωή της κοινότητας και ενισχύει την κοινωνική της θέση και επιρροή μέσα στην οικογενειακή δομή. Μέσω της μητρότητας, οι Ρομά γυναίκες διαδραματίζουν ρόλο όχι μόνο στην ανατροφή των παιδιών, αλλά και στην προστασία των παραδόσεων και των αξιών μέσα από τις γενιές.

¹⁰ Πολλαπλές απαντήσεις.

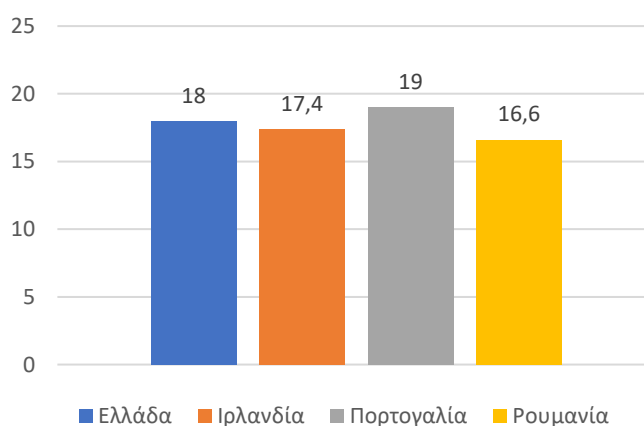
Όλες οι Ρομά γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνα, από όλες τις χώρες των εταίρων που συμμετέχουν στο έργο, έχουν παιδιά. Συνολικά, ο μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα είναι 2.9. Η Ιρλανδία έχει τον υψηλότερο μέσο αριθμό παιδιών ανά γυναίκα, ενώ η Ρουμανία έχει τον χαμηλότερο μέσο όρο. Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι άνθρωποι που συμμετείχαν στην έρευνα στη Ρουμανία τείνουν να είναι νεότεροι από εκείνους από τις άλλες χώρες.

Γράφημα 7 – Μέσος αριθμός παιδιών ανά γυναίκα που συμμετείχε στην έρευνα (%)

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι περισσότερες από αυτές τις γυναίκες παντρεύτηκαν και έγιναν μητέρες σε πολύ νεαρή ηλικία. Συνολικά, ο μέσος όρος ηλικίας για την απόκτηση του πρώτου παιδιού είναι τα 17,8 έτη. Η Πορτογαλία καταγράφει τον υψηλότερο μέσο όρο ηλικίας (19 έτη), ενώ η Ρουμανία τον χαμηλότερο (16,6 έτη).

Γράφημα 8 – Μέσος όρος ηλικίας των γυναικών κατά τη γέννηση του πρώτου παιδιού, ανά χώρα

Πιο συγκεκριμένα, οι περισσότερες γεννήσεις συνήθως πραγματοποιήθηκαν πριν από την ηλικία των 20 ετών. Ωστόσο, οι περισσότερες Ρομά γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνα απέκτησαν το πρώτο τους παιδί ως ανήλικες, και στις περισσότερες περιπτώσεις πριν από την ηλικία των 15, με εξαίρεση τη Ρουμανία. Οι νεότερες μητέρες, ηλικίας 13 ετών, βρέθηκαν μεταξύ των Ρομά από την Ελλάδα και την Πορτογαλία και των Ρομά γυναικών που ζουν στην Ιρλανδία.

Οι Ρομά από την Πορτογαλία είναι η ομάδα γυναικών που απέκτησαν το πρώτο τους παιδί σε μεγαλύτερη ηλικία, με 14 γυναίκες να γεννούν μετά την ηλικία των 21 ετών. Ωστόσο, η μεγαλύτερη γυναίκα που γέννησε το πρώτο της παιδί ήταν από την Ελλάδα

Πίνακας 10 - Ηλικία των γυναικών κατά τη γέννηση του πρώτου παιδιού, ανά χώρα (Απόλυτοι αριθμοί)

	< = 15 ετών	16-17 ετών	18-20 ετών	21-24 ετών	25-28 ετών	29-30 ετών	>= 31 ετών
Ελλάδα	11	16	19	6	1	0	1
Ιρλανδία	6	14	7	1	2	0	0
Πορτογαλία	8	13	15	11	2	1	0
Ρουμανία	0	46	4	0	0	0	0

Οι περισσότερες εγκυμοσύνες ήταν μη προγραμματισμένες (133 γυναίκες – 72%). Ωστόσο, η Πορτογαλία είναι η μόνη χώρα με το 60% των γυναικών να αναφέρουν ότι η εγκυμοσύνη τους ήταν προγραμματισμένη. Η Ρουμανία έχει το υψηλότερο ποσοστό μη προγραμματισμένης εγκυμοσύνης (96%).

Όπως και με την ηλικία του γάμου τους, οι περισσότερες γυναίκες θα προτιμούσαν να περιμένουν λίγο περισσότερο πριν γίνουν μητέρες. Η εξαίρεση είναι η Πορτογαλία, όπου οι περισσότερες γυναίκες (54%) είναι ευχαριστημένες με την ηλικία στην οποία απέκτησαν το πρώτο τους παιδί. Οι Ρομά από τη Ρουμανία εκφράζουν την προτίμηση να περιμένουν περισσότερο, με το 80% να το αναφέρει.

Για εκείνες που θα προτιμούσαν να περιμένουν λίγο περισσότερο, ο πιο κοινός λόγος σε όλες τις χώρες σχετίζεται με το αίσθημα της έλλειψης προετοιμασίας για τη μητρότητα. Αυτό εκφράστηκε από 72 γυναίκες. Ιδιαίτερα στην Ιρλανδία, η μητρότητα σε νεαρή ηλικία θεωρείται προκλητική και δύσκολη για πολλά κορίτσια, αφού τα περισσότερα από αυτά ήταν ανήλικα εκείνη την περίοδο : *‘Δεν ήξερα πώς να φροντίσω σωστά το παιδί μου, ήταν η οικογένεια του συζύγου μου που φρόντισε την εκπαίδευση του παιδιού μου’.*

Η έλλειψη προετοιμασίας για τη μητρότητα είναι ένας κοινός λόγος που εμφανίζεται και στις 4 χώρες, αν και το ποσοστό διαφέρει από χώρα σε χώρα.

Το ίδιο συνέβη και με εκείνες που εξέφρασαν την επιθυμία να παραμείνουν στην εκπαίδευση για περισσότερο χρονικό διάστημα. Στην Ιρλανδία, για παράδειγμα, σχεδόν το 90% των συμμετεχόντων ανέφεραν την επιθυμία τους να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους, ενώ το 78% εξέφρασαν την επιθυμία να παρακολουθήσουν πανεπιστήμιο. Ένα υψηλό ποσοστό ανθρώπων στην Πορτογαλία και τη Ρουμανία ανέφεραν επίσης αυτό το λόγο, θεωρώντας ότι η εκπαίδευση είναι ο τομέας που πλήττεται περισσότερο από τη μητρότητα.

Η ιδέα ότι η μητρότητα σημαίνει το τέλος της παιδικής ηλικίας εκφράζεται επίσης από εκείνες τις γυναίκες που λένε ότι θα ήθελαν περισσότερο χρόνο για να παίξουν, ειδικά στην Ιρλανδία και την Πορτογαλία (67% και 63%, αντίστοιχα).

«Πρώτα απ' όλα, τα κορίτσια δεν έχουν παιδική ηλικία. Μαθαίνουν να φροντίζουν τα παιδιά πριν μάθουν να διαβάζουν ή να γράφουν. Πρέπει να σταματήσουμε να αντιμετωπίζουμε τα κορίτσια σαν να είναι γονείς. Θα πρέπει να μπορούν να απολαύσουν την παιδική τους ηλικία, γιατί βασικά αυτό που πιστεύουν είναι ότι θα έχουν περισσότερη ελευθερία όταν παντρευτούν». — Ρομά γυναίκα που ζει στην Ιρλανδία, 53 ετών.

Άλλο σημείο που πρέπει να τονιστεί είναι το γεγονός ότι στη Ρουμανία, 17 γυναίκες (37,8%) ανέφεραν ότι τα παιδιά τους γεννήθηκαν με χαμηλό βάρος, γεγονός που αντιπροσωπεύει μια σημαντική διαφορά σε σχέση με τις άλλες χώρες.

Πίνακας 11 - Λόγοι για τους οποίους θέλουν να αποκτήσουν παιδιά αργότερα στη ζωή, ανά χώρα ¹¹

	Ελλάδα		Ιρλανδία		Πορτογαλία		Ρουμανία	
	%	α.α.	%	α.α.	%	α.α.	%	α.α.
Εύχομαι να είχα παραμείνει στο σχολείο περισσότερο διάστημα	16.2	6	88.9	16	73.7	14	57.8	26
Εύχομαι να είχα πάει στο πανεπιστήμιο	16.2	6	77.8	14	26.3	5	18.8	9
Εύχομαι να είχα περισσότερο χρόνο για να παίξω	13.5	5	66.7	12	63.2	12	4.4	2
Δεν νομίζω ότι ήμουν έτοιμη να γίνω μητέρα ακόμα	59.5	22	72.2	13	57.9	11	54.2	26
Καθώς δεν ήξερα πώς να φροντίσω σωστά το παιδί μου, ήταν η οικογένεια του συζύγου μου που ανέλαβε την ανατροφή του παιδιού μου	18.9	7	55.6	10	36.8	7	11.1	5
Είχα προβλήματα υγείας μετά την εγκυμοσύνη	2.7	1	16.7	3	10.5	2	20	9
Είχα προβλήματα ψυχικής υγείας μετά την εγκυμοσύνη	5.4	2	16.7	3	15.8	3	0	0
Μου είχαν πει πολλές φορές ότι δεν ήμουν αρκετά μεγάλη για να γίνω μητέρα	18.9	7	55.6	10	36.8	7	8.9	4
Το παιδί γεννήθηκε πρόωρα	2.7	1	11.1	2	0	0	2.2	1
Το παιδί γεννήθηκε με χαμηλό βάρος	0	0	22.2	4	5.3	1	37.8	17
Άλλο	32.4	12	11.1	2	0	0	33.3	15

Εκφράστηκαν και άλλες ποικίλες απόψεις, όπως το ότι η μητρότητα απαιτεί πολύ χρόνο και ενέργεια. Αυτό είναι πιο έντονο στην Ελλάδα και τη Ρουμανία:

«Είναι πολύ δουλειά: Ήμουν κουρασμένη από τη δουλειά. Δεν μπορούσα να τα βγάλω πέρα με τη μητρότητα». — Ρομά γυναίκα, 71 ετών, Ελλάδα.
 «Ήμουν μόνη. Έπρεπε να δουλέψω σκληρά». — Ρομά γυναίκα, 40 ετών, Ελλάδα.
 «Ήταν εξαντλητικό στην αρχή. Δεν ήξερα τι με περίμενε». — Ρομά γυναίκα, 24 ετών, Ρουμανία.
 «Η μητρότητα είναι όμορφη, αλλά είναι και εξαντλητική». — Ρομά γυναίκα, 18 ετών, Ρουμανία.

¹¹ Πολλαπλές απαντήσεις.

Παραδοσιακά, στις κοινότητες Ρομά, η γέννηση ενός παιδιού δεν είναι απλώς μια ιδιωτική οικογενειακή υπόθεση, αλλά μια κοινοτική εκδήλωση που ενισχύει τους κοινωνικούς δεσμούς¹².

Επομένως, η γέννηση ενός παιδιού είναι ένα μεγάλο γεγονός και η αντίδραση των οικογενειών είναι γενικά πολύ θετική. Αυτή η ιδέα αντικατοπτρίζεται στις περισσότερες απόψεις των Ρομά γυναικών σε όλες τις χώρες, εκτός από τη Ρουμανία. Στην πραγματικότητα, η Ρουμανία είναι η χώρα με το χαμηλότερο ποσοστό γυναικών (30%) που περιγράφουν τη «μεγάλη χαρά» ως αντίδραση της οικογένειάς τους στις εγκυμοσύνες τους. Στην Ιρλανδία, σχεδόν όλες οι οικογένειες αντιδρούν φυσιολογικά (93,3% - 28) στην εγκυμοσύνη, καθώς θεωρείται αναμενόμενο όταν μια κοπέλα παντρεύεται ή αρχίζει να ζει με τον σύντροφό της. Είναι το επόμενο φυσικό βήμα.

Ένα άλλο σημείο που αναφέρθηκε κυρίως από τις Ρομά γυναίκες που ζουν στην Ιρλανδία, στην Πορτογαλία και στη Ρουμανία, ως θετικό γεγονός είναι η βοήθεια που έλαβαν σε αυτήν τη νέα φάση της ζωής τους. Το γεγονός ότι ένας σημαντικός αριθμός γυναικών ζει με μέλη της οικογένειάς τους, ειδικά με την οικογένεια του συζύγου τους, καθιστά δυνατή τη βοήθεια σε αυτήν την απαιτητική φάση της ζωής τους.

Ωστόσο, στην περίπτωση της Ρουμανίας, σύμφωνα με την πλειοψηφία των απόψεων των Ρομά γυναικών, οι αντιδράσεις των οικογενειών σχετίζονταν περισσότερο με συναισθήματα ανησυχίας. Αυτές οι ανησυχίες σχετίζονταν με την ηλικία των γυναικών κατά την εγκυμοσύνη τους (38% - 19), με την υγεία τους (32% - 16) και με τον τρόπο διαχείρισης της εγκυμοσύνης και της ζωής τους μετά τη γέννηση του παιδιού. Αντιδράσεις με αρνητικό πρόσημο περιλαμβάνονταν επίσης στην κατηγορία «άλλες» αντιδράσεις.

Ορισμένα παραδείγματα παρουσιάζονται παρακάτω:

«Ανησυχούσαν ότι δεν θα καταφέρναμε με τα χρήματα». — Ρομά γυναίκα, 20 ετών, Ρουμανία.

¹² Βλ. Ίδρυμα Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων Rozvitok. (2017). Έθιμα και παραδόσεις των Ρομά: Γέννηση. <https://rozvitok.org/en/romani-customs-and-traditions-birth/>

«Ανησυχούσαν ότι δεν θα καταφέρναμε με τα παιδιά». — Ρομά γυναίκα, 31 ετών, Ρουμανία.

Πίνακας 12 - Αντίδραση της οικογένειας στην εγκυμοσύνη, ανά χώρα (%)¹³

	Ελλάδα		Ιρλανδία		Πορτογαλία		Ρουμανία	
	%	α.α.	%	α.α.	%	α.α.	%	α.α.
Με μεγάλη χαρά	79.6	43	80	24	94	47	30	15
Κανονικά	35.2	19	93.3	28	46	23	12	6
Ανησυχούσαν γιατί ήμουν πολύ νέα	18.5	10	26.7	8	24	12	38	19
Ανησυχούσαν για την υγεία μου	14.8	8	26.7	8	24	12	32	16
Μου προσέφεραν τη βοήθειά τους	20.4	11	83.3	25	82	41	40	20
Άλλες αντιδράσεις	5.6	3	20	6	2	1	48	24

Η περίοδος μετά τον τοκετό, είναι μια περίοδος σημαντικών αλλαγών για τις νέες μητέρες - σωματικά, συναισθηματικά και ψυχικά. Ενώ είναι μια περίοδος όπου υπάρχουν συναισθήματα χαράς, συνοδεύεται επίσης από προκλήσεις. Η υποστήριξη από την οικογένεια κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου δεν είναι απλώς χρήσιμη· είναι συχνά απαραίτητη για την ευημερία τόσο της μητέρας όσο και του μωρού.

Σε αυτό το πλαίσιο, 146 Ρομά γυναίκες (79%) και από τις τέσσερις χώρες που συμμετέχουν στο έργο, δήλωσαν ότι έλαβαν βοήθεια μετά τη γέννηση του πρώτου τους παιδιού. Τρεις χώρες παρουσίασαν ποσοστό 80% ή και μεγαλύτερο σχετικά με αυτό το θέμα. Στη Ρουμανία, ωστόσο, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι το 34% (17) δεν έλαβε καμία βοήθεια.

Για εκείνες που έλαβαν βοήθεια σε αυτή τη συγκεκριμένη φάση της ζωής τους, υπάρχουν κάποιες διαφορές όσον αφορά το ποιος παρείχε αυτή τη βοήθεια. Στην Ιρλανδία (88% - 21), στην Πορτογαλία (80% - 35) και στην Ελλάδα (76% - 34), ο σύζυγος/σύντροφος ήταν ο κύριος πάροχος βοήθειας. Αυτό θα μπορούσε να σημαίνει

¹³ Πολλαπλές απαντήσεις.

μια αλλαγή στη συμπεριφορά και μεγαλύτερη ανάληψη των ευθυνών από τους άνδρες ως πατέρες.

Οι μητέρες των Ρομά γυναικών προσέφεραν επίσης σημαντική υποστήριξη, ιδιαίτερα στην Ελλάδα (76%, ή 34 γυναίκες) και στη Ρουμανία (79%, ή 11 γυναίκες). Οι οικογένειες των συζύγων αναφέρθηκαν κυρίως ως πάροχοι βοήθειας από την Ελλάδα (62%, ή 28 γυναίκες) και τις Ρομά γυναίκες που ζουν στην Ιρλανδία (63%, ή 15 γυναίκες).

III. 4. Γίνομαι μητέρα – αλλαγές στα συναισθήματα

Οι γυναίκες που ρωτήθηκαν, περιέγραψαν τη μητρότητα κυρίως ως χαρά, με την πλειοψηφία (164 γυναίκες, ή 89%) να εκφράζει αυτήν την άποψη. Υψηλά ποσοστά παρατηρήθηκαν σε όλες τις χώρες, με την Πορτογαλία και την Ελλάδα να ξεχωρίζουν με ποσοστά άνω του 90%. Ωστόσο, είναι μια χαρά που φέρνει και ευθύνες, όπως εκφράστηκε από όλες τις χώρες.

Υπάρχει επίσης επίγνωση ότι η μητρότητα μπορεί να είναι αγχωτική, απαιτητική και εξαντλητική. Οι γυναίκες κυρίως από την Ιρλανδία και την Πορτογαλία εξέφρασαν κόπωση, αλλά και οι Ρομά από την Πορτογαλία δήλωσαν ότι η μητρότητα είναι σωματικά απαιτητική (70% - 35). Επίσης δήλωσαν ότι ένιωθαν πολύ φοβισμένες από αυτή τη νέα πραγματικότητα: *«Ποτέ δεν σκέφτηκα ότι θα ήταν έτσι, ότι θα ήταν τόσο απαιτητική. Ήμουν πάντα κουρασμένη και φοβόμουν ότι δεν θα ξέρω τι να κάνω»*. Ρομά, 24 ετών, Πορτογαλία.

Η μητρότητα έγειρε επίσης το συναίσθημα μεγαλύτερου σεβασμού από τα μέλη της οικογένειας και την κοινότητα γενικότερα. Αυτό το συναίσθημα εκφράστηκε ιδιαίτερα από γυναίκες της Ιρλανδίας και της Πορτογαλίας. Ωστόσο, αυτό το συναίσθημα δεν εκφράστηκε ιδιαίτερα από τις γυναίκες από την Ρουμανία.

Πίνακας 13 - Πώς ήταν να γίνεις μητέρα, ανά χώρα. (%)¹⁴

	Ελλάδα		Ιρλανδία		Πορτογαλία		Ρουμανία	
	%	α.α.	%	α.α.	%	α.α.	%	α.α.
Ήταν χαρά	94.4	51	86.7	26	98	49	76	38
Ήταν μεγάλη ευθύνη	66.7	36	100	30	90	45	80	40
Ήταν πολύ κουραστικό	40.7	22	63.3	19	62	31	48	24
Ήταν σωματικά πολύ απαιτητικό	27.8	15	26.7	8	70	35	38	19
Ήμουν πολύ φοβισμένη	31.5	17	40	12	66	33	32	16
Ένωσα μεγαλύτερο σεβασμό από την οικογένειά μου	18.5	10	56.7	17	68	34	14	7
Ένωσα μεγαλύτερο σεβασμό από την οικογένεια του συζύγου μου	16.7	9	60	18	64	32	22	11
Ένωσα μεγαλύτερο σεβασμό από την κοινότητά μου	18.5	10	33.3	10	66	33	12	6
Άλλο	5.6	3	16.7	5	4	2	34	17

Αλλά, όπως ήταν αναμενόμενο, η μητρότητα φέρνει πολλές αλλαγές και νέες ρουτίνες στη ζωή των ζευγαριών, αλλά κυρίως στη ζωή των μητέρων. Πολλές προσαρμογές έπρεπε να γίνουν στην οικογένεια με την άφιξη ενός παιδιού.

Συνολικά, 175 από τις 184 Ρομά γυναίκες που ερωτήθηκαν (95%) εξέφρασαν αυτήν την άποψη για τις αλλαγές όταν ρωτήθηκαν για τις ζωές τους μετά την μητρότητα.

Οι αλλαγές είναι ποικίλες και δεν είναι ίδιες σε κάθε χώρα. Ένα θέμα που αναδείχθηκε ήταν η επίδραση που έχει ο ερχομός ενός παιδιού στη σχέση του ζευγαριού. Στην Ιρλανδία, για παράδειγμα, υπήρξε σημαντική βελτίωση στις σχέσεις των ζευγαριών (86,2% - 25). Η Ελλάδα (50% - 25) και η Πορτογαλία (58,7% - 27) επίσης έχουν ένα σημαντικό ποσοστό γυναικών που συμφωνούν με αυτή την άποψη, αν και σε μικρότερο βαθμό. Αυτή η άποψη δεν εκφράστηκε από τις γυναίκες από τη Ρουμανία, όπου μόνο τρεις γυναίκες εξέφρασαν αυτή την άποψη. Στην πραγματικότητα είναι εκείνες που συχνότερα αναφέρουν το αντίθετο, δηλαδή μια επιδείνωση στις σχέσεις τους με τους συζύγους/συζύγους τους (34% - 17).

¹⁴ Πολλαπλές απαντήσεις.

Εκτός από τη βελτίωση στις προσωπικές σχέσεις, μερικές γυναίκες ανέφεραν επίσης ότι ένιωσαν μεγαλύτερο σεβασμό μετά τη μητρότητα. Αυτό ήταν ιδιαίτερα εμφανές μεταξύ των γυναικών από την Πορτογαλία (69,6% - 32) και των Ρομά γυναικών που ζουν στην Ιρλανδία (51,7% - 15). Μερικές γυναίκες από την Πορτογαλία ανέφεραν επίσης ότι άρχισαν να αισθάνονται ότι είχαν φωνή στην κοινότητα. Και πάλι, οι Ρομά από τη Ρουμανία είχαν άλλη άποψη και μόνο τέσσερις από αυτές ένιωσαν σεβασμό και καμία δεν ένιωσε ότι η μητρότητα είχε κάποια επίδραση στην κοινότητά τους.

Εκφράστηκαν επίσης αρνητικές απόψεις για τις αλλαγές που βιώθηκαν μετά την μητρότητα. Το γεγονός ότι είχαν λιγότερο χρόνο για τον εαυτό τους ήταν ένα από τα πιο συχνά αναφερόμενα ζητήματα στην Ιρλανδία (93%) και την Πορτογαλία (67%). Απώλεια της προσωπικής ελευθερίας, αναφέρθηκε από την Ιρλανδία, την Πορτογαλία και την Ελλάδα, αν και σε μικρότερο βαθμό, και αδυναμία συνέχισης του σχολείου ή της εργασίας, που αναφέρθηκε από την Πορτογαλία, την Ιρλανδία και τη Ρουμανία.

Πίνακας 14 – Αλλαγές στη ζωή μετά τη μητρότητα, ανά χώρα (%)¹⁵

	Ελλάδα		Ιρλανδία		Πορτογαλία		Ρουμανία	
	%	α.α.	%	α.α.	%	α.α.	%	α.α.
Μου έδωσε περισσότερη ελευθερία	30	15	13.8	4	32.6	15	0	0
Άρχισα να αισθάνομαι πιο σεβαστή	44	22	51.7	15	69.6	32	8.2	4
Άρχισα να αισθάνομαι ότι έχω φωνή στην κοινότητα	20	10	34.5	10	63	29	0	0
Οι σχέσεις με τον σύζυγό μου βελτιώθηκαν	50	25	86.2	25	58.7	27	6.1	3
Οι σχέσεις με τον σύζυγό μου χειροτέρεψαν	10	5	13.8	4	19.6	9	34.7	17
Έχασα την ελευθερία μου	32	16	62.1	18	47.8	22	16.3	8
Δεν μπορούσα να πηγαίνω πλέον στο σχολείο	14	7	72.4	21	32.6	15	36.7	18
Δεν μπορούσα να πηγαίνω πλέον στη δουλειά	18	9	37.9	11	41.3	19	26.5	13
Δεν έχω πλέον χρόνο για τον εαυτό μου	28	14	93.1	27	67.4	31	38.8	19
Άλλο	20	10	13.8	4	2.2	1	55.1	27

¹⁵ Πολλαπλές απαντήσεις.

«Είναι καταπληκτικό αλλά και προκλητικό. Το να βλέπω το παιδί μου να μεγαλώνει είναι ευλογία». — Ρομά γυναίκα, 20 ετών, Ρουμανία.

«Ένοιωθα πίεση σε ό,τι έκανα για την οικογένειά μου, ως σύζυγος και μητέρα». — Ρομά γυναίκα, 23 ετών, Ρουμανία.

«Αισθανόμουν πολύ στερημένη». — Ρομά γυναίκα, 22 ετών, Ρουμανία.

«Οι ευθύνες πολλαπλασιάστηκαν· δεν είχα πια μόνο τον εαυτό μου να φροντίσω». — Ρομά γυναίκα, 24 ετών, Ρουμανία.

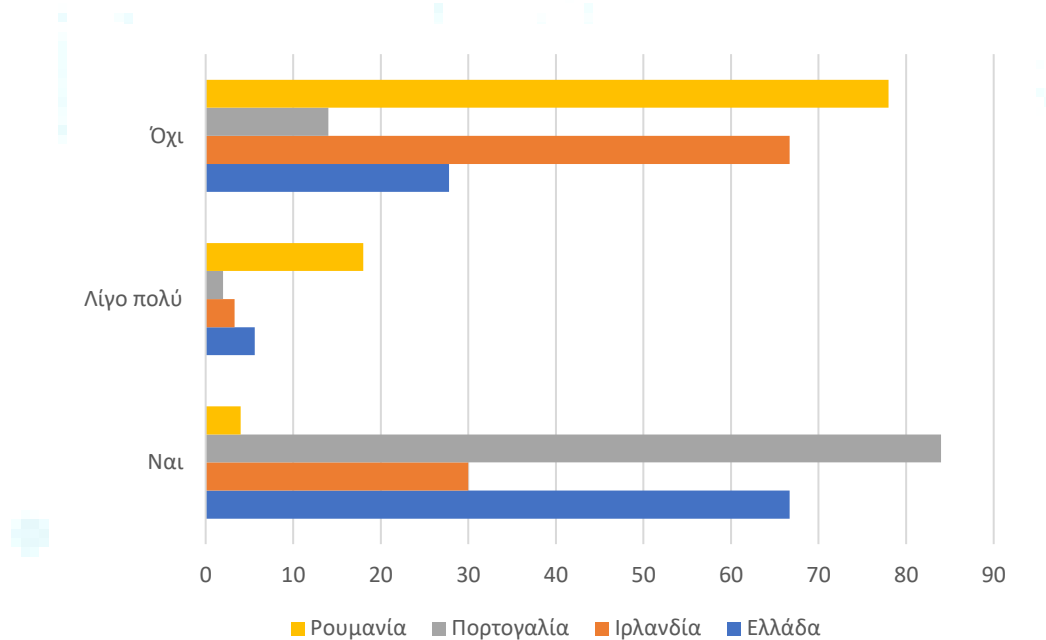
«Αισθάνθηκα πόσο δύσκολο είναι να είσαι γονιός, όταν δεν έχεις να ντύσεις και να ταΐσεις το παιδί σου». — Ρομά γυναίκα, 23 ετών, Ρουμανία.

III. 5. Η σημασία της πληροφορίας

Μητρότητα δεν σημαίνει απαραίτητα ότι διαθέτεις όλες τις απαραίτητες πληροφορίες για να διαχειριστείς αυτήν την εμπειρία με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, λαμβάνοντας υπόψη την ευημερία τόσο της μητέρας όσο και του παιδιού.

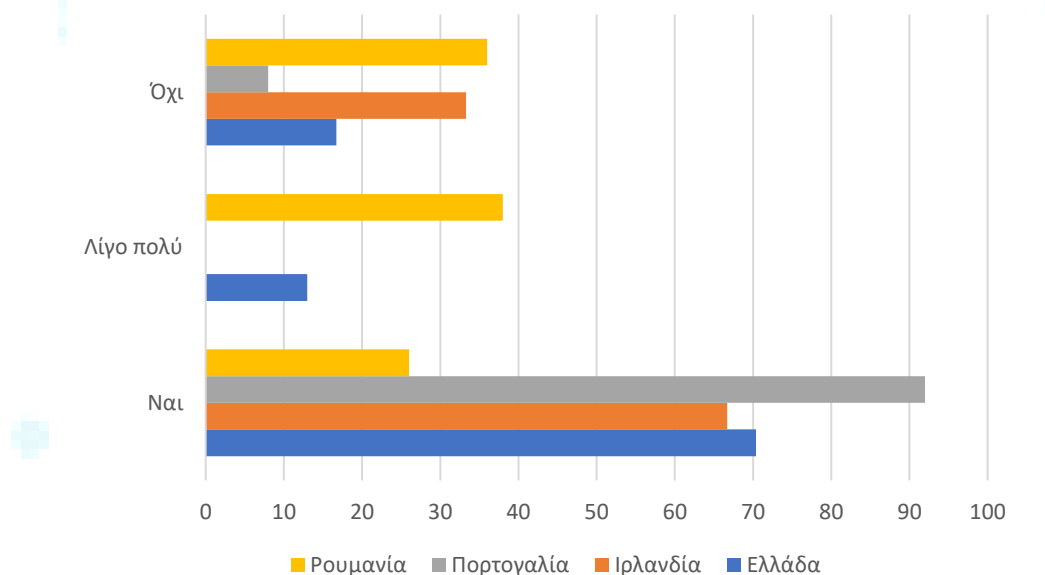
Υπάρχουν δύο διακριτές θέσεις πάνω σε αυτό το θέμα. Από τη μία πλευρά, υπάρχουν γυναίκες που δηλώνουν ότι διαθέτουν επαρκείς πληροφορίες για την εγκυμοσύνη. Αυτές οι γυναίκες προέρχονται από την Ελλάδα (67% - 36) και την Πορτογαλία (84% - 42). Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν γυναίκες που δηλώνουν ότι δεν διαθέτουν επαρκείς πληροφορίες. Αυτές οι γυναίκες προέρχονται από την Ιρλανδία (67% - 20) και τη Ρουμανία (78% - 39).

Γράφημα 9 – Επαρκής πληροφόρηση για την εγκυμοσύνη, ανά χώρα (%)

Ωστόσο, με εξαίρεση τις Ρομά της Ρουμανίας, οι γυναίκες που συμμετείχαν από τις υπόλοιπες χώρες ένιωσαν ότι είχαν τις απαραίτητες πληροφορίες για τη φροντίδα ενός παιδιού. Αυτό μπορεί να φαίνεται αντιφατικό, ωστόσο, η εκμάθηση του πώς να φροντίζει κάποιος ένα παιδί είναι κάτι που παρατηρείται εντός της οικογένειας και μαθαίνεται μέσα από την εμπειρία, η οποία είναι ο τύπος μάθησης που εκτιμάται περισσότερο από τους Ρομά. Μια φράση από μία από τις Ρομά γυναίκες που ζουν στην Ιρλανδία και συμμετείχαν στην έρευνα εκφράζει πολύ καλά αυτή την ιδέα: «*Η εκπαίδευση που παρέχεται από την οικογένεια είναι το πιο σημαντικό πράγμα, ειδικά στη σχέση μεταξύ μητέρας και κόρης. Αυτό το πρόβλημα μπορεί να βελτιωθεί μόνο αν ξεκινήσει από την εκπαίδευση στο σπίτι*». — Ρομά γυναίκα, 36 ετών, Ιρλανδία.

Γράφημα 10 – Επαρκής πληροφόρηση σχετικά με τη φροντίδα του παιδιού, ανά χώρα (%)

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Έκθεση Περιγεννητικής Υγείας 2015-2019, που δημοσιεύθηκε από το δίκτυο Euro-Peristat¹⁶, η πλειοψηφία των εγκύων γυναικών στην Ευρώπη έχει πρόσβαση σε ιατρική φροντίδα κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης. Περισσότερο από το 90% των γυναικών πραγματοποιούν τουλάχιστον μια προγεννητική επίσκεψη. Η πλειοψηφία πραγματοποιεί 7 ή περισσότερες επισκέψεις κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης, σύμφωνα με τις συστάσεις του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ) και τις εθνικές κατευθυντήριες γραμμές. Η πρώτη επίσκεψη συνήθως πραγματοποιείται στο πρώτο τρίμηνο της εγκυμοσύνης. Για εκείνες τις γυναίκες που δεν παρακολούθησαν τις προγεννητικές επισκέψεις, μπορεί να προκύψουν προβλήματα τόσο για το μωρό όσο και για τις ίδιες.

Από τις Ρομά γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνα, τα υψηλότερα ποσοστά αυτών που πραγματοποίησαν επισκέψεις σε νοσοκομεία/ιατρικές εξετάσεις για την παρακολούθηση της εγκυμοσύνης είναι της Ελλάδας (91% - 49) και της Πορτογαλίας

¹⁶ Euro-Peristat Έργο (2022). Ευρωπαϊκή Έκθεση Περιγεννητικής Υγείας: Δείκτες υγείας και φροντίδας έγκυων γυναικών και βρεφών στην Ευρώπη 2015 - 2019.

(92% - 46). Στην Ιρλανδία και τη Ρουμανία, τα ποσοστά αυτά είναι πολύ χαμηλότερα, με 53% (16) και 50% (25) αντίστοιχα.

Για εκείνες που ανέφεραν ότι δεν πραγματοποίησαν νοσοκομειακές επισκέψεις ή ιατρικές εξετάσεις πριν τον τοκετό, οι λόγοι διαφέρουν μεταξύ Ιρλανδίας (14%) και Ρουμανίας (25%). Για τις Ρομά γυναίκες στην Ιρλανδία, οι κύριες προκλήσεις σχετίζονταν με γλωσσικά εμπόδια και δυσκολία στην κατανόηση σημαντικών πληροφοριών ή επικοινωνίας. Το 76% των Ρουμάνων γυναικών ανέφερε ότι ο φόβος για την καταβολή χρημάτων ήταν η κύρια δυσκολία. Επίσης, δεν ήξεραν πώς να μεταβούν (60%, ή 15 γυναίκες) και/ή ένιωθαν ντροπή (56%, ή 14 γυναίκες).

Πίνακας 15 – Λόγοι μη παρακολούθησης ιατρικών/νοσοκομειακών επισκέψεων, ανά χώρα (%)¹⁷

	Ιρλανδία		Ρουμανία	
	%	N.	%	N
Δεν ήξερα πώς να πάω	21.4	3	60	15
Δεν ήξερα πόσο σημαντικό ήταν	50	7	24	6
Η οικογένειά μου είπε ότι δεν άξιζε τον κόπο	7.1	1	0	0
Δεν υπήρχε κανείς να με συνοδεύσει	21.4	3	36	9
Φοβόμουν ότι θα έπρεπε να πληρώσω χρήματα	28.6	4	76	19
Έχω δυσκολία να εκφραστώ στη γλώσσα της χώρας	57.1	8	0	0
Έχω δυσκολία να κατανοήσω ότι λένε οι γιατροί	57.1	8	12	3
Ντρεπόμουν	14.3	2	56	14
Άλλο	42.9	6	40	10

Η κατάσταση είναι αντίστροφη όσον αφορά τα μαθήματα προγεννητικής εκπαίδευσης: ο αριθμός των γυναικών που δεν συμμετείχαν σε αυτές τις συνεδρίες είναι αρκετά υψηλός, πράγμα που σημαίνει ότι η πλειοψηφία δεν προετοιμάστηκε για τον τοκετό. Ο αριθμός των γυναικών που παρακολούθησαν μαθήματα προγεννητικής εκπαίδευσης στην Πορτογαλία είναι ο υψηλότερος (16).

¹⁷ Πολλαπλές απαντήσεις. Στον πίνακα αυτό, λήφθηκαν υπόψη μόνο οι απαντήσεις από την Ιρλανδία και τη Ρουμανία. Στην Ελλάδα και την Πορτογαλία, καταγράφηκαν μόνο 5 και 4 απαντήσεις αντίστοιχα, οι οποίες δεν δικαιολογούσαν την παρουσίαση στον πίνακα.

Οι γυναίκες που δεν παρακολούθησαν μαθήματα (157) ανέφεραν ότι δεν γνώριζαν πως να μεταβούν και δεν είχαν επίγνωση της σημασίας της προγεννητικής φροντίδας για την υγεία τους.

Στην Πορτογαλία, αναφέρθηκαν επίσης: ο φόβος ότι οι άνθρωποι θα πίστευαν ότι δεν μπορούσαν να φροντίσουν τα μωρά τους (30% - 7), η έλλειψη υποστήριξης από την οικογένεια (26% - 6) και το συναίσθημα της ντροπής (17% - 4).

Στην Ιρλανδία, ιδιαίτερα, τονίστηκε η δυσκολία έκφρασης στη γλώσσα της χώρας. Το γεγονός ότι είναι μετανάστριες επιφέρει συγκεκριμένα εμπόδια, όπως το γλωσσικό εμπόδιο και η άγνοια της λειτουργίας του ιρλανδικού συστήματος υγείας. Αυτοί οι παράγοντες πρέπει να ληφθούν υπόψη, καθώς επηρεάζουν σημαντικά την πρόσβαση σε υπηρεσίες και υποστήριξη.

Πίνακας 16 – Λόγοι για τη μη παρακολούθηση μαθημάτων προετοιμασίας τοκετού, ανά χώρα (%)¹⁸

	Ελλάδα		Ιρλανδία		Πορτογαλία		Ρουμανία	
	%	N.	%	N.	%	N.	%	N
Δεν ήξερα πώς να πάω	23.4	11	28	7	73.9	17	54.3	25
Δεν ήξερα ότι ήταν σημαντικό	40.4	19	36	9	69.6	16	32.6	15
Η οικογένειά μου είπε ότι δεν άξιζε τον κόπο	6.4	3	4	1	26.1	6	2.2	1
Δεν υπήρχε κανείς να με συνοδεύσει	4.3	2	8	2	34.8	8	8.7	4
Φοβόμουν ότι θα έπρεπε να πληρώσω χρήματα	2.1	1	8	2	8.7	2	6.5	3
Δυσκολεύομαι να εκφραστώ στη γλώσσα της χώρας	0	0	36	9	0	0	0	0
Δυσκολεύομαι να καταλάβω τι λένε οι γιατροί	4.3	2	32	8	13	3	0	0
Ντρεπόμουν	2.1	1	0	0	17.4	4	4.3	2
Φοβόμουν ότι θα νόμιζαν πως δεν ξέρω πώς να φροντίσω το μωρό	2.1	1	8	2	30.4	7	6.5	3
Άλλο	57.4	27	76	25	17.4	4	67.4	31

Αλλά ο σημαντικότερος λόγος για την Ελλάδα, την Ιρλανδία και τη Ρουμανία ήταν ότι αυτές οι γυναίκες δεν γνώριζαν την ύπαρξη αυτών των μαθημάτων, καθώς κανείς δεν τους είχε μιλήσει γι' αυτά. Μεταξύ των γυναικών Ρομά στην Ιρλανδία, η γλώσσα

¹⁸ Πολλαπλές απαντήσεις

αναδεικνύεται και πάλι ως βασικό εμπόδιο για την πρόσβαση στα μαθήματα προετοιμασίας για τον τοκετό. Σε ορισμένες περιπτώσεις, αυτού του είδους τα μαθήματα δεν υπήρχαν καν εκείνη την περίοδο. Επιπλέον, δεν αποτελούσαν συνήθη πρακτική μεταξύ των γυναικών Ρομά. Ορισμένες μαρτυρίες παρατίθενται παρακάτω.

«Τότε δεν υπήρχαν και τόσα προγράμματα». Γυναίκα Ρομά, 42 ετών, Ελλάδα.

«Εκείνη την εποχή δεν ήταν συνηθισμένο, δεν ήξερα καν ότι υπήρχαν τέτοια μαθήματα». Γυναίκα Ρομά, 32 ετών, Ιρλανδία.

«Δεν ήξερα για αυτά τα μαθήματα, νομίζω ότι θα ήταν χρήσιμα». Γυναίκα Ρομά.

«Στη δική μου κοινότητα, οι έγκυες γυναίκες συνήθως δεν παρακολουθούν τέτοια μαθήματα». Γυναίκα Ρομά, 18 ετών, Ρουμανία.

Αυτά τα αποτελέσματα ευθυγραμμίζονται με μελέτες που είχαν επισημάνει ότι οι γυναίκες Ρομά πραγματοποιούν λιγότερες προγεννητικές επισκέψεις¹⁹.

Ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα που σχετίζεται με τη μητρότητα και επηρεάζει ορισμένες γυναίκες είναι η επιλόχεια κατάθλιψη. Από τις γυναίκες Ρομά που συμμετείχαν στη συνέντευξη, οι 115 είχαν ακούσει για αυτήν την ψυχική κατάσταση. Οι γυναίκες Ρομά της Ρουμανίας είχαν το υψηλότερο ποσοστό (68%) μεταξύ όσων δεν είχαν ακούσει ποτέ για την επιλόχεια κατάθλιψη.

Από τις 57 γυναίκες που είχαν ακούσει για την επιλόχεια κατάθλιψη, υψηλότερο ποσοστό των Ρομά της Ελλάδας και της Πορτογαλίας γνώριζαν κάποια που είχε περάσει επιλόχεια κατάθλιψη.

Αντιθέτως, πάνω από το 80% των γυναικών Ρομά που ζουν στην Ιρλανδία δεν γνωρίζουν καμία γυναίκα που να έχει βιώσει κάτι παρόμοιο. Οι γυναίκες Ρομά της Ρουμανίας παρουσιάζουν μια ασαφή εικόνα, καθώς παρόμοια ποσοστά γυναικών έδωσαν διαφορετικές απαντήσεις.

¹⁹ BMC Women's Health. (2015).

Ανάμεσα στις 57 γυναίκες, οι Ρομά της Ελλάδας και της Πορτογαλίας δήλωσαν ότι έχουν βιώσει αυτή την κατάσταση οι ίδιες.

Από τις γυναίκες που θεωρούν ότι έχουν υποφέρει από επιλόχεια κατάθλιψη, 12 δεν έλαβαν καμία βοήθεια: επτά στην Ελλάδα, δύο στην Ιρλανδία και τρεις στην Πορτογαλία.

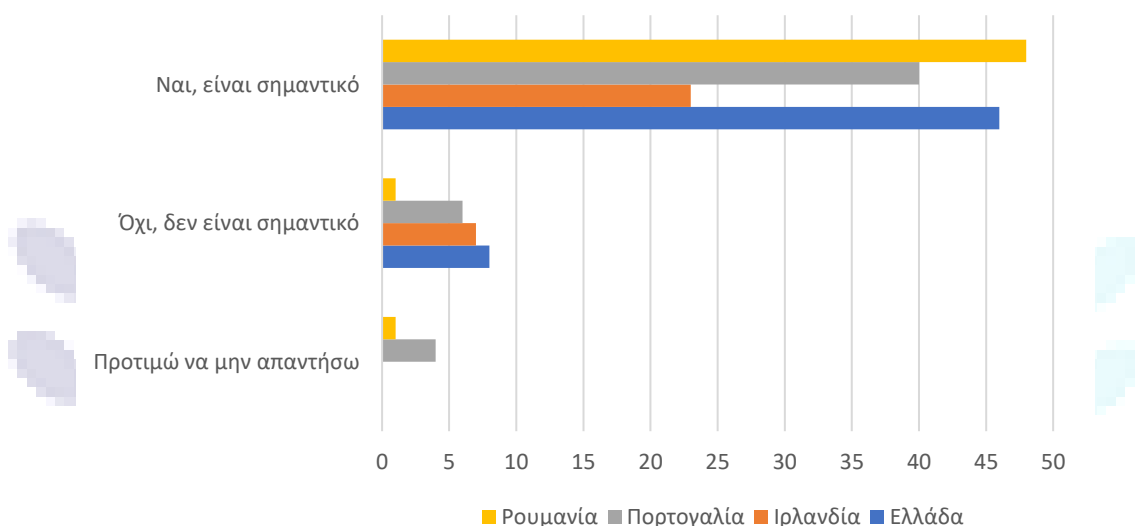
Οι πιο συχνοί λόγοι για τους οποίους δεν αναζήτησαν βοήθεια ήταν: δεν ήξεραν πώς να την αναζητήσουν, δεν ήξεραν τι ακριβώς τους συνέβαινε, οι οικογένειές τους δεν θεωρούσαν ότι άξιζε τον κόπο και/ή φοβόντουσαν να εκφράσουν τα συναισθήματά τους.

III. 6. Πρόληψη του πρώιμου γάμου και της πρώιμης μητρότητας

Δεδομένης της σημασίας του ζητήματος του πρώιμου γάμου και της πρώιμης μητρότητας και του τρόπου με τον οποίο μπορεί να επηρεάσει τις ζωές των νεαρών γυναικών Ρομά — όχι μόνο σωματικά, αλλά και ως προς τις επιλογές και το μέλλον τους — οι απόψεις των συμμετεχουσών αναδεικνύουν την ανάγκη για παρέμβαση.

Από τις 184 γυναίκες που συμμετείχαν από τις τέσσερις χώρες, το 85% (157) θεωρεί σημαντική την προώθηση δράσεων για τη μείωση ή την πρόληψη του πρώιμου γάμου. Το παρακάτω διάγραμμα δείχνει ότι οι Ρομά από τη Ρουμανία και την Ελλάδα έδωσαν τα περισσότερα θετικά ποσοστά, με την Πορτογαλία να ακολουθεί.

Γράφημα 11 – Σημασία των δράσεων για τη μείωση ή την πρόληψη του πρώιμου γάμου (απόλυτοι αριθμοί)

Οι λόγοι που αναφέρονται από τις γυναίκες που δεν συμφωνούν με τη γνώμη της πλειοψηφίας διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Στην Ελλάδα, την Πορτογαλία και την Ιρλανδία, ο κύριος λόγος για τον οποίο δεν εκτιμώνται οι δραστηριότητες που αποσκοπούν στην πρόληψη της πρώιμης μητρότητας, είναι η μακροχρόνια και σταθερή παρουσία των παραδόσεων: πρόκειται για κάτι που δεν πρόκειται ποτέ να αλλάξει, αλλά και με την πεποίθηση ότι οι παραδόσεις πρέπει να διατηρηθούν.

Μια Ρομά από την Πορτογαλία αναφέρει μια αξιοσημείωτη εξήγηση: «Δεν νομίζω ότι θα αλλάξει — είναι παράδοση! Μια γυναίκα που παντρεύεται στα 19 ή 20 ήδη θεωρείται μεγάλη, οπότε αυτό δεν πρόκειται να αλλάξει».

Σε όλες τις χώρες εκτός από τη Ρουμανία, αναγνωρίστηκε η σημασία της «επιθυμίας» των γυναικών (οι Ρομά γυναίκες θέλουν να παντρεύονται νωρίς), γεγονός που αποδεικνύει και τη σημασία που έχει ο γάμος για τη ζωή τους.

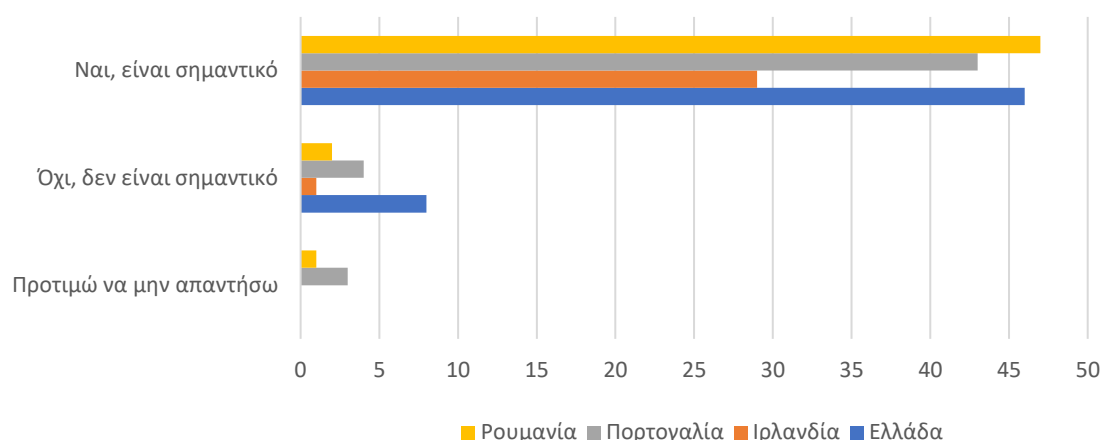
Πίνακας 17 - Λόγοι για τους οποίους δεν προωθούνται δραστηριότητες για τη μείωση/πρόληψη του πρώιμου γάμου (απόλυτοι αριθμοί)²⁰

	Ελλάδα	Ιρλανδία	Πορτογαλία	Ρουμανία
Αυτό δεν πρόκειται να αλλάξει	6	4	7	2
Χρειάζεται για να διατηρηθεί η παράδοση	6	5	3	1
Χρειάζεται για να διατηρηθεί ο ρόλος της γυναίκας	3	6	3	0
Οι Ρομά γυναίκες θέλουν να παντρεύονται νωρίς	5	6	5	1
Ο γάμος είναι πολύ σημαντικός στη ζωή της Ρομά κοπέλας	6	7	5	2
Υπάρχει μεγάλη πίεση από τις οικογένειες για πρώιμο γάμο	1	2	3	0
Αν δεν παντρευτούμε σε νεαρή ηλικία, οι άνθρωποι αρχίζουν να μιλούν άσχημα για εμάς	3	3	3	1
Άλλο	1	2	3	0

Οι απόψεις για την πρώιμη μητρότητα είναι παρόμοιες. Και πάλι, η Ρουμανία και η Ελλάδα ήταν πρωτοπόρες, με 165 απαντήσεις να συμφωνούν ότι είναι σημαντικό να προωθηθούν δραστηριότητες που θα μειώσουν και/ή θα προλάβουν την πρώιμη μητρότητα.

²⁰ Πολλαπλές απαντήσεις.

Γράφημα 12 - Σημασία των δραστηριοτήτων για τη μείωση ή την πρόληψη της πρώιμης μητρότητας
(απόλυτοι αριθμοί)

Οι Ρομά από την Ελλάδα εμφανίζουν το μεγαλύτερο αριθμό ο οποίος αποκαλύπτει ότι η διατήρηση της παράδοσης αποτελεί τον κύριο λόγο για τη μη πρόληψη της πρώιμης μητρότητας, μαζί με το γεγονός ότι η μητρότητα είναι πολύ σημαντική στη ζωή των Ρομά κοριτσιών και/ή την επιθυμία των Ρομά γυναικών να γίνουν μητέρες σε νεαρή ηλικία. Αυτές οι απόψεις επιβεβαιώνουν τη σημασία της μητρότητας στις κοινότητες Ρομά, αλλά μπορεί επίσης να αποτελούν εμπόδιο για την αλλαγή.

Πίνακας 18 - Λόγοι για τους οποίους δεν προωθούνται δραστηριότητες για τη μείωση/πρόληψη της πρώιμης μητρότητας (απόλυτοι αριθμοί)²¹

	Ελλάδα	Ιρλανδία	Πορτογαλία	Ρουμανία
Αυτό δεν πρόκειται να αλλάξει	5	0	1	0
Χρειάζεται για να διατηρηθεί η παράδοση	6	0	2	2
Χρειάζεται για να διατηρηθεί ο ρόλος της γυναίκας	4	0	2	2
Οι Ρομά γυναίκες θέλουν να γίνουν μητέρες σε νεαρή ηλικία	5	0	2	2
Η μητρότητα είναι πολύ σημαντική στη ζωή της Ρομά κοπέλας	5	0	2	1
Υπάρχει μεγάλη πίεση από τις οικογένειες για μητρότητα σε νεαρή ηλικία	2	0	2	0
Αν δεν γίνουμε μητέρες σε νεαρή ηλικία, οι άνθρωποι αρχίζουν να μιλούν άσχημα για εμάς	3	0	1	0
Άλλο	1	1	2	0

²¹ Πολλαπλές απαντήσεις.

Ωστόσο, πολλές προτάσεις και απόψεις διατυπώθηκαν από εκείνες που πιστεύουν ότι μπορούν να ληφθούν μέτρα για την πρόληψη και τη μείωση των πρώιμων γάμων και της πρώιμης εγκυμοσύνης. Ορισμένες ερωτηθείσες, ιδιαίτερα στην Ελλάδα και στη Ρουμανία, υπογράμμισαν τη σημασία του να έχει μια γυναίκα τη δική της ζωή και τις δικές της εμπειρίες, ιδίως στην αγορά εργασίας, πριν γίνει μητέρα. Αυτή η άποψη εκφράστηκε όχι μόνο από νεαρές γυναίκες αλλά και από μεγαλύτερες σε ηλικία.

«Πριν παντρευτούν και κάνουν παιδιά, πρέπει να μεγαλώσουν, να γίνουν γυναίκες. Να δουλέψουν. Να νιώσουν πρώτα τον εαυτό τους». Ρομά γυναίκα, 27 ετών, Ελλάδα.

«Τα κορίτσια πρέπει τουλάχιστον να τελειώσουν το λύκειο, να έχουν απολυτήριο λυκείου για να μπορούν να βρουν δουλειά και να μεγαλώσουν άνετα τα παιδιά τους». Ρομά γυναίκα, 36 ετών, Ελλάδα.

«Τα κορίτσια πρέπει να μάθουν ότι όταν γίνονται μητέρες, προκύπτουν ευθύνες. Σαν παιδιά, πρέπει να μάθουν να ζουν ξέγνοιαστα». Ρομά γυναίκα, 32 ετών, Ελλάδα.

«Τα κορίτσια πρέπει να συνεχίσουν το σχολείο, να μάθουν μια τέχνη. Η οικογένεια μπορεί να περιμένει. Μπορεί να γίνει σε οποιαδήποτε ηλικία». Ρομά γυναίκα, 26 ετών, Ελλάδα.

«Τα κορίτσια είναι ακόμη παιδιά. Δεν πρέπει να γεννούν. Πρέπει να ζήσουν τη ζωή τους». Ρομά γυναίκα, 40 ετών, Ελλάδα.

«Θα τις συμβούλευα να τελειώσουν το σχολείο, να βρουν δουλειά, να δουν πώς είναι η ζωή και μετά να κάνουν οικογένεια». Ρομά γυναίκα, 62 ετών, Ελλάδα.

«Πρέπει να τους πούμε ότι πρέπει να μεγαλώσουν. Τα κορίτσια είναι παιδιά. Δεν ξέρουν τι σημαίνει αγάπη και μητρότητα. Δημιουργούνται υποχρεώσεις». Ρομά γυναίκα, 71 ετών, Ελλάδα.

«Χαραμίζουν τη ζωή τους, πρώτα να μάθουν να επιλέγουν και να απολαμβάνουν τη ζωή, και μετά να σκεφτούν να κάνουν οικογένεια». Ρομά γυναίκα, 43 ετών, Πορτογαλία.

«Να το σταματήσουμε! Να γνωριστούν πρώτα, να δώσουν χρόνο και μετά να γίνουν γονείς». Ρομά γυναίκα, 37 ετών, Πορτογαλία.

Παράλληλα, είναι φανερό η σημασία της εκπαίδευσης και του δικαιώματος στην παιδική ηλικία:

«Τα κορίτσια είναι ακόμη παιδιά. Δεν πρέπει να παντρεύονται». Ρομά γυναίκα, 32 ετών, Ελλάδα.

«Να συνεχίσουν τις σπουδές ώστε όταν κάνουν παιδιά να είναι προετοιμασμένες να τους προσφέρουν καλή εκπαίδευση και καλύτερες ευκαιρίες». Ρομά γυναίκα που ζει στην Ιρλανδία, 26 ετών.

«Οι γονείς πρέπει να πάψουν να φοβούνται να στείλουν τα κορίτσια τους στο σχολείο, πρέπει να δώσουμε προτεραιότητα στην εκπαίδευση. Πρέπει να σπάσουμε τον κύκλο και αυτό θα επιτευχθεί πρώτα με την εκπαίδευση των γονιών, ώστε να μην επαναλάβουν τον κύκλο. Ο κόσμος έχει αλλάξει, πλέον δεν χρειάζεται να φοβόμαστε, μπορούμε να έχουμε περισσότερες ευκαιρίες και μια καλύτερη ζωή. Ότι κακό υπάρχει στον κόσμο καταπολεμάται με την εκπαίδευση, ώστε να μπορούμε να αγωνιζόμαστε καλύτερα για τα δικαιώματά μας». Ρομά γυναίκα που ζει στην Ιρλανδία, 53 ετών.

«Τα κορίτσια πρέπει να δώσουν προτεραιότητα στις σπουδές». Ρομά γυναίκα, 28 ετών, Πορτογαλία.

«Τα παιδιά πρέπει να τελειώνουν πρώτα το σχολείο και να γίνονται μητέρες σε μεγαλύτερη ηλικία». Ρομά γυναίκα, 48 ετών, Ελλάδα.

«Τα παιδιά πρέπει να παντρεύονται σε μεγαλύτερη ηλικία, όπως 20 με 22. Πρέπει να πάνε σχολείο και να το τελειώσουν». Ρομά γυναίκα, 19 ετών, Ελλάδα.

Στη Ρουμανία και στην Πορτογαλία ιδιαίτερα, δίνεται έμφαση στη σημασία των προτύπων. Ο ρόλος των μεγαλύτερων γυναικών τονίζεται επίσης στην Πορτογαλία:

«Νομίζω ότι θα ήταν καλό να είχαμε περισσότερα θετικά πρότυπα». Ρομά γυναίκα, 19 ετών, Ρουμανία.

«Οι Ρομά γυναίκες πρέπει να μιλούν στους εφήβους και να αποτελούν παράδειγμα γι' αυτούς». Ρομά γυναίκα, 24 ετών, Πορτογαλία.

«Μια σεβαστή γυναίκα στην κοινότητα πρέπει να είναι εκείνη που θα κάνει αυτή τη συζήτηση». Ρομά γυναίκα, 46 ετών, Πορτογαλία.

«Μιλώντας με μεγαλύτερους ανθρώπους, καταλαβαίνεις ότι υπάρχει χρόνος για όλα και δεν υπάρχει λόγος να βιάζεσαι». Ρομά γυναίκα, 50 ετών, Πορτογαλία.

«Να γνωρίσουν κάποιον/α που είναι σημαντικός/ή και σεβαστός/ή στην κοινότητα». Ρομά γυναίκα, 28 ετών, Πορτογαλία.

Ορισμένες προχώρησαν ακόμη και σε συμβουλές προς τις οικογένειες για το πώς πρέπει να βλέπουν οι γονείς τον γάμο των νεαρών κοριτσιών:

«Οι οικογένειες πρέπει να μιλούν στους νέους ώστε να τους κάνουν να καταλάβουν ότι υπάρχει καιρός για όλα και ότι θα επωφεληθούν αν αφήσουν τα πράγματα να γίνουν στο σωστό χρόνο». Ρομά γυναίκα, 29 ετών, Πορτογαλία.

«Θα έλεγα στους γονείς ότι πρέπει να είναι πιο δεμένοι με τις κόρες τους. Να μην τις αφήνουν να παντρεύονται. Να έχουν σχέσεις αλλά να μην παντρεύονται και να μην κάνουν παιδιά σε μικρή ηλικία». Ρομά γυναίκα, 49 ετών, Ελλάδα.

«Αυτό δεν εξαρτάται από τα κορίτσια, εξαρτάται από τους γονείς και την εκπαίδευση στο σπίτι». Ρομά γυναίκα, 38 ετών, Ιρλανδία.

«Νομίζω ότι θα ήταν καλό να εκπαιδευτούμε εμείς οι γονείς». Ρομά γυναίκα, 31 ετών, Ρουμανία.

«Οι γονείς πρέπει να εξηγήσουν στα παιδιά τους ότι η παιδική ηλικία είναι μια εμπειρία που ζεις μόνο μία φορά. Ο γάμος δεν είναι παιχνίδι· περιλαμβάνει ευθύνες». Ρομά γυναίκα, 31 ετών, Πορτογαλία.

«Οι γονείς πρέπει να μάθουν ότι είναι λάθος τα παιδιά να κάνουν παιδιά. Θα ήταν καλό να παντρεύονται και να κάνουν παιδιά σε νόμιμη ηλικία. Να απολαύσουν τη ζωή τους.

Να βρουν δουλειά για να μπορούν να ζουν. Να έχουν το πολύ 3 παιδιά και όχι 10». Ρομά γυναίκα, 53 ετών, Ελλάδα.

«Οι γονείς πρέπει να στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο. Όταν τα παιδιά πάνε σχολείο, σκέφτονται διαφορετικά, γίνονται πιο έξυπνα. Οι γονείς δεν πρέπει να παντρεύουν τα παιδιά τους σε μικρή ηλικία». Ρομά γυναίκα, 30 ετών, Ελλάδα.

«Το πρόβλημα είναι οι πεθερές. Οι μανάδες των αγοριών. Πρέπει να μιλήσουμε στις μανάδες των αγοριών και να τους πούμε ότι τα κορίτσια είναι ακόμη παιδιά. Πρέπει να τελειώσουν το δημοτικό και το λύκειο. Πρέπει να παντρεύονται μετά τα 18. Πρέπει να ξέρουν τι θέλουν». Ρομά γυναίκα, 28 ετών, Ελλάδα.

«Πρέπει να υπάρχουν πρόστιμα και φυλάκιση για τους γονείς που "παντρεύουν" τα ανήλικα παιδιά τους». Ρομά γυναίκα, 28 ετών, Ελλάδα.

Άλλες δηλώσεις απευθύνονται απευθείας στα ίδια τα κορίτσια και στην ικανότητά τους για αυτοδιάθεση, ώστε να μην υποκύπτουν στις πιέσεις της κοινότητας:

«Πρέπει να πούμε στα κορίτσια ότι πρέπει να πάνε σχολείο, να το τελειώσουν, να πάνε πανεπιστήμιο ώστε να μπορούν να βρουν δουλειά και να είναι ανεξάρτητες. Όταν όλα αυτά γίνουν, να παντρευτούν ώστε να μπορούν να στηρίξουν τον εαυτό τους και τα παιδιά τους». Ρομά γυναίκα, 45 ετών, Ελλάδα.

«Πρέπει να πούμε στα κορίτσια ότι πρέπει να συνεχίσουν το σχολείο, να σπουδάσουν, να βρουν δουλειά, να έχουν τα δικά τους χρήματα και όλα θα έρθουν στην ώρα τους. Π.χ. στα 25 τους». Ρομά γυναίκα, 40 ετών, Ελλάδα.

«Πολλά κορίτσια δεν ξέρουν πώς να μην μείνουν έγκυες. Αν μας το εξηγούσε κάποιος, ίσως να μην κάναμε παιδιά τόσο νωρίς». Ρομά γυναίκα, 25 ετών, Ρουμανία.

Καταλήγοντας μια Ρομά γυναίκα τονίζει την ένταξη ως θεμελιώδη πυλώνα:

«Η κοινωνία πρέπει να σταματήσει να είναι ξενοφοβική. Γιατί αυτό αποτελεί εμπόδιο για την ένταξη. Τα κορίτσια και η κοινότητα των Ρομά μπορούν να ευαισθητοποιηθούν μόνο όταν προωθείται η ένταξη». Ρομά γυναίκα, 29 ετών, Πορτογαλία.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Allen, Paula (2013 “Abordagens sobre a saúde dos/as ciganos/as: um dos retratos (Biquinha/ Matosinhos)”, in Magano, Olga e Mendes, Manuela (orgs.), *Ciganos Portugueses: olhares cruzados e interdisciplinares em torno de políticas sociais e projetos de intervenção social e cultural*, Lisboa, Universidade Aberta (e-book).

Cairde (2025). *National Roma Infoline Annual Report 2024*. June 2025.

Brigadeiro, D (2010). *Gravidez na adolescência: A realidade portuguesa* [Tese de mestrado, Universidade de Lisboa].

Carvalho, P. S. L. S. de (2012). *Fatores de influência individuais, psicossociais e relacionais para a ocorrência de gravidez na adolescência em Portugal Continental* [Tese de doutoramento, Universidade do Porto].

Central Statistics Office (2022). Vital statistics yearly summary 2022. <https://www.cso.ie/en/releasesandpublications/ep/p-vsyst/vitalstatisticsyearlysummary2022/>

Citizens Advice Bureau

<https://www.citizensinformation.ie/en/birth-family-relationships/children-s-rights-and-policy/>

Citizens Information. (n.d.). Children’s rights and policy.

<https://www.citizensinformation.ie/en/birth-family-relationships/children-s-rights-and-policy/>

Citizens Information. (n.d.). Legal requirements for marriage.

<https://www.citizensinformation.ie/en/birth-family-relationships/getting-married/legal-requirements-for-marriage/>

Conselho da União Europeia (2013). *Recomendação 378/1 do Conselho, de 9 de dezembro de 2013, relativa a medidas eficazes para a integração dos ciganos nos Estados-Membros* (JO C 378 de 24.12.2013, p. 1).

Council of Europe (2011). *Istanbul Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. <https://rm.coe.int/168046253e>

Council of Europe, Ireland - Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence. <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/ireland>

Department of Children, Equality, Disability, Integration, and Youth (2022). *State of the Nation’s Children 2022*.

<https://www.gov.ie/pdf/?file=https://assets.gov.ie/315204/75d69777-4598-4e5a-876b-5c170d44a43b.pdf#page=null>

Early Marriage Prevention Network: Comparative Study of Legislation, Interinstitutional Cooperation and Prevention Activities Related to Early Marriage in Bulgaria, Greece, Slovenia and Spain.

E-Romnja. (n.d.). *Intervention guide for child/forced marriage cases - Intervention methods and recommendations*.

<https://e-romnja.ro/rapoarte/resurse/>

E-Romnja. (n.d.). *Projects and campaigns for Roma women's rights*.
<https://e-romnja.ro>

European Commission (2021). *EU strategy for Roma equality, inclusion and participation 2021-2030*. <https://commission.europa.eu>

European Commission (2023). *Assessment Report of the Member's States' National Roma Strategic Frameworks*, January.

European Union Agency for Fundamental Rights (2014). *Addressing forced marriage in the EU: legal provisions and promising practices*, European Union Agency for Fundamental Rights.

European Union Agency for Fundamental Rights (2016). *EU-MIDIS II: Report on minorities and discrimination in the EU - Results for Roma*.
<https://fra.europa.eu>

European Union Agency for Fundamental Rights (2017). *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU MIDIS II)*, European Union Agency for Fundamental Rights.

European Union Agency for Fundamental Rights (2023a). *Fundamental Rights Report*, European Union Agency for Fundamental Rights.

European Union Agency for Fundamental Rights (2023b). *Roma Survey 2021 - Main results*, European Union Agency for Fundamental Rights.
https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-roma-survey-2021-main-results2_en.pdf

Euro-Peristat Project (2022). *European Perinatal Health Report: Core indicators of the health and care of pregnant women and babies in Europe from 2015 to 2019*.
<https://www.europeristat.com/publications/european-perinatal-health-report-2015-2019/>

Eurostat (2014). *Statistics on teenage birth rates in the European Union*.
<https://ec.europa.eu/eurostat>

Eurostat (2022). *Fertility statistics: Live births and crude birth rates in the EU*.
<https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>

Evan Carron-Kee, Frances McGinnity, Anousheh Alami (2024). *Understanding Attitudes to Travellers and Roma in Ireland*, The Economic and Social Research Institute, December.
<https://www.esri.ie/publications/understanding-attitudes-to-travellers-and-roma-in-ireland>

Fraser, A (1995). *The Gypsies*. Blackwell.

Girls Not Brides (2020). *Child marriage: Causes, consequences and solutions*.
<https://www.girlsnotbrides.org>

Girls Not Brides (2020). *Girls Not Brides: The Global Partnership to End Child Marriage*.
<https://www.girlsnotbrides.org>

Girls Not Brides. (n.d.). Child marriage atlas: Ireland. <https://www.girlsnotbrides.org/learning-resources/child-marriage-atlas/regions-and-countries/ireland/>

GREVIO - Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (2023). Baseline Evaluation Report Greece.
<https://balkaninsight.com/2023/11/14/moldova-greece-taking-steps-to-tackle-violence-against-women-reports/>

Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence (GREVIO) (Baseline) Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) Greece, 2023

GTCIPF (2024). *Livro Branco sobre Prevenção e Combate aos Casamentos Infantis Precoces e Forçados*. Ministério da Justiça e da Modernização e Comissão para a Cidadania e Igualdade de Género. Lisboa.

Health Service Executive & Pavee Point Traveller and Roma Centre (2023). Roma Daja - Supporting women during and after pregnancy.
<https://www.hse.ie/eng/services/mhml/roma-health/roma-daja-supporting-roma-women-during-and-after-pregnancy/roma-daja-supporting-women-during-and-after-pregnancy.html>
Health Services Ireland (2022) *Information Summary about Teenage Pregnancy in Ireland 2000–2020*, January.

Hellenic Republic (2021). Ministry of Labour and Social Affairs, General Secretariat of Social Solidarity & Combat Poverty, *Early marriages: Awareness and information on the prevention of early marriages* (Educational material).

Hellenic Republic (2021). Ministry of labour and social affairs, General Secretariat of Social Solidarity and Combating Poverty, *National Strategy and Action Plan for the Social Inclusion of Roma 2021 - 2030*, Athens, December, pages 19-25

Hellenic Republic (2021). Ministry of Labour and Social Affairs, General Secretariat of Social Solidarity and Combating Poverty Registration of Roma settlements and population at the national level.

Houses of the Oireachtas (2024). *Equality, Diversity and Inclusion Strategy 2024*.
https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/corporate/strategy/2024/2024-05-28_equality-diversity-and-inclusion-strategy-2024_en.pdf

Houses of the Oireachtas.
<https://www.oireachtas.ie/en/bills/bill/2017/13/>

<https://kean.gr/en/early-marriage>

<https://www.government.gov.gr/katatethike-sti-vouli-to-schedio-nomou-gia-tin-kirosi-tis-simvasis-tis-konstantinoupolis/> accessed on 15/1/2025

<https://www.unicef.org/greece/convention-on-the-child>, access date 14/1/2025

Human Rights Watch (2016). *Our time to sing and play: Child marriage in Nepal*.
<https://www.hrw.org/report/2016/09/08/our-time-sing-and-play/child-marriage-nepal>

Jain, S., & Kurz, K (2007). *New insights on preventing child marriage: A global analysis of factors and programs*. Internacional Center for Research on Women.

MĂLINA VOICU RALUCA POPESCU. (2019). Quality of Life Magazine. BIRTH AND MARRIAGE AMONG THE ROMA POPULATION, Jurnalul Olteniei Stolen childhood: Roma saying no to early marriage. <https://www.jurnalulolteniei.ro>

Malhotra, A., Warner, A., McGonagle, A., & Lee-Rife, S (2011). *Solutions to end child marriage: What the evidence shows*. Internacional Center for Research on Women.

Marriage with consent of a public authority and/or public figure.
<https://fra.europa.eu/en/publication/2017/mapping-minimum-age-requirements/marriage-consent-public-authority-andor-public-figure>

Mendes, M., et al (2014). *Estudo nacional sobre as comunidades ciganas*, Observatório das comunidades ciganas. Alto Comissariado para as Migrações.

Michalopoulou, Olga (2022). *Child marriage: Overview of the phenomenon in the International, European and Greek legal order*, Aristotle University of Thessaloniki

Ministry of Education (2016). *School after School Program*.
<https://www.edu.ro/scoala-dupa-scoala>

Ministry of Family, Youth, and Equal Opportunities (2023). *National Action Plan for the Implementation of the Guarantee for Children (NAP)*.
https://copii.gov.ro/1/wp-content/uploads/2023/11/Plan-national-Garantie_aprobat_site.pdf

Ministry of Health (2021). Health Mediators Program.
<https://ms.ro>

Ministry of Labor and Social Solidarity (2022). *National Strategy on Promoting Equal Opportunities and Equal Treatment between Women and Men and Preventing and Combating Domestic Violence for the Period 2022-2027*.
https://www.mmuncii.ro/j33/images/Documente/MMPS/Transparenta_decizionala/09032021A_nexa_1_SNESVD_cu_ANDPDCA_CNPP_29_01.pdf

Ministry of National Education (2021). National Strategy to Reduce Dropout.
<https://edu.ro>

National Statistical Institute (2023). *Demographic events in 2023*. Bucharest, Romania: INS.
<https://insse.ro/cms/>

News for Life (2018). Early marriages in Roma communities: Causes and effects.
<https://stiripentruviata.ro>

Organizația Națiunilor Unite (1989). *Convenția privind drepturile copilului*.
<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>

Parliament of Romania (1990). Law no. 18/1990 on the ratification of the Convention on the Rights of the Child. Monitorul Oficial. <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/761>

Pavee Point Traveller and Roma Centre & Department of Justice and Equality (2018) Roma in Ireland – A National Needs Assessment.

<https://www.paveepoint.ie/wp-content/uploads/2015/04/RNA-PDF.pdf>

Pavee Point Traveller and Roma Centre (2023). Le Romneango Sfato

Population Division, Department of Economic and Social Affairs and United Nations Population Fund – processed by Our World in Data (2023). Available at: Adolescent birth rate, 15-19 year olds.

Prontera, M., Nae, D., Murphy, E., & Nae, C. (2025). *National Roma Infoline Annual Report 2024*. Cairde, June 2025

Romanian Government (2022). *Strategy for the Inclusion of Romanian Citizens Belonging to the Roma Minority for the Period 2022-2027*.

<http://www.anr.gov.ro/index.php/anr/legislatie/legislatie-aplicabila/strategie-de-incluziune-2022-2027>

Romanian Parliament (2003). Law 217/2003 on preventing and combating domestic violence. Monitorul Oficial.

<https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/44014>

Romanian Parliament (2004). Law no. 272/2004 on the protection and promotion of children's rights. Monitorul Oficial.

<https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/52909>

Romanian Parliament (2009). Civil Code of Romania. Official Gazette.

<https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/109884>

Romanian Parliament (2009). Romanian Penal Code - Law 286/2009. Official Gazette

<https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/109854>

Romanian Parliament (2011). Law 1/2011 on National Education

<https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/259001>

Romanian Parliament (2011). National Education Law no. 1/2011. Official Gazette.

<https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/259001>

Romanian Parliament (2014). 272 of June 21, 2004(**republished**) on the protection and promotion of children's rights

<https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/156097>

Romanian Parliament (2016). Law No 30/2016 on the ratification of the Istanbul Convention. Monitorul Oficial.

<https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/176888>

Sastipen (n.d.). *A step forward - Empowering young people and women in local Roma communities*.

<https://sastipen.ro/ro/proiecte-incheiate/astep/campanii-empowering/imputernicirea-femeilor-romi/>

Sastipen (n.d.). *Programs to prevent absenteeism and early school leaving in Roma communities*.
<https://www.sastipen.ro/ro/proiecte-incheiate/educatie-formare/>

Save the Children - project to reduce underage pregnancy.
<https://mameminore.ro/salvati-copiii-proiect-de-reducere-a-sarcinilor-in-randul-minorelor-in-judetul-cu-931-de-mame-adolescente/>

Save the Children (2023). *Study on underage mothers: statistics and solutions*.
<https://www.salvaticopiii.ro/sites/ro/files/2023-11/studiu-mame-minore-statistici-si-solutii.pdf>

Save the Children (2024). *Study on underage mothers and underage pregnant women - Research Report*. <https://www.salvaticopiii.ro/sites/ro/files/2024-04/studiu-privind-mamele-minore.pdf>

Teixeira, Nuno (2013), “Relato de práticas – discussão de projetos de intervenção: trabalho com pessoas Roma em Matosinhos”, in Magano, Olga e Mendes, Manuela (orgs.), *Ciganos Portugueses: olhares cruzados e interdisciplinares em torno de políticas sociais e projetos de intervenção social e cultural*, Lisboa, Universidade Aberta (e-book).

The Courts Service of Ireland.
www.courts.ie/marriage-exemption

The Irish Statute Book.
<https://www.irishstatutebook.ie/eli/1991/act/17/enacted/en/html>

UCD IRIS Centre, National Quality and Patient Safety Directorate, and National Women and Infants Health Programme (2024) *Capturing Roma Women’s Experiences and Perspectives of the Quality and Safety of Maternity Care: Co-Designing an Engagement Strategy* (Poster).
https://cairde.ie/wp-content/uploads/2024/12/NPSO-POSTER-2024_V7-1.pdf?_gl=1*yreb33*_up*MQ..*_ga*ODgzNDg4ODkxLjE3MzQ2MjY5MjQ.*_ga_CW137LCRG8*MTczNDYyNjkyMy4xLjAuMTczNDYyNjkyMy4wLjAuMA

UN Human Rights Council adopts sixth resolution on child, early and forced marriage: Everything you need to know.
<https://www.girlsnotbrides.org/articles/un-human-rights-council-adopts-sixth-resolution-on-child-early-and-forced-marriage-everything-you-need-to-know/>

UNFPA (2013). *Motherhood in childhood: Facing the challenge of adolescent pregnancy*.
<https://www.unfpa.org/publications/state-world-population-2013>

UNICEF (2023). *Child marriage: Latest trends and future prospects*.
<https://www.unicef.org/protection/child-marriage>

UNICEF Greece. (n.d.). *Child marriage and other harmful practices*. UNICEF. Retrieved May 12, 2025,
<https://www.unicef.org/greece/en/state-childrens-rights/family-environment-and-protection-violence-and-harmful-practices/child-marriage-and-other-harmful-practices>

United Nations (2014). *Resolution on child, early and forced marriage*.
https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2018-0187_RO.html

United Nations, General Assembly, Human Rights Council, 53 session, 19 June–14 July 2023, Resolution adopted by the Human Rights Council on 13 July 2023 53/23. Child, early and forced marriage: ending and preventing forced marriage

University College Dublin and National Maternity Hospital (2024). *The experiences and outcomes of Gypsy, Roma, and Traveller pregnant people in pregnancy: A scoping review*
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38887905/>

University of Thrace (2021). Department of law school, Diplomatic thesis: the international protection of the rights of the child, postgraduate student: Kalaitzi Artemis (student id: 4152), supervisor: Antonopoulos Konstantinos, Komotini, April, Pages 52-53.

World Health Organization (2022). Adolescent pregnancy.
<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-pregnancy>

World Health Organization (WHO) (2022) *Global Report on Maternal and Child Health*.
<https://www.who.int>

